

Cesare Lombroso

Lángész és őrültség

Fordította: Szabó Károly

TARTALOM

Lombroso.

I. FEJEZET.

A lángész lélektana és rokonsága az őrültséggel.

II. FEJEZET.

Az időjárás és az évszakok befolyása a lángészű emberekre és az őrültekre.

III. FEJEZET.

Az éghajlat befolyása a nagy emberek születésére.

IV. FEJEZET.

A faj és család befolyása a lángészre és az őrületre.

V. FEJEZET.

Lelkibeteg nagy szellemek: Harrington, Bolyai, Codazzi, Ampère, Comte, Schumann, Tasso, Cardano, Swift, Newton, Rousseau, Lenau, Széchenyi, Schopenhauer.

VI. FEJEZET.

Költői és humorisztikus tehetséggel megáldott lelkibetegek.

VII. FEJEZET.

Az őrültek művészete.

VIII. FEJEZET.

A grafománia.

IX. FEJEZET.

A próféták és a forradalmárok.

X. FEJEZET.

Különös ismertetőjelei azon lángészű embereknek, akik őrültek voltak.

XI. FEJEZET.

Összefoglalás.

FÜGGELÉK

Említett hírességek az egyes fejezetekben

Lombroso.

Az állam egyik legjelentősebb feladata az igazságszolgáltatás. Meg kell védeni az állampolgárok életét és vagyonát azok ellen, akik megsértik a törvényt és a jogrendet. A társadalom nagyon sok intézményt alkotott úgy a közbiztonság, vagyis a bűn megelőzése, mint a gonosz-tettek megtorlása végett. Ezek a megtorló intézmények azonban ma, mikor a humanizmus - az emberszeretet - már a büntetőtörvénykönyvnek is egyik vezető elve, nemcsak azt célozzák, hogy a bűnöst a megérdemelt büntetéssel sujtsák, hanem azt is, hogy míg egyrészt a törvény megsértőjét ártalmatlanná tegyék a társadalomra nézve, másrészt pedig megjavítsák a bűnöst és módot nyujtsanak neki arra, hogy büntetésének elszenvedése után ismét a becsület útjára térhessen. A modern igazságszolgáltatás nem számkiveti a bűnös embert a társadalom kebeléből, hanem csupán megvédi a polgárokat a bűn ellen. A mai perrendtartás is ugyanennek az eszmének a szolgálatában áll. Nem engedi meg, hogy a vádlottakat bántalmazzzák, vagy pedig kinozzák, hogy ilyen erőszakos módon csikarják ki vallomásaikat. A börtönökben pedig emberi bánásmódban részesítik a vádlottakat és az elítélteket, nehogy az amugy is rettenetes sorsukat még jobban megnehezítsék.

Egyik legfontosabb vívmánya azonban a modern jogszolgáltatásnak a *beszámíthatóság* kérdése. Vannak bizonyos erkölcsi kényszerek, amelyek a bűn útjára sodorhatják a gyöngé embert. Aki pl. a családját ért gyalázat miatt félig eszt veszítve, önkivületi állapotban gyilkos fegyverhez nyul, annak bűne nem eshet annyira latba, mint azé, aki hidegen, kapzsi vágyból, előre megfontolt szándékból, orvul gyilkol. Akit az éhség visz arra, hogy kenyeret lopjon, annak bűne elenyésző ahhoz a bűnhöz képest, amidőn valaki pl. azért lop, hogy a kicsapongásaihoz szükséges pénzt megszerezhesse magának. És így tovább. Ezeket a lelki kényszereket úgy a törvény, mint a törvényt alkalmazó bíró is, mint enyhítő körülményeket mérlegeli és a büntetés kiszabásánál a legenyhébb paragrafusokat alkalmazza. Sőt ezen a téren nem ritka a teljes felmentés is: így pl. Franciaországban egész uzus lett, hogy az esküdtszékek felmentették azt a férjet, aki megölte hűtlen feleségét.

Látható mindezen példákból, hogy a modern gondolkodás mennyire enyhítette az igazságszolgáltatás rideg formáit és mennyire iparkodott a törvénykezést emberivé, méltányossá tenni. A legújabbkori kriminológia azonban még ennél is tovább megy egy lépéssel - az igaz, hogy egyelőre még nagyjából elméleti alapon - és pedig azzal a feltevessel, hogy a bűnös embert minden esetben valami ellenállhatatlan kényszer viszi a bűnre és ennek a kényszernek a csirája a bűnös ember szervezetében rejlik. Egy *Lombroso Cesare* nevű olasz elmeorvos 1876-ban megjelent és óriási feltűnést keltett könyvében azt a tételt állította fel, hogy a gonosztevőnek szervezete és veleszületett hajlamai már eleve különböznek a rendes emberek testi és lelki berendezésétől és így ők rendellenes agybeli viszonyaik révén egyenesen beléhajtatnak abba, hogy bünt kövessenek el. Kézenfekvő ennél fogva a tudós orvos ama következtetése, hogy az ilyen «*erkölcsi betegek*» törvényes megbüntetése nem igazságos, miután nem ők tehetnek arról, hogy öröklött tulajdonságaik a bűnbe kergetik őket. A társadalomnak csak ahhoz van joga, hogy ezeket a rend- és törvényre nézve veszedelmes embereket ártalmatlanná tegyék, de úgy, hogy azok ne szenvedjenek tulságosan általa. Olyasformán kellene velük bánni, mint az örültekkel. El kellene például vinni őket olyan szigetekre, ahol nem érintkezhetnének a rendezett társadalommal, de ott aztán módot kellene nekik nyujtani arra, hogy szabadon élhessenek.

A gonosztevő bizonyos tekintetben olyan, mint az örült, amely szintén kárt okozhat a társadalomnak és mégis sajnáljuk, mégsem bántjuk, hanem elzárjuk a világtól és úgy, amennyire gyógyítjuk is. Így kellene bánni a gonosztevőkkel is. Az államoknak azután mindenesetre meg lenne az a joguk, hogy ezeknek a terhelt lényeknek a szaporodását meggátolja, mert az ő gyermekeik - mint a statisztika bizonyítja - a legnagyobb valószínűség szerint örökölnék szüleik gonosz hajlamait. Azáltal pedig, hogy a rendezett társadalomtól elkülönítjük a gonosztevőket, elérjük azt, hogy megtisztítjuk a káros elemektől és így lassanként kiirtjuk a következő nemzedékekből a bűnt.

Természetes, hogy ez a nagyon is merész tan egész felfordulást okozott a tudományos világban és eleinte bizony igen sokan megtámadták miatta Lombrosót. Hiszen ilyen módon az egész igazságszolgáltatási rendszer a legnagyobb mértékben igazságtalan lenne, - így gondolkodtak a konzervatív elmék, amelyek irtóznak a régi megszokott rend megváltoztatásától. - Hiszen szó sincs róla, ez a tulságos modern tan nem fogadható el csak amugy szó nélkül, mert bizony igen sok gonosztettet követnek el, amelyet a legjobb akarat mellett sem lehet «betegség»-nek nevezni. Az azonban bizonyos, - és ezt Lombroso kétségtelenül bebizonyította - hogy a gonosztevő típusa egészen más, mint a normális emberé. Egészen más a testalkotása, az agyrendszere, a vérmérséklete stb. és így emberileg helytelen, ha a társadalom kinos büntetésekkel sújtja azokat a szerencsétleneket, akiket eredendő szervezetük, agybéli abnormitásuk ragad a bűnre.

Ilyenformán Lombroso egész új irányt adott a büntetőjognak, - amely nem fogadja ugyan el teljes egészében az ő elméleteit, de az ő utmutatásán - ha lassabb tempóban is - folyton előre halad. Az ő agitációjára indult meg az a mozgalom is, amely már eddig is több európai államban a *halálbüntetés eltörlésére* vezetett. Így pl. Olaszországban, Svájcban már nincs halálbüntetés és már Franciaországban is benyújtották az eltörlésről szóló törvényjavaslatot, sőt már nálunk is erősen foglalkoznak ezzel a kérdéssel. «Mert mi ad jogot az embereknek arra,» - kérdezi Lombroso, - «hogy elvegyék az embertől azt, amit csak a Természet vehet el tőle: az életét?! A Természet abnormálisnak alkotta meg annak a gyilkosnak agyát, ezt a szerencsétlent ezért sajnálni kellene inkább, nem legyilkolni. Mert a halálbüntetés nem más, mint törvényes gyilkosság. Azt nem lehet jóvátenni, ha véletlenül utólag kisül a delikvens ártatlansága. Barbár, középkori intézmény a halálbüntetés, a lomtárba vele!»

És bizonyos, hogy ma már a műveltebb embernek csak az alacsonyabb ösztöne ragaszkodik a halálbüntetéshez, főképen akkor, ha valami nagy bűneset felháborítja és arra gondol - hogy esetleg ő lehetett volna az áldozat.

Lombroso igen sok kiváló művében foglalkozott a bűnös ember kérdésével, de ennél még sokkal érdekesebbek azok a könyvei, amelyekben az örültek és a lángeszű emberek tulajdonságainak összehasonlításáról számol be. Ezek a vizsgálatai kiderítették azt, hogy a lángeszű ember agyberendezése rokon az örültek szervezetével. A legérdekesebb, szinte szenzációs könyve, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik és szorosan összefügg a bűnös emberekről alkotott elméletével, az a könyve, amely *Lángész és örültség* címen az egész világban elterjedt és mindenütt óriási feltűnést keltett. Ezt a remek művét mutatjuk be itt olvasóinknak. Tudományos mű, de olyan népszerű formában tárgyalja az érdekes problémát, hogy mindenki gyönyörűséggel olvashatja. Könyvkiadó-vállalatunknak az a terve, hogy minden regénysorozatát egy-két nagyszerű természettudományi művel egészíti ki és ennek a tervnek első megnyilatkozása ez a könyv, amelyet olvasóink különös figyelmébe ajánlunk.

Azt hisszük, hogy fölösleges sok bevezető megjegyzést hozzáfűzni ehhez a könyvhöz, beszél ez magától is; könnyen, érthetően, gyönyörű anekdotaszerű példákban magyarázza el a lángész és ez örültség különös rokonságát, úgy, hogy olvasóink bizonyára a legnagyobb érdek-

lódéssel fogják olvasni minden egyes részletét. Mindnyájan csudálkozással nézzük egy-egy lángeszű ember pályafutását, bámuljuk, hogy mennyi hatalmas alkotás jelzi az ő utjukat - mindmegannyi egy-egy lépéssel vitte előre az emberiség művelődését. Az bizonyos, hogy Istennek kiválasztott teremtményei ezek a nagy emberek, akik arra vannak hivatva, hogy a történelem mérőföldjelzői legyenek: mindegyikük egy-egy jótevője korának és az utókornak is, amely tudást, vagy gyönyörűséget merit az ő műveikből. És ez a könyv, amelyet ime olvasóink kezébe adunk, azt a kérlelhetetlen igazságot bizonyítja, hogy a természet csak látszólag mér különböző mértékkel, valójában rettenetesen igazságosan osztja meg adományait. Az egyszerű gondolkodású embernek nem adta meg a fenkölt elmét, de helyette nyugodt, egészséges gondolkozást, ép elmét adott, amely - ha külső körülmények meg nem zavarják - egész életük elégedettségét biztosítja a számukra. A nagy embereket fenkölt, magasztos elmével áldotta meg, amelynek minden szikrája egy-egy csudás alkotásnak lehet a csirája - de ehelyett megfosztotta őket lelki nyugalmuktól, csapongó képzeletük, a mély gondolkozástól. Feszült és kifáradt agyuk ezernyi nyugtalanságba, izgalomba keveri őket és közel viszi lelküket az örültséghez. Nem örültek ők valójában, de könnyen azzá lehetnek - és mindenkor szenvednek és gyötrődnek annyit, mint a lelki betegek. Mindnyájan különös agyu emberek, különcök a szó legszorosabb értelmében, az életüknek ezernyi furcsasága van, amelyen kacagni lehetne, ha nem volna olyan sajnálatraméltó.

A nagy emberek furcsaságait az örültek művészi hajlamaival hasonlítja össze. És itt végtelenül érdekes dolgokat ír le a tudós elmeorvos. Különösen az egyik remek fejezetet emeljük ki még e helyt is.

Ebben egy örült mondja el az élettörténetét, olyan csudálatos elevenséggel, hogy vetekszik bármely szenzációs regénynyel is. Ha pedig a szórakoztatás mellett a művelődés nagy eszméjének is szolgáltunk e könyvvel, úgy azt hisszük, elértük célunkat.

I. FEJEZET.

A lángész lélektana és rokonsága az őrültséggel.

A lángész és az őrültség nagyon rokon fogalmak. Szinte hihetetlennek látszik ez az állítás, pedig nagyon fájdalmas és rettenetes valóság. Igen sok kiváló gondolkodónak olyan furcsa és szeszélyes volt a viselkedése, mint akármelyik lelki betegnek. *Lenau*-ról, a magyar születésű német költőről följegyezték, hogy irásközben olyan idegesen rángatózott a lábával, hogy az íróasztala előtt a lába egészen kivájta a padlót. *Buffon*, a francia forradalom idejében élt nagy bölcsész, egy napon fölmászott egy torony tetejére, ott megkapaszkodott a födélpárkányba és úgy lógatta le a lábát, anélkül, hogy tudatában lett volna furcsa viselkedésének. *Napoleon*-nak állandóan görcsös fájdalma volt a jobb vállában és az ajkán s ha haragos volt, a lábikrájában is. *Nagy Péter* cár arcrándulásokban szenvedett, melyek a legrettenetesebb módon eltorzították az arcát.

Épen ilyen közös sajátsága a lángésznek és az őrült embereknek az, hogy hamar megöszülnek és megkopaszodnak, a testük lesoványodik, idegeik meggyöngülnek, izmaik idő előtt elsorvadnak. Már az ókorban az volt a vélemény, hogy: «a sápadtság a nagy emberek arcszíne».

A nagy gondolkozóknak épügy, mint az őrülteknek, többnyire forró a fejük és hideg a lábuk, náluk a vérkeringés az agy felé tódul, sokat szenvednek kronikus fejfájásban és alig van érzékük a hideg és az éhség iránt.

A lángész emberek és a lelkibetegek egyaránt kedvelik az egyedüllétet, a családi élettel, barátsággal nem sokat törődnek. *Michelangelo*, a középkor legnagyobb festője és szobrásza gyakran kijelentette: «A művészetem elég terhet ró rám, nem foglalkozhatom egyéb dologgal.»

Igen gyakran előfordult már az a hihetetlennek látszó eset, hogy olyan balesetek, amelyeknek következménye rendszeren a megőrülés, mint például súlyos agybántalmak, vagy az agyvelő megsérülése, a legközönségesebb halandókat lángészüvé változtattak. *Giovanbattista Vico* ifjúkorában leesett egy magas létráról és eszméletlenül, összezuzott agyburokkal találták a földön. *Gretry* egyszerű kántor volt és csak akkor lett nagy zeneszerző, mikor egy súlyos gerenda esett a fejére. *Halle* elmegyógyász megírta, hogy egyik betegét hülyéből a legmagasabb intelligenciájú emberré változtatta a hátgerincbaja.

Bichat doktor észrevette, hogy a meggörbült nyaku emberekben a rendesnél jóval élénkebb szellem lakik. *Conolly* egy betegén konstataulta, hogy szellemi képessége a nyakszirtjére tett húzóflastrom hatása alatt fejlődik. Általánosan ismert a pupos emberek ravaszsága és gunyos szellemessége, amelyet dr. *Rokitansky* a szivüőér meggörbülésével magyaráz, miáltal az agyhoz vezető véredények kitágulnak és az agyvelő a rendesnél vérdusabb lesz.

Ilyenformán láthatjuk, hogy a lángész függ a test állapotától és ezzel könnyen megmagyarázhatjuk, mi különbség a lángész és a tehetség között.

A tehetség öntudatos: tudja, miért és hogyan jut bizonyos elvekhez és következtetésekhez. A lángész öntudatlan: a «miért» és a «hogyan» ismeretlen előtte.

Haydn, a híres zeneszerző, leghíresebb munkáját, a Teremtés-szimfóniát, isteni adománynak tekintette.

- Ha nem halad a munkám - mondta a nagy zeneszerző - bemegyek az imaszobámba, elmondok egy Ave Máriát és újra megszáll az ihlet.

Azok a lángeszű emberek, akik megfigyelték magukat, azt írják a költői átszellemülésről, hogy az olyan, mint valami édes láz, amelyből gyorsan és öntudatlanul patakszanak a gondolatok, mint az égő máglyáról a szikrák, mikor megbolygatjuk a tüzet.

Napoleon gyakran mondta, hogy a csaták sorsa egy pillanattól, egy lelkében villámgyorsan támadó, rejtett gondolattól függ, amely aztán hamarosan eldönti az ütközetet.

Goethe, a németek legnagyobb írója említi, hogy a legszebb műveit az álomkórhoz hasonló lelki állapotban írta.

Alfieri, az olaszok egyik legnagyobb drámaírója, önéletrajzában megírja, hogy az évszakok olyan különféleképpen hatottak teremtő erejére, hogy egyszer, szeptember hónapban, nem volt ereje, hogy egy benne öntudatlan támadó hatalmas ösztönnek ellenálljon. Miután néhány napig hiába iparkodott legyőzni ezt az érzést, végre munkához fogott és még abban a hónapban öt vigjátékot fejezett be.

Már *Sokrates*, az ókor egyik legnagyobb bölcse, megemlékezett a lángésznek eme öntudatlan munkájáról.

- A költők ép úgy az ösztönük sugallatára hallgatnak, mint a proféták, akik az átszellemülés öntudatlan pillanatában mondják jóslataikat.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy épen úgy, mint az örültek mániáját, a lángeszű emberek gondolatait is külső benyomások készítik elő és azok egészen váratlanul pattannak ki a lángész agyából. Ez magyarázza meg azt is, hogy a proféták és szentek miért hisznek olyan rendületlenül abban, amit hirdetnek.

Mihelyt megszűntek az átszellemülés percei, a lángeszű ember nem emelkedik a közönséges halandó fölé, sőt többnyire mélyen alatta áll. A legjobb költők is irtak nagyon rossz verseket. Amellett közismert dolog, hogy nincs bolondabb ember, mint a lángész, aki bele van gabalyodva munkájába. Volt egy költő, aki írás közben nem vette észre, hogy a lábát elégette. *Tasso*, az olaszok egyik legnagyobb költője, dühös félbolond volt, mikor dolgozott.

Nagyon sok írónak különös lelki izgalomra van szüksége, hogy dolgozhasson. *Schiller* jeges vízbe mártotta a lábát, mikor költött. *Pitt*, a nagy angol államférfi és szónok, több liter sört ivott, mielőtt az íróasztalához ült. *Milton*, a híres vak költő, aki diktálta leányainak az «Elveszett paradicsom» című gyönyörű vallásos költeményét, munkaközben vánkosok közé dugta a fejét. *Leibnitz*, a nagy német tudós, csak fekvé tudott gondolkodni. *Rossini* mindig ágyban komponálta gyönyörű operáit.

Ezek a helyzetek mind arra szolgálnak, hogy az agyvelő megkapja azt a vérmennyiséget, amire szüksége van.

Itt kell megemlítenünk azt a szomorú jelenséget, hogy nagyon sok lángeszű ember szeszes italok mértéktelen élvezetéhez menekült, hogy a munkához szükséges lelki izgalomhoz juthasson. *Nagy Sándor* részeg állapotában legjobb barátját ölte meg. *Julius Caesar*-t nagyon gyakran vitték részegen haza és ha Horáczius, római költő igazat mond, hát az ókor legkiválóbb szellemei, mint *Sokrates*, *Seneca*, *Alkibiades* és *Cato* is nagyon ritkán voltak józanok. II. *Mohamed*, a világhódító török szultán delirium tremensben halt meg, pedig tudvalevő, hogy a mohamedánoknak tiltja a Korán a szeszes italok élvezetét. Még számtalan példát lehetne felsorolni, melyek mind ezt a szomorú tényt bizonyítanak. *Gluck*, a nagy francia zeneszerző, akinek halhatatlan operája, az *Orfeus*, a mi operánknak is műsordarabja, gyakran mondta: «Szeretem a pénzt, a bort és a dicsőséget: a pénzen bort veszek, a bor édes mámorba ringat, s ilyenkor irom műveimet, melyek dicsőséget szereznek nekem!» Később már nem elégedett meg borral és olyan mértéktelenül ivott pálinkát, hogy hamarosan belepusztult.

Ismeretes, hogy a legnagyobb találmányokat a véletlen hozta létre. Valami jelentéktelen mozzanat termékenyítőleg hatott a lángész agyára és készen volt az új eszme, amely egész világokat hozott forrongásba.

Néhány béka, amely arra volt szánva, hogy *Galvani* beteg feleségének levest főzzenek belőle, közvetlen oka volt a villamosság felfedezésének. Egy függőlámpa mozgása, egy almának a fától való leesése alkalmat adott *Newton*-nak és *Galilei*-nek, hogy a világtestek mozgásának nagyszerű törvényeire jussanak. *Mozart*, a világ egyik legnagyobb zeneszerzője leghíresebb operájának, a «Don Juan»-nak fő dallamát egy hirtelen eszébe jutott nápolyi népdal hatása alatt komponálta. *Hogart*-nak, a genialis naturalista festőnek agyában akkor pattant ki az isteni szikra, mikor a sörházban verekedés közben egy részeg ember orron vágta. *Milton* csak úgy tudott költeni, ha zenét hallott. *Watt*, a gőzgép feltalálója akkor jutott nagyszerű művének alapötletéhez, mikor egy rákot pillantott meg.

Azonban épen úgy, mint ahogy a legjelentéktelenebb benyomások nagyszerű alkotásoknak lehetnek szülőjévé, épen úgy lehetnek a legrémesebb örültségek okozói. *Humbolt*, a nagy földrajzi tudós megírta dajkájáról, hogy a csecsemő *Humbolt* lágytestének érintése ellenállhatatlan vágyat ébresztett benne, hogy felvágja a gyermek hasát. Hány gonosztettnek lett okozója a legjelentéktelenebb alkalom! Hány embert ragadott gyilkosságra egy balta megpillantása, hányat gyújtogatásra a tüzhely kicsapó lángja!

Azonkívül tény, hogy az átszellemülés valóságos hallucinációvá fajulhat, úgy hogy ilyenkor az ember valóban látni véli azt a képet, amit csupán felizgatott képzelete idéz elébe. Egy olasz festő képes volt emlékezetből 300 élethű arczképet festeni évenként. A lefestendő ember arcát egy félóraig nézte, úgy hogy a képzelete annyira tulfeszült, hogy ilyen átszellemült állapotban maga előtt látta a modellt, olyan élesen, mintha valóban előtte állt volna, annyira, hogy le is tudta festeni. *Montina* festő azt hitte, hogy ő valóban látja azt a tájat, amit festeni akart. Mikor egyszer valaki odaállt ahhoz a falhoz, amelyen ő egyik festményének tárgyát elképzelte, megkérte, hogy menjen el onnan, mert eltakarja előtte a képet. Ez megfordult, hogy megnézzé, milyen kép elé állt és a legnagyobb megdöbbenésére látta, hogy ott semmi sincs.

Minél magasabb az emberek szellemi képessége, annál nagyobb az érzékenysége is. A lángészű embereknél ez szinte beteges érzéssé fajul. Az egyik elájul egy rózsa szagára, a másik sirva fakad, ha zenét hall. A lángész alkotásának forrásai az ihlet és érzékenység. Láttuk, hogy mind a kettő beteges érzés és az örülteknek is sajátja.

A tulérzékenység néha olyan szenvedélyekre és furcsaságokra ragadja a lángészű embert, amik igazán méltatlanok hozzá. *Alfieri*, a nagy olasz költő, néha egész nap nem tudott enni, mert előző napon kedvenc lova fájdalmasan nyert. A lángészű emberek különben nagyon érzékenyek a nők bájaival szemben is. *Alfieri* már kilenc éves korában szerelmes volt, *Byron*, az angolok egyik legkiválóbb költője, már nyolc éves korában örülten szeretett egy lányt. Tizenhat éves volt, mikor meghallotta, hogy szerelmese férjhez megy, s erre olyan heves szívgörcsöket kapott, hogy majd belehalt. Különben *Byron* egy színelőadás alkalmával is elájult a gyönyörűségtől. *Francia* nevű olasz festő pedig meghalt a gyönyörűségtől, mikor megpillantotta *Rafael* egyik nagyszerű festményét. *Ampère*, akinek sok találmányt köszönhet a villamosság, annyira szerette a természetet, hogy majd meghalt örömeiben, mikor Genuánál megpillantotta a tengert. Mikor *Newton*, aki az égitestek vonzásának világhódító törvényeit felfedezte, valamilyen tudományos kérdést megoldott, annyira megörült, hogy elvesztette eszméletét és napokig nem volt képes munkáját folytatni. Mikor *Gay-Lussac*, a híres fizikus és *Davy*, a bányalámpa feltalálója egyik közös tudományos feladatukat megoldották, gyerekek módjára papucsban táncoltak dolgozószozájukban. Mikor *Archimedes*, az ókor egyik leg-

nagyobb tudósa, felfedezte a derékszögű háromszög törvényét, félmeztelenül végigszaladt Szirakuza utcáin és mint az örült, azt kiabálta:

- Heuréka! Heuréka! (Megvan! Megvan!)

Mindezen példákból is látható, hogy a lángeszű emberek érzései a legtulzottabbak. És ha észrevevessük, hogy valamely zseniális ember érzései nem féktelenül lobognak, akkor annak az oka, hogy a mérhetetlen dicsőségvágyuk és tudásszomjuk minden más érzést kiölt a lelkükből.

Ez a betegességig fokozódó érzékenység megkeseríti a rendkívüli emberek egész életét. A legcsekélyebb csalódás, vagy bánatalom szerencsétlenné teszi őket. Ami más embert úgy érint, mint valami apró tűszúrás, az a lángeszű emberek szívét tör gyanánt döfí keresztül.

Boileau és *Chateaubriand*, két nagy francia költő, a legnagyobb fájdalmat érezték, ha akárkit - legyen az bár a cipészük, - dicsértek a jelenlétükben.

Ugo Foscolot, az olaszok egyik kiváló költőjét, egyszer megsértette a kedvese. A költő kétségbeesetten felkiáltott:

- Azt kívánod, hogy halva láss, - hogy összezuzzam a fejem előtted?!

Azzal fejfel nekirohant a kandallónak. Szerencsére lefogták a körülötte lévők és így megmentették az életét.

Ebből a túlérzékenységből önként következik a lángeszű emberek végtelen *hiúsága* is, amelyet különben olyan embereknél is gyakran észlelhetünk, akik szakadatlan tanulmányoknak szentelik életüket. Nagyon hasonlít ez ahhoz a *nagyzási hóborthoz*, amely az örültek legnagyobb részének sajátja.

Heine, a németek egyik legnagyobb költője, azt írja: «Az ember valamennyi állat közül a leghiubb, a költő pedig a leghiubb ember.» Ugy látszik, saját tapasztalataiból merítette ezt a véleményét, mert egy más helyen így ír: «Ne felejtsetek el, hogy költő vagyok s így azt hiszem, hogy minden embernek abba kell hagyni a munkáját, csak azért, hogy a műveimet olvashassa.»

Mikor *Cagnoli* történetíró megírta az aquileai vérfürdő történetét, olyan nagy embernek hitte magát, hogy éktelen dühbe jött, ha valaki elment előtte anélkül, hogy köszönt volna neki.

- Micsoda? - mondta ilyenkor sértődötten. - Nem ismeritek Cagniolit?

Porta, a világhírű olasz orvos-tanár, nem hallgathatott valami orvosi műről való beszélgetést anélkül, hogy ki ne gunyolta volna. Ha azonban valami matematikai, vagy nyelvészeti könyvről beszéltek, akkor szó nélkül, sőt igen figyelmesen hallgatta az előadást.

Schopenhauer, az ujkor egyik legnagyobb bölcsésze, a legnagyobb dühbe jött és nem fizette ki a számlát, ha valaki két *p*-vel írta a nevét.

- Sohasem mertem volna nyilvánosságra hozni *Newton* Kronológiájáról irt kritikámat, - írja *Whyston*, a híres fizikus, - mert a hiu Newton képes lett volna meggyilkolni érte.

A kiváló emberek nagyon könnyen megsértődnek; érzékenységük szinte üldözési mániává fajul. A szomorúság, melankólia, a sértődöttség és képzelt mellőzés kinjaival fizet a lángész rendkívüli szellemi képességeiért; éppen úgy, mint ahogy az ember ifjkorának tulságos élvezeteiért a legkülönfélébb betegségekkel fizet.

Mikor *Mohamed*, a nagy vallásalapító, valamely tanát kinyilatkoztatta, olyan állapotba esett, amely egy csöppel sem különbözött a hülyék tehetetlenségétől. «A Korán (a mohamedánok szent könyve) három fejezete - mondta egyszer a próféta - egészen megerősítette fürteimet.»

Azt hiszem, hogy minden lángeszű ember, még dicsőségének tetején is, üldözöttek és mellőzöttek hiszi magát és vannak olyan pillanatai, mikor még az öngyilkosság gondolataival is foglalkozik.

Ez a tulérzékenység gyakran egyetlenegy pontban egyesül és ez az összpontosított gondolat megsemmisít minden más érzést és gondolatot és a rendkívüli ember agyára és egész szervezetére hatalmas befolyást gyakorol.

Heine még halálos ágyán se tudta elfojtani cinizmusát és az ápolójának, aki könyörgött neki, hogy fordítsa szívét Istenhez, gunyosan azt mondta:

- Isten meg fog nekem bocsátani, hisz ez a mestersége!

Beszélik, hogy *Aretinus*, mikor feladták neki az utolsó kenetet, így szólt:

- Olajjal kentetek be: hát óvjatok meg az egerektől!

Malesherbes, a nagy francia nyelvész és filozófus, halálos ágyán nem akarta meghallgatni gyóntatója vigasztalását, mert a beszédének nem volt szép a stílusa.

Hogy mennyire egyoldalú a nagy emberek tehetsége, az is számtalan példával igazolható. *Corneille*, *Vergilius*, *Lafontaine* és *Newton* nagyobb társaságban, vagy nyilvánosan képtelenek voltak folyékonyan beszélni.

Poisson kijelentette, hogy az élet nem való egyébre, mint arra, hogy matematikával foglalkozzék az ember.

D'Alembert, nagy francia bölcész, jajszó nélkül tűrte a legfájdalmasabb műtéteket, de hangosan zokogott, ha a kritika - akár mily gyöngén is - megtámadta.

Linné, a mai növényteni rendszer megalapítója, hatvan éves korában köszvény és szélütés következtében testileg és szellemileg béna volt, de rögtön föleszmélt, mihelyt kedves növénygyűjteménye közelébe vitték.

Lamy, a nagy matematikus, eszméletlenül feküdt a földön. Hiábavaló volt minden kísérlet, hogy magához térítsék és már abba akarták hagyni az élesztést, mikor valakinek az az ötlete támadt, hogy valami tudományos kérdést adjon fel az ájult tudósnek.

- Mennyi tizenkettőnek a négyzete? - kérdezték tőle.

- Száznegyvennégy! - válaszolt *Lamy* és feleszmélt ájulásából.

Mikor *Sebujah*, arab nyelvész, meghallotta, hogy *Harun al Rasid* kalifának valami nyelvészeti kérdésben más a véleménye, amint neki, annyira elkeseredett, hogy meghasadt a szive.

A tudomány legnagyobb alakjai, egész életükön át az emberi tudományosságnak csak egy igen kis ágával foglalkoztak - s ez a hajlamuk odáig fajult, amit az elmegyógyász *monotipiának* nevez. *Beckmann* egész életén át csupán a mellbetegségekkel foglalkozott, egyébhez nem is értett. *Meyer* csak a hangyák életét tanulmányozta, *Fresner* pedig kizárólag a holdat. A monotipia nagyon hasonlít a monomániához, amely egyike a leggyakoribb örültségi eseteknek.

Ez a tulérzékenység és a tanulmányokban való elmélyedés az oka annak is, hogy a lángeszű embereket éppen úgy, mint az örülteket nehéz a felfogásuktól eltéríteni. Az ő agyukban az igazság és a tévedés mélyebb gyökeret vert, mint a rendes emberekben, akik a meggyőző-

désüket olyan könnyen cserélgetik, mint akár a ruhájukat. Ebből azt is következtethetjük, hogy még a legzséniálisabb emberek véleményében sem szabad vakon bízunk.

A lángezü emberek agyának természetellenesen feszült munkája és az utána következő ellankadása okozza a nagy emberek rendkívüli szórakozottságát is, amit különben a lelkibetegeknél is gyakran észlelhetünk. A tudósok szórakozottságáról ezer meg ezer élce és anekdota kering a köztudatban. *Newton*-ról beszélnek, hogy egyszer a pipáját a kis unokája ujjával akarta megtömni; ha kiment a szobából, hogy valamit behozzon, bizonyos volt, hogy utközben elfelejtette, hogy minek ment ki. Egy tudósról megírták, hogy néha még a maga nevét is elfelejtette.

Ha *Beethoven* komponált, annyira megfélemedezett a gyomra szükségleteiről, hogy nagyon gyakran egész nap nem evett semmit, máskor meg egy félóra múlva az elköltött ebéd után csöngetett az inasának, hogy tálaljon.

Gioja, olasz költő, az ihlet hevében egyszer az asztalra irt egy egész fejezetet, pedig egy egész csomó papír feküdt előtte.

Diderot, a nagy francia bölcse, nagyon gyakran bérkocsit rendelt, amely a háza előtt várt rá; de ő annyira megfélemedezett róla, hogy néha az egész napi bérét meg kellett fizetnie, anélkül, hogy a kocsit csak egyszer is használta volna. Gyakran elfelejtkezett arról, hogy kivel beszélget és mint valami alvajáró, olyan magánbeszélgetéseket folytatott, amelyek egyáltalában nem voltak a jelenlevőknek szánva.

Ebből magyarázható meg az a furcsa jelenség is, hogy lángezü emberek néha a legegyszerűbb fogalmakat nem értik meg, viszont olyan gondolatokat hoznak napvilágra, amelyek más ember előtt ostobaságnak látszanak. A nagy érzékenység karöltve jár az eredetiséggel.

A nagy szellemek néha a tudománykörükbe tartozó legkönnyebb feladatokat sem képesek megoldani, míg a legnehezebbeket játszva megfejtik. *Monge* a legösszetettebb differenciálszámításokat könnyű szerrel végezte, de fázott a legegyszerűbb négyzetgyökvonástól, amit minden iskolás gyerek könnyen kiszámít.

A tehetség felfedez és utánoz, a lángezü teremti és feltalálja. A tehetséges ember olyan céllövőhöz hasonlítható, aki rendkívül nehéznek látszó pontokra céloz, a lángezü olyan pontokra céloz, amelyek a mi szemünknek láthatatlanok.

Goethe a legjobb német költő, egyik művében Olaszországot a legpontosabban leírta, anélkül, hogy azelőtt látta volna. Ez azt bizonyítja, hogy a lángezü kitalál olyan dolgokat, amiket még meg sem vizsgált. Ez a közönséges látókör határán jóval túlmenő látóképesség, amelynek következménye aztán az, hogy a lángezü nem látja meg a legközelebb fekvő dolgokat s így olyan a viselkedése, mint valami bolondnak - okozza azt is, hogy az emberek nagyrésze jó ideig kigunyolja, félreismeri a nagy szellemeket, akiknek gondolkozása egész másféle, mint a köznapi embereké.

Nem hiába mondják, hogy a lángezü csak holtá után becsüli meg a közönség. *Wagner*-t, a nagy zeneköltőt, kinevették, mikor első operáival a közönség elé lépett. *Bolyai* Farkast, a világhírű magyar matematikust, mikor új rendszerű mértanát nyilvánosságra hozta, bolondtudósnek nevezték és olyan molnárhoz hasonlították, aki kavicsokból akar lisztet őrölni. Tudjuk, hogy minő bánásmódban részesült *Fulton*, a gőzhajó genialis feltalálója, vagy *Kolumbusz* Kristóf, Amerika felfedezője.

A lángezü senki sem üldözi serényebben, mint a tudományos akadémiák és egyéb ilyenféle testületek tagjai, akik irtóznak minden újítástól, minden felforgató eszmétől. Az akadémiák többnyire tehetséges (de nem genialis) emberek egyesülései; ezek a tehetség, hiuság és féltékenység fegyvereivel küzdenek a betolakodó lángezü ellen, a köznapi emberek is nagy tisz-

teletben részesítik őket, az államkormányzat szintén respektálja és pártfogolja a működésüket - és így teljes vértzetben állhatnak a lángészszel szembe. *Zolá*-t, a legnagyobb francia regényírót még tagjai közé se akarta választani a francia akadémia.

Az eredetiség nem ritkán - bár többnyire minden cél nélkül - lelki betegek cselekedeteiben is fellép. Mint látni fogjuk, többnyire olyan örülteknél tapasztalható, akik tudományos képzettségben részesültek. Ezeket az eredetiségük néha valósággal genialis gondolkozásra képesíti. 1529-ben a flórenci örültekházában volt egy örült, aki minden áron be akarta bizonyítani, hogy a majmoknak is van beszédük, melynek segítségével egymással érintkeznek.

A nagyszellemű embereknek épen úgy, mint az örülteknek, nincs érzékük a rendhez, a praktikus élethez; álmaikkal jobban törődnek, mint szükségleteik kielégítésével.

II. FEJEZET.

Az időjárás és az évszakok befolyása a lángeszű emberekre és az örültekre.

Egész sora a leglelkiismeretesebb megfigyeléseknek, melyeket klinikámban eszközöltem, a legvilágosabban bizonyította, hogy a lelkibetegek állapotának folytonos változása a legszorosabb összefüggésben van a hőmérő és a barometer (légsulymérő) emelkedésével és esésével. Ha a hőmérő hirtelen felszáll 30-32°-ig, akkor az örültek rohamainak átlagos száma 29-ről 50-re száll fel. Olyan napokon, mikor a barometer hirtelen időváltozást jelzett, akkor a rohamok száma rohamosan felszökött 34-ről 46-ig.

23.602 örült beható tanulmányozása után arra a meggyőződésre jutottam, hogy az örültség fejlődése és kitörései a minden hónapban beálló hőmérsékemelkedéssel szoros összefüggésben állnak. Vagyis a nyár első meleg napjai sokkal erősebb hatást gyakorolnak a lelkibetegekre, mint a legforróbb juliusi és augusztusi napok, amelyeknek az örültek szervezete jobban ellenáll, mert már hozzászokott a meleghez. Legkevesebb rohama van az örülteknek a téli hónapokban.

Erről a következő táblázat tanuskodhatik:

	A hőmérséklet fokokban	A klinikán észlelt rohamok száma
Junius	21.29	2701
Május	16.75	2642
Julius	23.75	2614
Augusztus	21.92	2261
Április	16.12	2237
Március	6.60	1829
Október	12.77	1637
Szeptember	19.00	1604
December	1.01	1529
Február	5.73	1490
Január	1.63	1476
November	7.17	1452

Ugyanilyen hatással vannak az évszakok azokra a rendkívüli emberekre is, akiket a természet magas szellemi képességekkel ruházott fel. Akik érintkeztek velük, vagy leveleiket olvasták rögtön észreveszik, mennyire érzik az időnek és az évszakoknak befolyását és annyira szenvednek alatta, hogy nem ritkán önkéntelenül panaszokba törnek ki, mindenféle segéd-eszközökkel akarnak szabadulni a zsarnoki befolyástól, amely gondolataik szabad röptét akadályozza.

Montesquieu, kiváló francia író, egyik levelében azt írja: «Ha egészséges vagyok és szép az idő, mindjárt rendes, becsületes ember vagyok».

Diderot is hasonlóképpen nyilatkozott: «Mikor szél fuj, úgy érzem, mintha felhő takarná az elmémet, olyan vagyok ilyenkor, mint az örült».

Giordani, nagy középkori bölcsész, két nappal előbb megérezte az időváltozást.

Alfieri azt írja: «Barometerhez hasonlíthatnám magam. Képességeim a levegő sulyával csökkennek és megnövekednek. Nagy szélben elbénul az agyam. Szellemi képességem reggel nagyobb, mint este. Munkáim terveit legkönnyebben nyár közepén és télen gondolom ki. Az átmeneti évszakokban azonban nagyon csekély a munkaképességem».

Napoleon, aki a legkisebb szélben irtózatossá válik, annyira szerette a meleget, hogy a legforróbb júliusban is tüzet rakatott szobájában. *Voltaire* is egész éven át fűtette lakását. *Rousseau*, a legnagyobb francia bölcsészek egyike, is azt mondta, hogy a nagy meleg megtermékenyíti az agyát és azért fedetlen fővel kiült a déli napra, úgy, hogy barátai mindig féltették, hogy napszúrászt kap.

Schiller is nagyon sokat szenvedett az időjárás miatt. «Ezekben a szomorú napokban» - írja novemberben Goethe-nek - «a felhőterhes ég alatt, minden akaraterőmre szükségem van, hogy élő embernek érezzem magam. Képtelen vagyok a komoly alkotásra...»

Júliusban azt írja: «Hála a szép időnek, nagyon jól érzem magam. Ihletem, amely sohasem engedelmeskedett akaratomnak, ismét visszatért!»

Látható ezekből a példákból (melyeket különben folytatni is lehet), hogy a meleg jótékony hatással van az alkotóképességre, épenugy, mint ahogy a növények fejlődését is előmozdítja. Ha a történetírók pontosan feljegyezték volna minden nagyobb alkotás keletkezésének idejét, láthatnók, hogy a meleg napok nemcsak a természetet, hanem a nagy emberek képzelőtehetségét és alkotóerejét is megtermékenyítették.

Emellett azonban azt is észrevehetjük, hogy a kiváló szellemek legtöbbször egy bizonyos hónapban alkotta meg legkiválóbb műveit. Így *Lamartine*, francia költő, augusztusban, *Byron* és *Alfieri* szeptemberben, *Schiller* júliusban, *Hugo Viktor* májusban, *Béranger*, francia költő, januárban, *Volta*, a híres fizikus novemberben, *Galvani* áprilisban, *Luther* márciusban és áprilisban alkotta meg legkiválóbb munkáit.

Ha rendkívül sok statisztikai adatot vizsgálunk, akkor a következő végső eredményre jutunk: Az évnek első meleg napjai és hónapjai termékenyítőbbek, mint a legforróbb napok. Az emberi szellem 1867 legnagyobb alkotása közül:

539	esik	tavasza,
485	"	őszre,
475	"	nyárra,
378	"	télre.

Tavaszzal fedezték fel Amerikát, a galvanizmust, akkor találták fel a barometert, a távcsövet és a villámhárítót. *Michelangelo* tavasszal tervezte legnagyobb művét és *Dante* ebben az évszakban írta meg a világ egyik legnagyobb remekművének, az «Isteni színjáték»-nak vázlatát. *Goethe* ekkor tervezte a «Faust»-ot és *Milton* az «Elveszett paradicsom»-ot. - Tavasszal nemcsak a természet, hanem az emberi szellem is új életre ébred.

Rendkívül érdekesek azok a jegyzetek, melyeket *Malpighi*, olasz tudós hagyott hátra naplójában. 34 év tapasztalataiból állította össze, ezt a táblázatot, melyben életének legtermékenyebb és legdicsőségesebb napjait osztályozza.

Juniusra	esett	71	kiváló	napja
Juliusra	"	66	"	"
Májusra	"	42	"	"
Októberre	"	40	"	"
Januárra	"	36	"	"
Szeptemberre	"	34	"	"
Áprilisra	"	33	"	"
Márcziusra	"	31	"	"
Augusztusra	"	28	"	"
Novemberre	"	20	"	"
Decemberre	"	13	"	"

A tudós 436 rendkívüli megfigyeléséből csupán 81 esett a téli hónapokra.

Jól érzem, hogy a felsorolt példák még mindig nem eléggé bizonyító erejűek, miután a szellemi műveket nem lehet a statisztika rideg táblázatába szorítani. Az azonban, aki e könyv szűk keretében elő nem sorolható összes adatokat, a nagy költők és tudósok önéletrajzait és leveleit tanulmányozza, be fogja látni, hogy a statisztika ebben az esetben legalább is kezdetleges bizonyítékot nyújt, ebben a fejezetben foglalt állításaim igazolására.

III. FEJEZET.

Az éghajlat befolyása a nagy emberek születésére.

Aki komolyan meggondolja azt a mélységes hatást, melyeket az éghajlat és az időjárás a nagy emberek lényére gyakorol, az szükségképen arra a gondolatra is jut, hogy a légköri behatások a nagy emberek születésére is hatással vannak.

Kétségtelen, hogy valamely vidék lakosságának származása és faja, politikai állapotai és anyagi viszonyai nagyban befolyásolják az ott született geniális emberek számát és tehetségük mértékét; de tagadhatatlan a levegőnek és az éghajlatnak befolyása is.

Ezt bizonyítják például Olaszországnak legutóbbi ujonc-sorozási eredményei is. Az ország azon részei, melyek jó éghajlatuk folytán a legtöbb magas és szép termetű ujoncot szolgáltatottak, egyúttal azok a vidékek is, ahol Olaszország legtöbb kiváló szelleme született. Viszont azokon a vidékeken született a legkevesebb lángeszű ember, amelyek rossz éghajlatuk miatt a leggyöngébb ujoncokat szolgáltatottak.

Már az ókorban többször megnyilvánult az a meggyőződés, hogy a legtöbb lángesz egészséges és magasan fekvő vidékeken születik.

Toscanában nagyon járja ez a közmondás: «A hegyi lakóknak nehéz a cipőjük és tiszta a fejük». *Vegetus*, római író írja: «Az éghajlat nemcsak a testnek, hanem a szellemnek is erőt ad». Más helyen azt írja: «Minerva Athént választotta szent városául, mert ott enyhe és egészséges a levegő, s az bölcs embereket szül».

Macaulay, a híres történétíró, említi, hogy Skóciában, amely egyike Európa legszegényebb országainak, mennyi kiváló ember született. (*Napier*, a logaritmusok feltalálója, *Walter Scott*, a híres regényíró, *Byron*, *Newton*, stb.) Csupán az éghajlati viszonyokkal magyarázhatjuk meg, hogy a toscanai hegyek között annyi pásztor és földmives, sőt nő is akad, aki született költő. Egész családok élnek, amelyeknek tagjai, nagyapa, apa és fiu, olyan szép verseket írnak, hogy nagyon sok hivatásos költő megirigyelhetné. Attól, aki fönt említett tételemet tagadná, joggal kérdezhetném, miért nem birnak ugyanannak a fajnak a lapályon élő lakói hasonló tehetséggel?

A teljesen lapályos országok, mint Belgium és Hollandia, vagy az olyan vidékek, melyeknek lakói, tulságosan magas hegyek közé szorítva, járványos golyvában szenvednek, mint pl. Svájc, - nem dicsekedhetnek sok kiváló emberrel. A legkevesebb kiváló szellem azonban a mocsaras vidékeken és a nedves tengerpartokon születik.

A legkézzelfoghatóbb példát az egészséges éghajlatu és magas fekvésű vidéken épült Florenc nyújtja. Olaszországnak majd minden lángeszű fia ott született. Csak néhány ismertebbet említünk fel a nagy sorozatból; Florencben látták meg a napvilágot: *Dante* (Olaszország legnagyobb költője), *Gotto*, *Beato Angelico*, *Ghirlandaio*, *Donati* (nagy festőművészek), *Macchiavelli* (kiváló bölcsész és jogtudós), *Boccaccio* (az első novellairó), stb. míg Pizában, amely egyike a legrégebb virágzó egyetemi városoknak, s így a tudomány és művészet számára épen olyan jó talaj volt, mint Flórenc, alig született egy-két kiválóbb elme, s ennek oka az, hogy Piza sík talajon épült. Ne higgye senki, hogy ez csupa véletlenség, számtalan példa bizonyítja az említett elv helyességét.

A meleg éghajlatú vidékeken születik a legtöbb nagy zeneművész. Ennek köszönheti Olaszország azt, hogy 110 legkiválóbb zenész közt 36 Olaszországban született, s ezek közül is 19 a meleg éghajlatú és emelkedett talajon épült Nápolyban, Aversában és Sziciliában látta meg a napvilágot.

Olaszország összes jobbnevű művészei közül

Bolognában	született	262	festő,	95	zenész
Florenccben	"	252	"	70	"
Velencében	"	138	"	12	"
Milanoban	"	127	"	95	"
Rómában	"	100	"	127	"
Genuában	"	100	"	30	"
Nápolyban	"	95	"	216	"

míg a többi, lapos vidékeken fekvő városokban sokkal kisebbek ezek a számok.

Ez az érdekes törvényszerűség bizonyos fokban az örültek születési helyére is vonatkozik. Közmondásos, hogy a hegyi lakóknak nagyobb a hajlamuk az örültségre, mint a lapályon élő embereknek, - amit különben a statisztika is igazol. A járványszerű örültség pedig majdnem kizárólag hegyi vidékeken lép fel, amit a Monte Amiatában, Montenegróban, Verzegniben, stb. kitört ilyenféle járványok is bizonyíthatnak.

IV. FEJEZET.

A faj és család befolyása a lángészre és az örületre.

Láttuk, hogy az éghajlati viszonyok mennyire ugyanazon hatással vannak a lángészre és az örült emberekre. Még jobban megnyilatkozik ez a törvényszerűség, ha a faj befolyását vizsgáljuk a lángészre és az örületre. Ezt a kérdést legjobban a zsidó nép példája világítja meg.

«*A fehér és a színes ember*» című könyvemben részletesen tárgyaltam azt a tényt, hogy a zsidók, egyrészt a középkor kegyetlen üldözései következtében beállott kiválasztás¹ folytán, másrészt pedig Európa mérsékelt égöve alatt sokkal gyorsabban fejlődtek, mint Afrikában és Ázsiában élő fajrokonai, sőt nem ritkán az ázsiai faj szellemi képességei fölé is emelkedtek. A zsidók mindenütt kitűnnek szellemi képzettségük és éles elméjük által, úgy, hogy dacára kisebbségüknek, jelentékeny helyet foglalnak el kulturéletünkben. Kezükben van nagyobb-részt Európa kereskedelme és sajtója; sok kiváló zeneszerző, humorista és orvostudós zsidó, vagy zsidó származású. *Meyerbeer, Halévy, Mendelssohn, Offenbach* (hires zeneszerzők) zsidók voltak, ugyszintén *Heine, Saphir* (kiváló humorista), *Jakobsohn, Guzkov*, stb. Zsidó származásúak voltak többek közt *Auerbach, Kompert* és *Aguilar* (hires írók); *Ascoli, Munk, Fiorentino* (kiváló nyelvészek); *Valentin, Hermann, Haidenhain, Schiff, Kasper, Hirschfeld, Stilling, Gluger, Laurence*, stb. (nagy orvosok); *Spinoza, Mendelssohn* (bölcsesek); *Lassale, Marx* (szocialisták) stb. stb.

A zsidó faj teremtő képessége minden kétségen felül áll. A zsidó forradalmi természetű, lelkes, fanatikus, úgy politikában, mint vallási és tudományos kérdésekben. A nihilizmus és szocializmus alapjait zsidók vetették meg, a zsidó és a keresztyén vallások tanai az ő talajukból nőttek ki. A kereskedelem új fogalmait, pl. a váltót, zsidók alkották meg, mint ahogy a filozófiában a pozitivizmust, az irodalomban a humoros irányt is ők kezdték.

Emellett azonban azt a különös és megdönthetetlen tényt is észlelhetjük, hogy a zsidók közt aránylag 4-6-szor annyi az örült, mint a más vallásúak között. 1879-ben Olaszországban minden

1775	katholikusra	esett	1	lelkibeteg
1725	protestánsra	"	1	"
384	zsidóra	"	1	"

1871-ben Poroszországban

10,000	keresztyenyre	esett	8.7	lelkibeteg
míg 10,000	zsidóra	"	14.1	"

Bajorországban

10,000	keresztyenyre	esett	9.8	lelkibeteg
10,000	zsidóra	"	25.2	"

---

¹ Lombroso azt állítja, hogy az évszázadokon üldözött állat- és emberfajok, ha az üldözés nem irtja ki őket végkép, szellemileg gyorsabban fejlődnek, mert az üldözés találékonyabb védekezésre kényszeríti őket. De így az elméjük élesedik; azonkívül az üldözés folyton pusztítja a gyöngébbeket s így a faji fentartás csupán az erősebbekre és ügyesebbekre marad.

Ez a tény annál különösebb, miután a zsidók között aránylag nagyon kevés az alkoholista. Szomorú tény, hogy ennek az annyira üldözött kiváló fajnak szellemi és anyagi sikereit olyan drágán, agyának és idegeinek felbomlásával, kell megfizetnie. A középkorban a zsidók a testi kínzás folytán ezer sebből véreztek, de akkor se voltak szerencsétlenebbek, mint most, mikor az emelkedésük oka egyuttal a szerencsétlenségük forrása is.

A nevelés nagyon keveset változtathat azon a hatáson, melyet a származás gyakorol úgy a lángészre, mint az örületre. «A nevelés táncost csinálhat a medvéből, de lángészt egy emberből se faraghat!»

A lelkibetegségeknek csak egy kis hányada a rossz nevelés következménye, az örültség többnyire átöröklődés révén terjed. 100 örültségi eset közül körülbelül 88 átöröklődés következménye. Nagyon gyakran a zsenialitás is átöröklődik, kivált a zenei tehetség. *Palestrina, Benda, Hiller, Mozart, Wagner* gyermekei is nagyon tehetséges zenészek voltak. A *Bach*-család 8 emberöltőn át 57 kiváló zenészt adott az emberiségnek. Festőcsaládból származtak a következő hírneves festők: *Van der Weld, Van Eyck, Murillo, Veronese, Bellini, Correggio, Balsano, Tintoretto, Tizián*, stb.

Költőcsaládból származnak: *Aeschylus, Swift, Torquato Tasso, Ariosto, Aristophanes, Corneille, Racine, Sophokles, Coleridge*.

Voltak egész tudós családok is, melyeknek igen sok tagja foglalkozott valamely tudománnyal. Ilyenek: *Darwin, Euler, S. Hilaire, Aristoteles, Cassini* és kivált a *Bernoulli* család, amelynek még ma is élnek tudós tagjai. A lexikonokban számtalan egynevű kiváló férfira akadunk, akik vérrokonok voltak.

Természetes, hogy valamely kiváló lángelme inkább dicsőséges nevét, mint a tehetségét hagyja utódaira. Ezt aztán bőségesen kamatoztatják az utódok.

A lángész átöröklődése sokkal jelentéktlenebb méretű, mint az örültségé, amely egyik nemzedékről a másikra száll és többnyire erősebben mutatkozik a gyermekben, mint az apában. Néha még épen ugyanabban a formában tör ki az örültség, mint az elődökön. Egy nemes hamburgi lovag minden utóda negyven éves korában örült meg; egyik utóda, aki katonatiszt volt, meg akart házasodni, de a hamburgi városi tanács nem adta meg az engedélyt - hivatkozva az átöröklődésre - és valóban, őt is elérte a családjára nehezedő végzet: negyven éves korában szintén megörült. A konnektikuti örültekházában ennek a szerencsétlen családnak egymásután tizenegy tagját ápolták.

Egy órásmester megörült 1789-ben a francia forradalom borzalmai folytán. Felgyógyult, de röviddel utóbb megmérgezte magát. Leánya örültségi roham folytán pusztult el. Az órás egyik bátyja agyonszúrja magát, egy másik iszákos lesz és az utcán hal meg, egy harmadik nem eszik semmit és éhen hal; az órás egészséges hugának mind az öt gyermeke megörül.

Még rettenetesebb képet nyújt a *Berti*-család leszármazási táblája. Egyetlenegy buskomorságban szenvedő embernek 4 nemzedéken át született 80 utóda közül 10 megörült, 19 súlyos idegbeteg lett. Minden következő nemzedék áldozatai ifjabbán lesznek a kór martalékaivá. Eleinte csakis a férfiutódok örülnek meg, de már a harmadik nemzedéknél a női családtagokat is megfertőzi a lelki betegség mérge. Fájdalom, olyan lángeszű ember nem volt, akinek utódait ilyen következetességgel termékenyítette volna meg az ősv kiváló szelleme!

Az iszákosságot még az örültségnél is nagyobb biztossággal öröklik az utódok. Egyetlenegy részeges amerikai embernek, *Jucke* Miksának, utódai közül 75 év alatt 200 tolvaj és gyilkos, 280 vak, hülye és sorvadásos, 90 rossz-leány volt, 300-an pedig kis gyermekkorukban haltak meg. Ennek az egy iszákosnak utódai az Egyesült Államoknak egy millió dollárnyi költséget

okoztak. És ez az eset egyáltalában nem egyedülálló. Az ezzel a kérdéssel foglalkozó újabb tudományos könyvek számtalan hasonló példát sorolnak fel. Valamennyien azt bizonyítják, hogy az alkoholizmus átöröklődik; néha nagyapáról az unokára megy át, a közbeeső gyermekeket látszólag átugorva.

Nemrégiben történt, hogy egy német bíró agyonlőtte a feleségét és elfogatása alkalmával azt vallotta, hogy szerelemből követte el a gyilkosságot, mert meg akarta szabadítani szenvedéseitől. A gyilkos hangsúlyozta, hogy véleménye szerint cselekedete nem büntethető. Ez a bíró az anyját is meg akarta gyilkolni, mikor betegen feküdt. A szakértők sokáig nem voltak tisztában vele, vajon örülte van-e dolguk, vagy sem; végre kitudódott, hogy a gyilkos apja és nagyapja iszákosak voltak - ami persze mindent megmagyarázott.

És ezzel még nincs kimerítve az iszákosság átöröklődésének minden esete. *Flemming* és *Demaux* bebizonyították, hogy olyan gyermekek is, akik különben józan szülőknek, véletlenül részeg állapotában fogamzóztak, szintén magukban hordják a nyavalyatörés, a bénulás, az örültség és a hülyeség csiráit; gyakran rendkívül apró fejű és nagyon kis szellemi képességgel jönnek a világra. Ilyenformán egy véletlen részeg állapot egész nemzedéket megmérgezhethet.

A lángész átöröklődésének mértéke persze sokkal kisebb. De ebben a mértékben is megtaláljuk a lángeszű és a beteg agyu emberek átöröklődésének érintkező pontját. Különös, de bebizonyított tény az, hogy nagyon sok örült rokonságban volt lángeszű emberekkel és viszont, kiváló szellemű embereknek szellemileg beteg gyermekeik és rokonaik voltak. Így pl. *Nagy Frigyes* porosz királynak, a lángeszű hadvezérnek anyja lelki beteg volt. *Richelieu* bibornoknak, XIV. Lajos francia király genialis miniszterének huga abban a hitben volt, hogy a gerincoszlopa kristályból van. *Hegel*-nek, a nagy filozófusnak a nővére azt képzelte hogy postacsomaggá változott. *V. Károly* anyja *Örült Johanna* volt. *Beethoven* apja iszákos, *Byron* anyja gyöngélmű volt, apja kicsapongó, gyalázatos életet élt. *Schopenhauer* apja különc volt és öngyilkos lett; a nagy filozófus nagyapja és egyik nagynénje megőrültek. *Körner*, kiváló német költő egyik nővére buskomor volt; a költő gyermekei pedig valamennyien megőrültek, vagy alvajáró idegbetegek voltak. Száz meg száz ehhez hasonló példát lehetne felhozni ennek a szomorú törvénynek igazolására. A statisztikában is találunk bizonyítékokra. 1877-ben Poroszországban 10,676 örült közül 6369 örökölte rettenetes betegségét. E 6369 örült közül:

8.9%	-nak szülei	őrültek voltak
12.4%	"	iszákosak voltak
1.0%	"	gonosztevők voltak
1.7%	"	öngyilkosok voltak
6.3%	"	<i>lángeszű, nagy szellemű emberek voltak</i>
8.6%	-nak nagyapja, vagy nagybátyja	őrült volt
6.7%	"	iszákos volt
0.1%	"	gonosztevő volt
2.7%	"	öngyilkos volt
1.3%	"	<i>lángeszű ember volt</i>

V. FEJEZET.

Lelkibeteg nagy szellemek: Harrington, Bolyai, Codazzi, Ampère, Comte, Schumann, Tasso, Cardano, Swift, Newton, Rousseau, Lenau, Széchenyi, Schopenhauer.

A lángész és őrültség között tapasztalt érintkező pontok azt bizonyítják, hogy mind a két állapot előfordulhat egy és ugyanazon egyénben, amit persze nem úgy értünk, hogy a kettőt felcserélhetjük egymással. A történelem számtalan példáját nyújtja annak, hogy lángeszű emberek nemcsak hogy igen gyakran hallucinálnak, hanem valósággal örültek, akiknek mániájuk van.

Montanus, vallásalapító töprengéseibe merülten, elzárkózott az emberek elől, végre azt képzelte, hogy árpává változott és nem mert kimenni az utcára sem, nehogy a verebek felcsipkedjék.

Harrington, angol író azt hitte, hogy a gondolatok méhek és madarak alakjában kiszöktek a száján keresztül és azért egy söprűvel fegyverkezett fel, hogy elkergesse őket.

Ampère, a nagy természettudós, tűzbe dobta egy nagyszerű értekezését a kémia jövőjéről, mert azt hitte, hogy azt az ördög diktálta neki.

Von Goes, egyike a leghíresebb hollandi festőknek, azt hitte, hogy őt az ördög tartja megszállva.

Egy másik nagy festőnek, *Van Leyden*-nek, az volt a mániája, hogy megmérgezték s ezért életének utolsó éveiben nem akarta ágyát elhagyni.

Loyd Tamás, aki nagyon szép költeményeket írt, különös keveréke volt a gonoszságnak, nagyravágyásnak, lángésznek és őrültségnek. Ha nem tetszett neki valamelyik verse, egy pohár vízbe áztatta, hogy «megtisztítsa». Mindenféle tárgyat, szentet, papirost, dohányt, ami csak a keze ügyébe került, az ételébe kevert. A szénről azt hitte, hogy tisztítja az ételét, a kavicsokról pedig, hogy ásványosítják.

Mozart-nak az volt a mániája, hogy az olaszok meg akarják mérgezni.

Rossini, a nagy olasz zeneszerző 1848-ban palotát vett. Mikor megtudta, hogy nagyon drága vásár volt, az a mániája támadt, hogy teljesen tönkre van téve és az emberek alamizsnájára szorult. Egy másik mániája az volt, hogy elvesztette a tehetségét, azért abbahagyta a munkát és egyáltalában nem akart zenéről beszélni, amíg D'Ancona elmeorvos gondos és ügyes kezelése vissza nem adta a művészetnek.

Schumann, a világ egyik legnagyobb zeneszerzője, gazdag családból származott; teljesen átengedhette magát művészetének, bájos és hozzá méltó felesége volt és mindene, amit csak kívánt. Mégis már 23 éves korában buskomorságban szenvedett, 46 éves korában egészen belebolondult abba a gondolatba, hogy vannak beszélő asztalok, amelyek mindent tudnak és mindent elárulnak az embernek. Egyes hangok üldözték, amelyek egész zenedarabokká épültek ki a lelkében. Azt képzelte, hogy Beethoven és Mendelssohn a sirból diktálják neki a szerzeményeit. 1854-ben beugrott egy folyóba. Hiába húzták ki a vízből, néhány nap múlva meghalt Bonnban. Boncolása alkalmával kiderült, hogy agya és csontrendszere súlyosan beteg volt.

A nagy *Comte Ágoston*, a pozitív filozófia megalapítója, tíz évig súlyos idegbeteg volt. Mikor felépült, az volt az első cselekedete, hogy elkergette derék feleségét, aki az életét mentette meg. Később azt képzelte magáról, hogy egy új, pozitív vallás apostola és főpapja - dacára, hogy esküdt ellensége volt mindenféle papi méltóságnak és ceremóniának. Munkáiban a legcsudálatosabb gondolatok mellett, valósággal örült ötleteket is találunk, melyek közül nem is utolsó az az állítása, hogy «eljön az idő, mikor a nő egyedül a maga erejéből is megtermékenyülhet.»

Codazzi, a kiváló matematikus, iszákos volt, amellelt olyan fösvény, hogy miatta még a saját tisztaságával sem törődött. Fogékony volt a legfinomabb hangulatok iránt, s amellelt olyan hiu és becsvágyó volt, hogy már fiatal korától kezdve pénzt tett félre, hogy abból majd szobrot emeljenek a sirján - nagy szükségben élő szüleitől azonban minden segítséget megtagadott. Nem tűrte, hogy valaki a nézeteit és kijelentéseit - vagy akár csak a ruhája szabását is - kritizálja. Végre az a mániája támadt, hogy tudományos számítás segítségével a leggyönyörűbb melódiákat alkotja.

A legnagyobb ujkori matematikusok közé tartozik a magyar *Bolyai Farkas*, akinek nagyon gyakran olyan pillanatai és cselekedetei voltak, amelyek kétségtelenül örülségre vallanak. Egy alkalommal tizenhárom katonatisztet hívott ki párbajra és minden küzdelem után egy melódiát játszott el a hegedűjén, amely abban az időben az egyetlen butordarab volt a házában. Mikor nyugdíjba helyezték, kinyomatta halotti jelentését - üresen hagyva a dátumot - aztán ravatalt épített magának (még két kiváló matematikusnak telt öröme ebben a különös szórakozásban.) Hat évvel később újra kinyomatta halotti jelentését és végrendeletében meghagyja örökösének, hogy sirjára egy almát tegyen - Éva, Páris és Newton emlékére. Ennek dacára Bolyai a mértani tudományokat új alapra fektette s amellelt drámairással is sikeresen foglalkozott.

Cardanus-t, a nagy olasz orvost és filozófust, kartársai mint a legkiválóbb férfit és a legbambább gyermeket emlegetik. Rendkívüli lángész, akinek bátorsága volt rég megcsontosodott fogalmakat megtámadni: a varázslókat és a szenteket bolondoknak tartotta; bebizonyította, hogy a tűz nem elem, stb. mégis egész életén keresztül örült volt, aminthogy az apja, a fia, az unokaöccse sem volt épelméjű. Ő maga írta magáról: «kis gyermekkorom óta dadogok, tehetetlen vagyok, gyöngye az emlékezőtehetségem és különös látomások és beteges képzelődések kinoznak». Néha azt képzei, hogy egy kakas beszél hozzá, majd az embercsontokkal teli alvilágot látja megnyilni; és bármilyen lehetetlen látomás jelent meg lelki szemei előtt, ő azt hitte, hogy valóban látja azt a képet. 19 éves korától 26 éves koráig folyton mellette haladt egy jó szellem, aki a jövő képeit feltárta előtte. Erről a szellemről különben azt képzelte, hogy már az apja fölött örködött.

Cardanus képzei beteg is volt: ha valamely betegségről olvasott, legott azt képzelte, hogy ő is abban a bajban sinylődik. Ilyenkor a Szent Szűzhöz imádkozott és azonnal elmúlt a betegsége. Néha azt hiszi, hogy a husnak kén-, vagy olvasztott viasz szaga van. Mániája, hogy a kormányok kémekkel veszik körül, számtalan ellensége halálra keresi és ők okozták fiának betegségét is. Meg van győződve arról, hogy a páduai egyetem tanárai azért hívták meg egyszer ebédre, hogy megmérgezzék. Csak Szűz Mária segítségének köszönheti, hogy megmenekült ebből a veszedelemből. Így beszélt és gondolkodott az a lángeszű férfi, akit bátran *Renan* előharcosának nevezhetünk.

Olyan betegesen érzékeny volt, hogy nem is érezte jól magát, ha nem volt valami testi fájdalma; ilyenkor véresre harapta az ajkát és karját, azért, hogy - mint ahogy mondta - élvezhesse a fájdalom elmaradásának gyönyörűségét. (Különben az örültek is nagy élvezettel kinozzák magukat.)

Megdönthetetlenül hitt az álmaiban, melyeket isteni kinyilatkoztatásoknak tartott. Több értekezésének tárgyát és eredményeit megálmodta. 34 éves korában megálmodja, hogy a felesége ennek meg ennek az utonállónak leánya lesz. Valóban feleségül is veszi ezt a lányt, bár előzőleg sohase látta. Még a betegeit is a megálmodott módszerek szerint kezelte. Még számtalan példát tudnánk felsorolni Cardanus lelki betegségéről. Csak egyetlenegyem említenék meg, amely épen olyan nevetséges, mint amilyen különös és félelmetes.

Cardanus akkor 52 éves volt (1560). Fiát méregkeverésért halálra ítélték és kivégezték. Erről a rettenetes csapásról egy megrázó költeményében emlékszik meg: «Fiam haláláról.» Az ítéletet, amely elrabolta tőle kedves gyermekét és megfosztotta minden reménységétől, ellenségei gonosz munkájának tartotta. Ekkor írja a következőket:

«Rettenetes kinjaim tehetetlen zsákmánya voltam, hiába akartam felejteni, hiába menekültem a tudományhoz, vagy a játékhoz; hiába haraptam véresre ajkamat és karomat; kinzó gondolataim nem hagytak nyugton. Már harmadik éjjel nem tudtam aludni, két óra múlva itt a reggel - gondoltam - s az álom még mindig elkerül! Éreztem, hogy ilyenformán el kell pusztulnom, vagy meg kell örülnöm s azért imádkoztam Istenhez, kérve őt, vegye el nyomorult életemet.

És ebben a pillanatban elnyomott az álom s mialatt tehetetlenül feküdtem, éreztem, hogy egy alak lép hozzám és így szól:

- Szegény fiam, milyen rettenetes fájdalom dulja kebledet! Vidd ajkaidhoz azt a drágakövet, melyet a nyakadon hordasz! Amíg ez a drágakő a szádban lesz, nem fogsz a fiadra gondolni!

Felébredtem. Ajkaimhoz vittem a drágakövet és azonnal eltűnt lelkemből fiam emléke. Elaludtam és tizenhét hónapon keresztül éreztem a drágakő jótékony hatását. Csak mikor ettem, vagy beszélni akartam, vettem ki számból a követ és akkor mindig feljött bennem a régi fájdalom...»

Szerencsétlen, nyugtalan életének végén megírja életleírását s ebben pontosan megjósolja halála napját. Hogy ezen a napon természetes halállal halt-e meg, vagy pedig öngyilkos kézzel vetett véget szomorú életének, nem tudjuk.

Torquato Tasso, az olaszok egyik világhírű költője, akinek műveit a világ minden nyelvére lefordították, szintén örült volt. Egy napon, valószínűleg hallucináló állapotban, vad dühvel kirántotta törét és le akart szurni egy hercegi szolgát, aki épen belépett. A toscanai követ, aki jelen volt ennél az esetnél, beszéli, hogy a költőt hercegi pártfogója elzáratta, nem annyira azért, hogy megbüntesse, hanem azért, hogy ideje legyen lecsillapodni és meggyógyulni.

A szerencsétlen Tasso különböző országokban járt, de kinzó gondolatai és szomorú látomásai nem hagyták nyugton. Ok nélküli lelkifurdalások elkésértették az életét. Borzasztóan félt a pokoltól és három levélben bevádolta magát az inkvizíciónak, amiért nem él eléggé istenfélő életet.

Orvosának a következő levélben panaszolja el baját: «Kinzó gondolatok üldöznek, amellet az emlékezőtehetségem is folyton gyöngül. Ennélfogva arra kérem, igen tisztelt uram, legyen szives azokat a pirulákat, melyeket nekem rendelni fog, úgy készíttetni, hogy az emlékezőtehetségemre is jótékony hatással legyenek».

Egyik gyönyörű szonettjének néhány sora így szól:

«Meguntam már azokat a néha elmosódó, néha világosabb - néha vidám, néha szomorú látomásokat, amelyekkel - legalább úgy képzelem - nehéz és kemény harcokat kell vívnom! Varázslat idézi-e fel őket, vagy csupán saját félelmem...?»

Az utolsó szavakból láthatjuk, hogy a nagy szellem milyen ösztönszerűleg megérezte az igazságot. A világos látás ideje azonban nem tartott sokáig. Néhány nap múlva már azt írja egyik barátjának:

«Hiába fordulnék orvoshoz, az én betegségemet magikus hatalmak mesterkedései okozzák. Egy kis gaz szellem tesz örültté, azonkívül sok talléromat is elrabolja, összehányja a könyveimet és minden holmimat. Gonosz csinyei ellen többé már nem védekezhetem. Nagyon szerencsétlennnek érzem magam - s ez éjjel még jobban kinoz, mint nappal. És még se tudom biztosan, vajjon megőrültem-e...?»

Egy másik levelében ezt írja:

«Ha felébredek, világító tüzet látok uszkálni a levegőben. A szemem annyira ég, attól félek, hogy megvakulok! Majd titokzatos hangokat hallok, éles füttyöket, harangzugást és nagyon sok órának egyhangú ketyegését. Álmomban néha azt hiszem, hogy vad lovak száguldanak át testemen, vagy utálatos állatok gyötörnek. Annyi kin és gyötrellem közt egyszerre csak megpillantom a szent Szüzet, sugárkoronával a fején, karján szent gyermekével...»

Mikor súlyos betegsége után elbocsátották a kórházból, elbeszélte barátjának, hogy gonosz szelleme elrabolta néhány levelét is, melyben róla volt szó. Ez egyike azon csudáknak - mondta mély meggyőződéssel, - melyeket ezerszámra látott a kórházban. Valami varázsló munkája lehetett az is, mikor valami láthatatlan kéz a szemeláttára elvitte a csészét az asztaláról.

Mikor lázban feküdt, megjelent előtte Szűz Mária és ő rögtön jobban lett és egy költeményben fejezte ki háláját a szent Szűz iránt.

Swift Jonathán, az ironia és a humor atyja, a «Gulliver utazásai» hírneves szerzője, már ifjkorában megjósolta, hogy meg fog örülni. Barátjával sétált a kertben és egy fát látott, melynek teteje egészen kopasz és hervadt volt. Swift megállt, a fára bámult és így szólt: «Én is így fogok jární, mint ez a fa: először a fejem fog meghalni.» Betegesen becsvágyó volt a nagyok társaságában, de azért nem átalotta a legpiszkosabb lebutákat felkeresni, ahol a legaljasabb emberekkel mulatott. Pap volt, de azért vallásellenes könyveket is írt. Róla mondták, hogy haladéktalanul meg kellene őt keresztelni, mielőtt még püspökké nevezik ki. Szeretett leánya halála alkalmával szivetrázó jajgatásban tört ki - és a másik pillanatban leült és megírta egyik kacagtató művét. Néhány hónappal később elvesztette emlékezőképességét. Majd embergyűlölővé lett. Egy teljes évig nem szólt egy szót sem, nem olvasott és nem érintkezett senkivel. Naponta tíz óra hosszat sétált. Gyakran napokig nem evett. Ha valaki bejött a szobájába, rettenetes dühbe tört ki. Végre több daganat keletkezett a testén és minél jobban fejlődtek ezek, annál inkább javult a lelkiállapota. Ebben az időben gyakran mondta: «Őrült vagyok!» Később megint visszaesett betegségébe. 1742-ben honfitársai örömtüzeket gyújtottak a tiszteletére. Sokáig nézte az ünnepélyes kivilágítást, aztán ezt mondta: «Bolond emberek, akiknek nincs más dolguk...!»

A végrendeletében 11,000 font sterling vagyonát az örültekre hagyta. Ebben megírja sirfeliratát is, amely szomorúan jellemzi a szerencsétlen ember borzasztó szenvedéseit:

«Itt nyugszik Swift Jonathán, itt, ahol már nem tépi szívet harag és gyötrellem...!»

Joggal írták, hogy *Newton* szellemének hatalmával az egész emberiséget leigázhatta volna. És ez a nagy ember, aggkorában lelkibeteg lett, bár nem olyan súlyos mértékben, mint az előbb említettek. Mégis nem egy munkáján találhatjuk meg betegségének nyomait! Mennyire különböznek ezek a művek fiatalabb korában született alkotásaitól!?

Miután 1693-ban másodszor leégett a háza, négy havi szakadatlan szellemi munka után meglátogatta a londoni érseket és ez meglepődve hallgatta a nagy tudós összefüggéstelen, különös beszédét. Barátai visszakísérték lakásába és gondosan ápolták. Ebben az időben történt, hogy a félénk Newton (aki mikor kocsijában ült, görcsösen fogózkodott a kocsi két oldalába) kihívó módon megtámadta egyik ellenfelét és párbajt akart vele vívni. Néhány nappal ezután levelet irt tudós kortársának, *Locke*-nak, amely elárulja, hogy Newton nem gyógyult ki lelkibetegségéből és üldözési mániájából. A különös levél így szól:

«Miután azt hittem, hogy ön asszonyok és egyéb csalogató-eszközök által le akart bilincselni, azt kívántam, hogy haljon meg, mikor meghallottam, hogy beteg. Bocsánatot kérek öntől ezért a gondolatért és azért is, amiért az ön műveit veszélyesnek és erkölcstelennek bélyegeztem...

Az ön szerencsétlen Newton-ja.»

Azok, akik - anélkül, hogy valami tébolydát meglátogatnának - helyes képzetet akarnak szerezni a búskomor emberek rettenetes szenvedéseiről, olvassák el *Rousseau*-nak, a híres francia filozófusnak utolsó műveit: a «Vallomások»-at, a «Beszélgetések»-et és az «Álmodozások»-at.

A Vallomások egy részlete:

«Szenvedélyeim hatalma beláthatatlan; ha életre ébrednek bennem, minden érdeklődés, minden szeretet kihal a lelkemből. Felindulásom tárgyát észre sem veszem. A roham csak egy másodpercig tart, s aztán kimerülten, erőtlően esem össze. Ha valami tárgyat látok, vágy ébred bennem, hogy elragadjam - az nem érdek, hogy minő eszközökkel juthatnék birtokába. Akármilyen jelentéktelen holmit látok, megkívánom; de inkább elveszem, hogysen elkérném a tulajdonostól.»

Ez az érzés már a kleptománia és a lopás határán áll. A kleptomániákus csupa ösztönből lop; a tolvaj kiszámított birvágyból lop. Az első bármilyen tárgyat birtokába akar keríteni, a másodikat csupán az értéktárgyak vonzzák.

«Rabja vagyok az érzékeimnek» - folytatja *Rousseau*, - «nem tudok nekik ellenállni; a legjelentéktelenebb élvezet, amely előttem áll, jobban vonz, mint az édenkert minden gyönyörűsége.»

És valóban, ez a nagy szellem nem átalotta elhagyni vallását - egy reggeli kedvéért. Áttért a katolikus vallásra, hogy *Pontierre* abbénél reggelizhessék. Barátja hirtelen rosszul lett az utcán. *Rousseau* undorodást érzett a beteg ember láttára - hát otthagyta segítség nélkül a nyílt utcán.

«A valódi szenvedések nem hatnak meg» - írja, - «csak az elképzelt nyomoruság rázza meg egész valómat.»

Egyszer az az ideája támadt, hogy a szívéen valami daganat nőtt és nagyon csodálkozott, amiért már rég bele nem halt.

«A legkülönösebb, ostoba és gyermekes tervek tetszenek nekem. Lehetetlennél lehetetlenebb dolgokat kivihetőnek látok és meg is próbálkozom velük.» Tízennyolc éves korában elutazott egy barátjával. Egy kis mechanikus szökőkutat mutogatott a falusi embereknek és azt hitte, hogy meg fog gazdagodni belőle.

Mindenféle mesterségbe belefogott: festő, rézmetsző, szolga, követségi titkár lett. Foglalkozott az orvosi, teológiai, nevelési tudományokkal, a zenével és irodalommal. Nagyravágyása és becsvágya folyton sarkalták, hogy mindent elsajátítson. A túlzott szellemi munka búskomorságba s végre az örületbe kergette.

Visszavonult a nagyvilágtól, az egyedüllétbe temetkezett. De a városi élet képei követték, a természet szépségeit megrontotta határtalan becsvágya, mely a vidéken nem talált kielégítésre.

Egyszer az a mániája támadt, hogy valamennyi európai uralkodó, az asszonyok és a papok, akik valamennyien megsértődtek a munkáiban megnyilatkozó tanok miatt, szövetkeztek ellene és háborút üzennek neki. Ennek a háborúnak tulajdonítja, azt, hogy mindig rosszul érzi magát.

Azt hiszi, hogy az ellenségei azzal akarják gyötörni, hogy folyton dicsőítik. Amellett titokban megvesztegetik a kereskedőket, hogy mindent olcsóbban számítsanak neki - «így akarván nyilvánvalóvá tenni előtte, milyen magasan áll az ő nagylelkűségük az ő gyáva tehetetlenségével szemben».

Londonban való tartózkodása alkalmával buskomorsága valóságos örületté változott. Azt képzei, hogy a rendőrség keresi és el akarja fogni; ott hagyja pénzét és podgyászát a fogadóban és menekül a tengerpart felé. Ahová betér, ezüstkanáldarabokkal fizet. Mikor a tengerhez ér, úgy találja, hogy kedvezőtlen szelek járnak és ezt is ellenségei gonosz művének tekinti. Dühös lesz és egy domb tetejéről rossz angolossággal beszédet tart az arra vonuló vásáros népnek.

Visszatér Franciaországba, de itt sincs nyugta; az a mániája, hogy ellenségei még mindig nem csillapodtak le. Hogy jobban megfigyelhessék, háza elé egy képkereskedőt állítanak; ha valaki belép az ajtaján, suttogást hall; ellenségei mindenkit megvesztegetnek, akivel csak érintkezik. Ha a cipőtisztítójához megy, bizonyos, hogy annak elfogyott a fénymáza. Ha át akar menni a Szajná, a csónakon nincs hely a számára. Majd könyörög a hatóságnak, hogy zárják el, ezt a kérését is megtagadják. Végre, hogy az utolsó fegyverétől, a sajtótól is megfosszák, a Bastilleba zárnak egy könyvkereskedőt - *akit ő azelőtt nem is ismert*.

«Ismét felujtították azt a szokást» - írja, - «hogy farsangkor elégetnek egy szalmabábut. Persze, csak azért, hogy *in effigie* őt égethessék el. Mert azok a ruhák, amelyekbe a szalmabábot öltöztetik, mind éppen olyanok, mint az ő ruhái.»

Hogy a képzelt ellenségeit kibékitse, egyik művében teljes őszinteséggel leírja a hallucinációit. Hogy ezt a védelmi iratát jobban terjeszthesse - és ebben éppen úgy jár el, mint akármelyik őrült - minden járókelőnek az utcán személyesen adja át a röpirat egy példányát - kivéve azoknak, *akiknek arcáról látja, hogy kémek*.

Végre, mikor elveszítette az emberekben való bizalmát, egy gyönyörű levelet ír az Istenhez. Hogy a levél valóban a címzetthez jusson - és ez aztán tökéletesen őrült gondolat, - odateszi azt egyik művének kéziratával együtt a Notre Dame-templom főoltára alá.

És ez az ember a tizenhetedik század legcsudásabb lángelméi közé tartozott.

A magyar születésű *Lenau*, az ujkor egyik legkiválóbb lírikusa, a döblingi tébolydában halt meg. Ennek a nagy költőnek élete is kora ifjúságától kezdve, példája a lángész és őrültség sajátságos keveredésének.

Lenau atyja kicsapongó életet élt, anyja tulságosan vallásos érzésű, rendkívül érzékeny, buskomor asszony volt. Lenau is már gyermekkorában hajlott a buskomorságra, nagyon szerette a zenét és a miszticizmust. Egész éjszakákon át egyedül ábrándozott kertjében és kedvenc hangszerén játszott.

«Ugy érzem, hogy a szerencsétlenség mágnes gyanánt vonz magához» - írja a költő a hugának, - «az őrültség démona szívemhez férközött. Tudom, kedves testvérem, hogy azért nem fogsz kevésbbé szeretni, ha megvallom neked, hogy *őrült* vagyok.»

Minden ok és cél nélkül Amerikába utazott, aztán megint hazatért; buskomorságából nem tudta felrázni az az ünnepélyes fogadtatás sem, melylyel megtisztelték. Szívbajt kap, melyből sohasem gyógyul ki teljesen; elhagyja egyetlen barátja, a jótékony álom is, amely eddig némiképp csillapította kinjait. Borzasztó képek gyötrik éjjelenként. Ugy beszél erről, mint ahogy az örültházak lakói szokták:

- Mintha az ördög vadászatot rendezne a testemben! Ugy érzem, mintha kutyák ugatnának bennem és a pokol tompán visszhangzanék a lelkem mélyén! Tréfán kívül, kétségbeejtő ez az érzés!

Embergyűlölővé lesz. Egész Németország ünnepli, ő meg visszavonul szomorú magányába és minden ok és cél nélkül egyik országból a másikba vándorol. Nincs étvágya és lassanként veszíti az emlékezőtehetségét. Legkedvencebb olvasmányai a gyermekek tündérmeséi, a boszorkányokról, meg a törpékről. Közben folyton dohányzik és rengeteg mennyiségű kávéfogyaszt el.

Egész éjszakákon át dolgozik. Folyton utazik és amellet elég ideje van ahhoz is, hogy újabb nagy munkák terveit megvesse és a házasságra gondoljon. Persze, sohse vihette ki a terveit.

1844-ben rendkívüli gyöngeség lepi meg. «Távozni kezd a világosság agyamból,» - írja ebben az időben. A bal kezének, a bal szemének és mindkét arcának izmai megbénulnak. Ebben az időben számtalan helyesírási és fogalom-hibát követ el írásában. Gyakran kétszer egymásután ír le valami szót.

Még ebben az évben öngyilkossági kísérletet követ el. Mikor ebben megakadályozzák, örült dühbe tör ki, mindent összezuz, ami a keze ügyébe kerül és elégeti kéziratait. Lassankint lecsillapul, visszatér a józansága és egy borzalmat keltő költeményben leírja ezt a rohamát. Ez a világos pillanata azonban olyan rövid volt, mint egy villámsugár a sötét éjszakában. A lángész ereje még egyszer, utoljára legyőzte az örület fenyegető rémét. Valójában azonban napról-napra rosszabbodott a költő állapota. Egy másik öngyilkos-kísérlete után az az aggasztó jóérzés lepi meg, amely az agybénulások biztos előjele.

- Élvezem az életet a maga teljességében! - írja. - Olyan boldog vagyok, hogy a rémes képek helyett, amelyek azelőtt üldöztek, most vidám, elragadó alakokat látok!

Azt képzei, hogy a Valhallába (a germán mitológia mennyországába) jutott, ahol elhunyt nagy költőtársával, Goethe-vel találkozott. Máskor még azt hitte, hogy Magyarország királya lett és számtalan véres csatában győzött.

Elveszítette a szaglási képességét is. Kedves ibolyái nem vonzották többé; legjobb barátait sem ismerte már meg.

Ebben a szomorú állapotában írja meg egyik leggyönyörűbb - habár kissé tulzottan misztikus - költeményét.

Egyszer meghallotta, hogy valaki azt mondja: - Itt lakik a nagy Lenau!

- Most már kicsi, nagyon kicsi lett Lenau! - szakította félbe a szerencsétlen az ismeretlen fiatalembert és keserves sirásba tört ki.

- Lenau nagyon szerencsétlen! - ezek voltak utolsó szavai. 1850-ben halt meg.

Néhány évvel Lenau után, ugyancsak a döblingi tébolydában, halt meg *Széchenyi* István gróf, a legnagyobb magyar, aki megalapította a Dunagőzhajózást, a magyar Tudományos Akadémiát és még számtalan kiváló intézményt. Látnoki szemmel megjósolta a negyvennyolcas szabadságharc szomorú végét. Mikor vérbefojtották a magyar szabadságharcot, önmagát

okolta ezért a rettenetes csapásért, amely nemzetét érte és üldözési mánia lepte meg, melynek következménye rettenetes dühroham és öngyilkossági mánia volt. Ezután látszólag lecsillapult a lelkibetegsége, de úgy a döblingi tébolyda lakói, mint a látogatók meglepetten és rémülettel hallgatták folytonos vallomásait és elbeszéléseit képzelt gyalázatos tetteiről.

1850-ben felébredt régi szenvedélye a sakkjáték iránt és ez megint örületté fejlődött. Egy szegény diákot fogadtak hozzá, aki naponként 10-12 órát sakkozott a nagy emberrel. A szegény diák beleőrült ebbe a feladatba, de Széchenyi állapota némileg javult. Embergyűlölete is lejjebb hagyott. Csak akkor tört ki ujult erővel, ha szobájából kiment a napsugaras, szabad természetbe. Gyermekeit inkább csak bizonyos, előre meghatározott napokon fogadta, sem-hogy kiment volna szobájából, hogy felkeresse őket. Pedig nagyon szerette gyermekeit. Ha beléptek a szobájába, szeretettel vonta magához, különös, jellemző mozdulattal asztalához vezette őket és felolvasott nekik egy részt az irataiból.

Gondolkozási képessége nem bénult meg, sőt gyarapodott erőben. Folyton remélt egy jobb jövőt, ebből az időből származik gyönyörű mondása is: «Magyarország nem volt, hanem lesz». Mikor észrevette, hogy az osztrák kormány el akarja odázni a keleti vasut építését, melyet ő tervezett, levelet irt Zichy grófnak és ez az irás eléggé bizonyítja szellemének erejét.

«Minden, ami volt, - írja, - újra életre ébred, ha megváltozva is. Persze, egy törött üveget nem tudnánk újra összeállítani cserepeiből. De még ezek a cserepek is értékesek. Be lehet tenni az olvasztókemencébe és új üveget lehet készíteni belőle és talán tokaji bor fog benne csillogni, míg a régi üvegben csak rossz, vagy romlott bor volt. A legnagyobb dicséret, amely magyar embert illet az, hogy szilárd és erős maradt. Kedves barátom, te ismered azt a közmondást: «Még az iszapban is szilárdan állj!» Alkalmazzuk most újra ezt a közmondást, vegyük magunkra azokat a szemrehányásokat, amelylyel testvéreinket illették és szolgáljunk rendületlenül a jó ügynek. Legyünk erősek és tartsunk ki szilárdan őrhelyünkön, anélkül, hogy törődnénk a piszokkal, amelyet társaink szemébe szórnak bizonyos fanatikus és felületes hazafiak; anélkül, hogy törődnénk a szidalmakkal és sértésekkel, amelyeket arcunkba vágnek - hisz ez a jelszava korunknak!»

Az itt következő leveleit akkor írta, mikor az osztrák közoktatásügyi miniszter a Magyar Tudományos Akadémiát kényszeríteni akarta, hogy alapszabályaiból küszöbölje ki azt a pontot, mely a magyar nyelv és irodalom fejlesztésére vonatkozik. Ez a levél a legtisztábban jellemzi a legnagyobb magyar nagy szellemét:

«Vajjon hallgathatok-e, mikor látom, hogy törnek a nemes törzs ellen? Elfelejtetem-e azt a végtelen szolgálatot, melylyel ez a hatalmas jótévő intézmény ügyünknek használt? Ezt kérdezem én, aki nem ragaszkodom csökönyösen bizonytalan eszmékhez, én, aki tisztán látok a dolgok mélyébe és akinek lelke érzéketlen az álmodozások iránt. Nem kötelességem ez intő szózáttal fellépni, mikor látom dinasztiaink törekvéseit, melylyel érthetetlen vakságból valamennyi népe közül ép azt akarja elnyomni, amelyet a természet a legnagyobb elevenséggel áldott meg és amelynek a jövő a legnagyobb jelentőséget jósolja?! Uralkodóházunk nemcsak a megvetésnek dobta oda nemzetünket, hanem jellemét is el akarja pusztítani, a nemzet évszázados fáját gyökerénél akarja megtámadni. Én alapítottam az Akadémiát, az én kötelességem, hogy ebben az órában szót emeljek. Amíg főm vállaimon él, amíg szellememet teljesen el nem sötétíti az éjszaka, amíg a halál be nem zárta szemeimet, addig szilárdan állok jogom mellett és gondosan őrködöm az intézmény alapszabályai fölött. Ma, vagy később, ugysis be fogja látni uralkodónk, hogy a birodalmában élő különféle nemzetiségű népek egybeolvasztása csak utópia. Jön idő, mikor a népek erőszakosan elszakadnak attól a köteléktől, amely most összefűzi őket. Csupán Magyarország, amelynek népe egyik szomszéd nemzettel se rokon, fogja sorsát uralkodóháza sorsához kötni».

Igy irt Széchenyi 1858-ban.

1859-ben írta német nyelven «Ein Blick» című messzeható jelentőségű politikai művét, melyet egy 1857-ben névtelenül megjelent «Rückblick» című mű hívott ki. E mű célja az volt, hogy az átkos Bach-kormányrendszert igazolja s a Magyarországból felhangzó panasz és elkeseredéssel szemben az osztrák irányadó politikai köröket félrevezesse. A közvélemény a szerzőséget is Bach miniszternek tulajdonította; ez indította Széchenyit arra, hogy tollat ragadjon a Rückblick lerántására. Az Angliában nyomtatott könyv a lángész és szenvedélynek e sajátságos és páratlan alkotása, az élc, a maró guny és a szónoki dialektika minden eszközének segítségével kiméletlenül pellengérre állítja, s nevetségessé teszi a gyűlölt minisztert és politikáját. E mű, Széchenyi nagy lelkének és szellemének utolsó erőfeszítése, egyik legfőbb oka lett a Bach-korszak bukásának, de egyszersmind oka Széchenyi tragikus halálának is.

A bécsi rendőrség 1860. március 3-án házkutatást tartott nála s elkobozta iratait, melyek alapján messzeható politikai összeesküvést vélt fölfedezhetni s amellet tudára adták, hogy a tébolyda megszűnt rá nézve azilum lenni. A félelem, hogy erőszakkal elviszik, vagy megölik, elborult elméjét még jobban elsötétítette s egy végzetes pillanatban önmaga ellen fordította a fegyvert.

Hoffmann, a németek egyik kiváló fantasztikus írója, javithatatlan iszákos volt. Állandóan a bekövetkezendő örülségre gondolt, üldözési mániában szenvedett és a rohamai alkalmával mindazon különös alakokat és helyzeteket, melyeket misztikus elbeszéléseiben leírt, valóknak látta. A légkör legcsekélyebb változásait pontosan megérezte, úgy, hogy a saját érzéseiből egy egész skálát állíthatott össze, amely tökéletesen összevágott az időjárás változásával.

Fodera, a híres anatomus is nagyon különös ember volt. Gyakran állította, hogy olyan módszer van, melynek segítségével egy egyszerű sütőkemencében kétszázezer ember számára tud kenyeret sütni. Majd meg azt mondta, hogy negyven emberrel akár egy milliónyi főből álló hadsereget is meg tudna verni. 50 éves korában örült szerelemre gerjedt egy fiatal lány iránt, aki a lakásával szemben lévő házban lakott. Egyszer meglátta, hogy választottja kinéz az ablakon. Lement az utcára és szerelmes pillantásokat vetett a lányra és pedig olyan feltűnően és illetlenül, hogy ez végre leöntötte egy moslékos fazékkal. A tudós ezt szerelmi nyilatkozatnak tekintette és boldogan sietett házába. Az udvarban egy tyukot pillantott meg. Örültségében azt képzei, hogy a tyuk hasonlít szerelmeséhez, megveszi az állatot, felviszi szobájába és ott forró csókokkal halmozza el. Szabadjára engedi a lakásában és az állat persze tönkreteszi a tudós könyveit, írásait és minden holmiját.

Schopenhauer, a legnagyobb bölcsészek egyike, szintén búskomorságban szenvedett. Egyszer Nápolyból hirtelen elutazott a himlőtől való félelmében. Veronából az a gondolat üzi el, hogy mérges burnót szippantott. Berlinből pedig a kolerától való félelme kergeti el. A német fővárosból különben már elmenekült egy alkalommal - a sorozás elől.

1831-ben üldözési mánia lepi meg. A legkisebb zaj hallatára ijedten kap kardjához. Sohase nyitott ki levelet anélkül, hogy valami nagy szerencsétlenségtől ne félt volna. Nem beretválkozott, hanem valami maró folyadékkal vette le a szakállát, - mert attól félt, hogy megsebzí az arcát. Halálosan gyűlölte az asszonyokat, a zsidókat és kivált a bölcsészeket. A kutyákat azonban annyira szerette, hogy még a végrendeletében is megemlékezett róluk.

A legjelentéktelenebb dolgok okát is ki akarta fürkészni, pl. rendkívül sokat töprengett azon, hogy mi lehet az oka jó étvágyának. (Iszonyu falánk ember volt.) Vakon hitt a spiritiszták beszélő asztalában; meg volt győződve arról, hogy a magnetizmus ki tudja egyenesíteni kutyájának görbe lábát. Egy éjjel azt álmodta a cselédje, hogy tintafoltot töröl fel. Másnap Schopenhauer kiöntötte a tintát és ebből a nagy filozófus azt következtette, hogy: «mindennek,

ami történik, szükségképpen történnie kell!» Érdekes, hogy a logikának eme eltévelyedéséből keletkezett a tudós egyik legmélységesebb rendszere.

Schopenhauer csupa ellenmondásból állott. Könyveiben az élet végcélja gyanánt a Nirvánát, a létező dolgok teljes megsemmisülését jelöli meg - önmagának pedig százéves kort jósol (vagyis kíván). Tartózkodást prédikál, ő maga pedig a legkicsapongóbb életet éli.

Ő, aki olyan sokat szenvedett az emberek türelmetlensége miatt, igazságtalanul megtámadja Büchner-t, a materialista bölcészet megalapítóját és egy csöppet se leplezi örömét, mikor meghallja, hogy a kormány megtiltotta Büchner-nek a tanítást.

Mindig az első emeleten lakott, hogy esetleges tűzvész alkalmával könnyebben menekülhessen. Remeg attól a gondolattól, hogy valami fertőző betegséget kap meg és ezért pl. félve nyul idegen pohárhoz. Hogy üzleti feljegyzéseit elrejtse a kíváncsi emberek elől, görög, latin és szanszkrit nyelven írja őket és a könyveinek lapjai közé teszi.

Azt hiszi, hogy a filozófia összes tanárai összeesküdtek ellene és egy góthai tanácskozáson abban egyeztek meg, hogy agyonhallgatják az ő műveit. Másrészt pedig attól félt, hogy a tanárok ellenségesen fognak írni a könyveiről.

- Inkább férgek emésztik a testemet, hogysem a filozófiámon rágódjanak ezek a tanárok!

Az igazi érzés teljesen hiányzott a szívéből. Nem átvette anyjának szemére vetni, hogy hűtlen volt férje emlékéhez - és ebből következtetett az egész női nemre, amelynek hosszú a haja, de rövid az esze. Kárhoztatja az egynejséget és a négynejség hívéül szegődik, amelynek nézete szerint csupán egy hátránya van: hogy négy anyós jelenik meg egyszerre a szintéren.

Képtelen igazán szeretni és azért a hazaszeretetet is lebecsüli, amely szerinte az «ostobák szenvedélye» és a «legegyügyűbb érzés». A katonaság pártját fogja a nép ellenében. Minden vagyonát a katonákra és a kutyájára hagyja.

Egyedül *saját énjének* gondolata foglalkoztatja szüntelenül. És pedig, nem is az az én, aki egy új bölcészeti rendszert alkotott. Száz meg száz levélben ír az arcképéről, egyszer egy olajfestményéről, másszor egy képéről, «amelyet azért festetett, hogy mint valami szentképet, egy kápolnaszerű helyen függessze fel».

Gogol, a kiváló orosz író és humorista több munkájában erősen megtámadta az orosz vaskalapos hivatalnoki szervezetet. Egyszerre, népszerűsége tetőpontján, az a rögeszméje támadt, hogy hazájának szomorú állapotát olyan élénk színekkel festette, hogy műveinek bizonyosan valami véres forradalom lesz a következménye. Ez a forradalom el fogja pusztítani az egész társadalmat, a vallást és a családot. A bekövetkezendő romlásért egyedül önmagát okolta. Egyszerre megfordította irányzatát és a szabadelvűség ellen irt a könyveiben. Nemsokára azonban belátta, hogy ez az ellenméreg tán még a méregnél is veszélyesebb, mire letette a tollat és házába zárkózott, könyörögve a szenteknek, hogy eszközöljenek ki neki bűnbocsánatot Istentől.

Aztán Jeruzsálembé zarándokolt és némileg megnyugodva tért vissza. Mikor azonban hazaérkezése után (1848-ban) kitört a forradalom, újból felébredt kínzó lelkipurdalása, képzeletében már látta, hogy a nihilizmus uradalmaskodik és felforgatja a szeretett hazát. 1852-ben halva találták a költőt. A hátgerincsorvadás éppen akkor ölte meg, mikor a szentek képei előtt térdelt, buzgó imába merülten.

Aki még ezen példák után is kételkedik abban, hogy a lángész és örültség ugyanabban a lélekben egyesülhet, az vagy vak, vagy pedig önfejtő.

VI. FEJEZET.

Költői és humorisztikus tehetséggel megáldott lelkibetegek.

Az előbbi fejezetből láthatjuk, hogy a lángész és örült találkozása épenséggel nem ritka eset. Igen sok lángeszű ember lelkibeteg volt, viszont az örültek sem veszítik el szellemük erejét. Ellenkezőleg, a lelkibetegség nagyon gyakran, még növeli a szellemi erőt.

Egy örültről feljegyezték, hogy világosabb pillanataiban képtelen volt akár a legegyszerűbb összeadást is elvégezni; örültségi rohamai alkalmával azonban a legösszetettebb számtani műveleteket is könnyű szerrel megoldotta. Egy örült asszony a tébolydában költővé vált; mikor azonban felgyógyulva, visszatért családjá körébe, elveszítette tehetségét és egyszerű háziasszonnyá lett.

Esquirol elmeorvos beszéli, hogy egy betege, bajának tetőpontján új szerkezetű ágyut talált fel, melyet a hadsereg jó ideig használt is.

Morel egy elmebeteget kezelt, aki a legkedvesebb vigjátékokat írta, utána azonban a legtökéletesebb bambaságba esett.

Egy másik örült, aki különben orvos volt, nagyon szellemes szójátékokat gyártott; pl. a «farmacia» (gyógyszertár) szerinte a *far-marci*-ből vagyis a «bepiszkitani» szóból képződött; a «medico» (orvos) szó a megfordítottja a latin «oc(c)idem» (ölni fogok) szónak.

Páviában egy szegény tizenkét éves parasztfiút kezeltem, aki igen eredeti dallamokat komponált és társainak a tébolydában olyan ötletes gunyneveket adott, amik örökre rajtuk ragadtak.

Ugyancsak a páviai tébolydában sinylődött egy idősebb paraszt, aki nemcsak hogy örült volt, hanem amellet még súlyos bőrbetegségben is szenvedett. Megkérdeztem tőle, hogy «boldog-e?»

- Mindenki boldog lehet, még a gazdag ember is, csak akarnia kell! - válaszolt a szerencsétlen.

Emlékszem egy betegemre - aki aztán tökéletesen fölgyógyult, - ezt valóban univerzális tehetségnek lehetett volna nevezni. Mindenféle pályán megfordult, de a szerencse sosem mosolygott felé. Volt zenész, inas, teherhordó, korcsmáros, divatárkereskedő, tanító, katona, író. Távozásakor nekünk adta az életleírását, amely olyan érdekes, hogy megérdemelné, hogy nyilvánosságra hozzák.

Egy betegem, aki azelőtt újságelárusítással foglalkozott, a következőképen foglalta össze az életről vallott nézeteit:

«Sohse halunk meg; ha elhasználódott a lelkünk, szétbomlik, átváltozik. Hogy ez így van, annak sok bizonyítékát tapasztaltam. Egyszer az atyám egy elhullott bivaly testét elásta. Azon a helyen nemsokára nagyon sok gomba nőtt és az ott termett krumpli, amely máskor mindig nagyon kicsi volt, abban az évben kétszer olyan nagyra növekedett.»

Láthatjuk ebből, hogy egy egész egyszerű ember, örültségének hatása alatt, olyan következtetéseket von, amelyeket csakis legkiválóbb gondolkodóink öntöttek formába.

Egy női betegemtől megkérdeztem egyszer:

- Reméli, hogy nemsokára távozni fog az intézetből?

- Csak akkor fogok távozni innen, ha valamennyi ember, aki az intézeten kívül él, visszanyeri a józan esztét.

Egy tolvaj, aki megőrülve, az intézetbe került, egy sétája alkalmával szökési kísérletet tett. Megfogták és én szemrehányást tettem neki, amiért visszaélt a bizalmammal. «Csak a lábaim gyorsaságát akartam kipróbálni!» - válaszolta.

Egy örültem szerelmi búskomorságban szenvedett.

- Miért gyűlöli a feleségét? - kérdeztem tőle.

- Egy asszonnyal, aki megcsalt, együtt élni olyan erény, amely túlhaladja az emberek erejét. Én pedig nem akarok a földi emberektől különbözni.

Egy 70 éves betegemnek már egyetlenegy foga se volt, mégis a legszabadszájúbb módon beszélt.

Szemrehányást tettünk neki, azt mondván, hogy az ilyen beszéd nem illő öreg korához. Mire az asszony így válaszolt:

- Mit beszéltek öregségről? Hiszen még fogam sincs!

U. B. a tébolyda költője, elég ügyesen forgatta a tollat, csak a verslábai sántítottak néha. Egy örült-társa megjegyezte:

- A verseinek azért hosszabb a lába, hogy meg tudjon állni és ki ne essék az eszéből.

Egy örültnek «La Bizocco» volt a neve, ami annyit tesz, hogy: apácza.

Kérdezték tőle, hogy miért nem dolgozik soha.

- Hisz a nevem is azt mondja, hogy irtózom a munkától! - válaszolta gunyosan.

- Olyan gonosz vagy, hogy látni se kíván senki.

- Aki nem akar látni, az tépje ki a szemét.

- Te a legbolondabb vagy valamennyi asszony között.

- Szerencsés az a kereskedő, aki ilyen jól ismeri áruját! - nevetett az örült asszony.

Térjünk most az örültházak valódi költőire. Csak néhányuknak van tudományos és irodalmi előképzettségük. A legnagyobb részüket csupán betegségük inspirálja a költésre. A kedélyük a legsötétebb komorságból váratlanul a legbolondabb vidámságba csap és egyszer határozottan művészi értékű műveket alkotnak, másszor a leghülyébb badarságok tömkelegét írják le - nyelvtani hibákkal és értelmetlenséggel megrontott nyelven.

M. G., mielőtt beteg lett, jónevű költő volt. A túlságos szellemi munka és az iszákosság megtámadták elméjét. Mikor az első dührohamai elmúltak, búskomor lett és ebben az állapotában a legvadabb verseket írta. Az egyiket szabad fordításban itt közöljük:

«Védelmembe veszek téged, aki a világ legnagyobb költője gyanánt tisztelsz. Ha majd a Vatikánban fogok trónolni, babérrel jutalmazom érdemeidet.»

Egy tragédiát is írt, amelyben 60 embert szerepeltetett, köztük Garibaldi-t, Archimedes-t, Évát, a bibliai Dávidot, azonkívül egy csomó láthatatlan és földöntuli lényt, csillagokat és üstökösöket. Archimedes-től például azt kérdezik ebben a szindarabban:

«Elhagytad az alvilágot, szólj, hol van a lakásod? Vagy tán vad sziklák közt rohansz tova? Még mindig nem pihent el az Ég zsarnoka, habár te égőszárnyu angyalt küldtél is ellene. Ha jobban tetszik neked a sötétség, mint a világosság, akkor festesd feketére régi csillagodat!»

És ez az örült ember még ezután is gyakran, olyan szonetteket írt, amelyekre Olaszország legnagyobb költői büszkék lettek volna.

Ennél az esetnél még jóval különösebb példák bizonyíthatják azt, hogy az örülteknek nem ritkán bámulatos költői képességük van. Tarchini-Bonfantini elmeorvos egy gyönyörű verset küldött nekem, melyet a szemei előtt irt egy kezelése alatt álló örült. A költeményt szabad fordításban itt közöljük:

«Egy kis madárhoz.

Bokorról sziklára, szikláról halomra visz kicsiny szárnyad; megpihensz vagy tovább röpülsz, nappal és éjjel is.

Mi, akiket tehetetlen vágyunk üldöz, szakadatlan körbe forgunk, miként a kerék tengelye körül; fáradunk, bolygunk köröskörül és sohasem jutunk el a helyünkről.»

Persze, a fordítás nem adhatja vissza a kis vers szépségeit, melyet hogy igazán méltányolhassunk, el kell mondanunk, hogy az egész költemény arra az udvarra vonatkozik, melyen a szegény örült tartózkodott. Az udvar közepén egy nagy fa áll. Ebben az udvarban - írja Tarchini - szabadon járhatnak a betegek. Az udvart magas falak zárják el a külvilágtól. A beteg, aki a kis költeményt írta, 20 év óta van a tébolydában és fejedelmi lovagnak tartja magát. Nagyzási hóbertban szenved gyógyíthatatlanul. Néha ellenállhatatlan irásdüh tör ki rajta és a fenti kis versen kívül nagyon sok verset írt, amelyek azonban többé-kevésbé gyöngé dolgok. Hogy pedig abban az időben, mikor a fenti gyönyörű verset írta, akkor sem volt ment nagyzási hóbertjától, bizonyítja az, hogy aláírta a nevét is, amelyhez a neki nem járó «lovag» jelzőt függesztette.

A tudomány számára kétszeresen érdekes az a példa, melyet egy szegény örült cipész esete nyújt. Ebből nemcsak az tűnik ki, hogy az örültekben, mint valami rögeszme, úgy nyilatkozhat meg átmenetileg az irodalmi tehetség, hanem az is, hogy a lelkibeteg, főképp a félelem befolyása alatt, olyan örültséget is tud tettetni, amely az övétől lényegesen különbözik. Ennek a *Farina* nevű cipésznek az apja, nagyapja és nagybátyja örültek voltak. Gyermekkorától zavart agyu volt és különféle hallucinációkban szenvedett. Amellett a viselkedése csöndes és vidám volt. Egy napon azonban agyonszurt egy asszonyt, akiről azt képzelte, hogy láthatatlan üldözőinek vezetője. Áldozata ezenkívül anyja volt egy szép leánynak, akit ő az örültek szerelmi mámorával - amelyet én *néma szerelemnek* szoktam nevezni - szeretett és azt képzelte, hogy a lány viszonyszereti is, ámbár tulajdonképpen sohse beszélt vele.

A gyilkosság után Milanoba menekült. Senki se gyanakodott volna rá, ha vissza nem tért volna Páduába és önként nem jelentkezett volna a hatóságnál - bizonyítékul felmutatva véres kését. Mikor letartóztatták, megbánta, amit tett és örültséget tettett - de olyant, amiben tulajdonképpen nem szenvedett. Engem hívtak meg, mint szakértőt és végre, nem csekély fáradsággal, sikerült is a valódi állapotát kifürkészni és bebizonyosodnom, hogy a szerencsétlen, nemcsak hogy tetteti az örültséget, hanem valóban örült is. Végre klinikába szállították és ott a következő nagyszerű önéletrajzot írta:

Emlékirat szerencsétlenségem következményeiről.

Körülbelül 1858-59-ben B. ur, akinek házában a D. család lakott, kapusának alkalmazott.

A nevezett család baráti viszonyba lépett velem, sőt meghívott, hogy náluk ebédeljek, miután magam nem voltam képes ebédet főzni. Egy napon, mikor a Rovelecca-uton haladtam, egy fűszerkereskedés kirakatán keresztül megpillantottam egy női arcot, amely tekintetemre elpirult. Dacára annak, hogy abban az időben én is mindig elpirultam, ha valakivel, kivált hölgyekkel, találkoztam, ebben az esetben mégsem vesztettem el nyugalmamat. Gondolkodva tovább mentem, de visszafelé menet sem árultam el, hogy ennek a találkozásnak milyen nagy jelentőséget tulajdonítok. Másnap azonban ismét ugyanabba az utcába tértem és a szép leány,

akit Guag-nak hívtak, még barátságosabb pillantást vetett rám. Tovább mentem, ezuttal se veszítve el a nyugalmamat. A leány az üzlet küszöbére lépett, de én, mikor visszajöttem, nem is néztem rá és ettől kezdve jó ideig kerültem az alkalmat, hogy vele találkozzam.

Egy este kint álltam házunk kapuja előtt, mikor halk léptekeket hallottam. Megfordulva, a szép lányt pillantottam meg, kis hugocskáját vezetve. Megkérdezte tőlem, vajjon D. asszony oda-haza van-e. Én azt válaszoltam neki, hogy a templomba ment áldozni. A fiatal lány megköszönte a felvilágosítást, aztán sokatmondó arckifejezéssel köszönt. Viszonoztam a köszöntését és ő tovább ment.

Ebben az időben tört ki az 1859-es háború. Szerelmi gondolat nem ébredt a lelkemben, így hát katonának jelentkeztem a páviai parancsnokságnál.

Nem kellett soká várunk az indulási parancsra és zenészó kíséretében vonatra szálltunk, amely Comoba vitt, ahol a lakosok örömkialtással üdvözöltek bennünket. Alig hogy bevonultunk a kaszárnyába, egy hadnagy maga köré gyűjtötte a csapatot, egyenkint felolvasta a nevünket és egy fél huszast adott át mindegyikünknek, azzal a megjegyzéssel, hogy ezen a napon csak félzsoldot kapunk. Azokra, akik rosszul voltak öltözve, nagyon különös pillantást vetett, ami nem méltó okos emberhez. Ezután visszamentünk a kaszárnyába, ahol még szalmára sem akadtunk, hogy azon fáradt tagjainkat kipihentessük; de biztosítottak bennünket, hogy másnap jobb lakásba fogunk költözni, ami meg is történt. Nyolc nap telt el ezután, amelyet nem mindig szenteltünk a katonai gyakorlatoknak. Végre zászlóaljba osztottak páviai ismerőseimmel együtt. Zászlóaljunk arra volt hivatva, hogy az első hadsereget kiegészítse és mi nemsokára ki is vonultunk. Coliconál két óra hosszat pihentünk, aztán tovább mentünk Morbengens felé, ahol késő este érkeztünk meg és ünnepélyesen fogadtak bennünket. Az ottani városi zenekar vidám nótája kísérte csapatunkat a kaszárnyába. Egy félórával később, úgy éjfél tájt, ismét glédába szolitott a trombitász, és megindultunk Sondrioba, ahol két napig maradtunk. Innen tovább marsiroztunk - már nem emlékszem, milyen város felé - csak azt tudom, hogy egy forró nyári délelőtt Croce Dominibe érkeztünk. Egy órával alkonyat előtt olyan sűrű köd keletkezett, hogy a szomszédunkat sem láttuk, és olyan hideg volt, hogy mindenféle holmival kellett betakaróznunk. Julius 10-ike volt és a sok ide-oda marsirozástól annyira kifáradtunk, hogy majd elnyomott bennünket az álom, de a rettenetes hideg nem hagyott nyugodni. Kitéptük a hegyi bokrokat és nagy tüzet gyújtottunk, amelynél őrt álltam, míg föl nem váltottak. Félholt voltam a hidegtől, kezeim úgy megmerevedtek, hogy nem tudtam a fegyvert tartani.

Mikor némiképp felmelegedtem, már hajnalodott és az útra készülődés alatt lassanként visszatért az élet tagjainkba.

Bogolinonál az ellenség előőrseinek mozdulatait figyeltük meg. Egyszerre hire járt, hogy az ellenség megindult és felénk tart; rögtön alarmot ütöttek, de a mi hadosztályunk a helyén maradt és úgy várta az ellenséget. Csak száz lépésnyire voltak tőlünk, mikor mi félretettük fegyvereinket és a hegytetőről már előbb összehordott sziklákat hengergettünk rájuk. Nem emlékszem rá, hogy lövések hangzottak-e, csak azt tudom, hogy az ellenség soraiból ketten sebesültek meg. Mikor az ellenség előcsapata látta, hogy tulnyomó hatalommal kerültek szembe, megfordultak és eltűntek az erdő sűrűjében. Nyolc nappal később Lavenoneba érkeztünk, ahol addig állomásoztunk, amíg meg nem kötötték a békét.

1860 végén hiába kerestem munkát, végre nagybátyám házában találtam menedéket. Tavasszal ismét oda költöztem, abba a házba, ahol már egyszer laktam és tovább folytattam mesterségemet. B. részére dolgoztam, s ennek következtében megint kénytelen voltam a Rovelecca-utcán végigmenni, ámbár elhatároztam, hogy kerülni fogom ezt az utcát, nehogy

bizonyos gondolatok és benyomások újra feléledjenek lelkemben. Egy ünnepnap elfogyott a kávé, pedig már nagyon megszoktam, hogy minden ünnep reggelén, mikor fölébredtem, kávé igyam. Miután tudtam, hogy G. üzlete ilyenkor még nyitva van, odamentem. Ősz utolján volt. G. anyja szolgált ki, némileg barátságosabban, mint azelőtt, ami azt az elhatározást értele bennem, hogy ezentul gyakrabban fogom felkeresni az üzletét.

Ami a leányt illeti, visszafojtottam magamban minden vágyat, hogy közeledjem feléje, ám bár ez nagyon boldoggá tett volna, de az a gondolat visszatartott, hogy nem vagyok házasságra való és nem tudnám gyermekeimet kedvem szerint felnevelni. Azután meg nem akartam feleségül venni egy lányt, akinek viselkedése sok kívánni valót hagy hátra és végül, nagyon szerettem a szabadságomat. Mégis rendesen bejártam a házukba és a második alkalommal még jobban éreztem magam ott, mint első ízben. Mikor harmadszor jöttem be, anya és leánya a pult mögött ültek, még pedig úgy, hogy az anya árnyéka szinte teljesen eltakarta leányát. Nem is vettem eleinte észre; az anya kimérte a cukrot és a kávé, mikor szappant is kértem tőle, az anya egy mozdulata folytán világosság esett a leányra és én ránézhettem volna. Én azonban visszaléptem a pult mellől és úgy tettem, mintha a szappanok közt válogattam volna.² Miután kikerestem egy darabot, a mérlegre tettem.

- Sok! - mondta a leány, csak azért, hogy mondjon valamit.

- Nem baj! - mondta az asszony barátságosan és becsomagolva az árut, átadta nekem. Én pedig eltávoztam.

Egy este elmondta nekem az asszony, hogy a leánya azt állította, hogy én már megnősültem. Én azonban biztosítottam arról, hogy az nem igaz és hogy nincs is ilyenféle szándékom.

- Persze - válaszolta ő - így mindig megőrizheti a szabadságát!

Ettől fogva azonban már nem köszönt olyan barátságosan és nem is fogadtak úgy, mint azelőtt. A leány, ahol csak lehetett, kikerült és én láttam, hogy nagyon szeretné, ha beszüntetném látogatásaimat. Én azonban úgy tettem, mintha semmit sem vettem volna észre furcsa viselkedéséből és a közönyöst játszottam.

Egy napon, még napnyugta előtt, elmentem hazulról. Az 1862. év farsangjának első hete volt. Esett az eső. Épen a Rovelecca-utcán mentem keresztül, mikor láttam, hogy a G.-ék üzlete megnyílik és kiugrik rajta az asszony ifjabbik leánya. Nevetve rám nézett, aztán visszaszaladt az üzletbe. Én tovább folytattam az utamat, de azért odanéztem. Észrevettem, amint az anya nagy nevetés közt kilöki az idősebbik lányát az üzletajtón. A lány megállt a küszöbön és rám nézett.

- Nos? - kérdezte tőlem nevetve.

Közben az anya a többi lányát is kilökte az ajtón és kacagva mondta:

- Menjetek csak, menjetek utána!

Barátságosan, jó indulattal néztem a lányra, de nem szóltam hozzá egy szót sem. Azon az estén, mikor befejeztem a munkát, elhatároztam, hogy írok az asszonynak, mert véget akartam vetni ennek a herce-hurcának.

---

² Bámulatos, milyen élesen emlékezik vissza az örült ember lázállapotának minden legkisebb részletére.

Ezen az estén oda kellett volna mennem, hogy bevásárlásaimat eszközöljem; miután azonban tudtam, hogy reggel egyedül találom az asszonyt, elhatároztam, hogy akkor megyek el és átadom neki a levelet. Mikor beléptem, két vevő volt az üzletben. Megjelenésem láthatólag megzavarta az asszonyt, mert tévedett a számításban, mikor visszaadott az egyik vevőnek. Ez, úgy látszik, észrevette a zavarának okát, mert kimenet merőn nézett rám. Az asszony aztán engem szolgált ki és közben hiába iparkodott zavarát elpalástolni. Távozóban kivettem az írást a zsebemből és átadtam az asszonynak e szavakkal:

- Ime a régi számadásunk; vizsgálja meg, ha ideje lesz.

Ezt azért mondtam, mert a másik vevő előtt titokban akartam tartani, hogy szorosabb viszonyban állok a családdal. Az asszony átvette az írást és azt mondta:

- Ah ugy? Igen, igen...

Köszöntem és ő azt válaszolta:

- Viszontlátásra!

Ezen a napon ezer meg ezer gondolat kergetőzött az agyamban. A levelem különben így szólt:

«Signora, a mi régi és most már nyilvánvaló viszonyunk kötelességemmé tesz e sorokat intézni önhöz, hogy a köztünk felmerült függő kérdést elintézzük. Ha eddigelé nem adtam kifejezést kedves leánya iránt érzett élénk vonzalmamnak, annak nem az az oka, mintha attól féltem volna, hogy érzelmeim viszonzás nélkül maradnak. Ellenkezőleg, nagyon jó véleményem van leánya óvatosságáról és okosságáról és nem gyanakszom azokra, akik jó viszonyban vannak önökkel; remélem, hogy rokonaik. Ma este nyolc órakor elsétálok üzletük előtt. Ha az ajtajuk küszöbén meglátom kedves leányát, akkor annak jeléül fogom ezt tekinteni, hogy önök szívesen látnak. Ha azonban senki se lesz ott, akkor elmegyek és örökre elfelejtem az egész esetet. Nagyon sajnálnám, ha e vallomásom miatt el kellene veszítenem azok becsülését, akiket mindenek felett tisztetek. Most isten önnel, viszontlátásra a mondott időben!»

Nyolc órakor elindultam hazulról és rövid séta után a Rovelecca-utca felé tartottam. Mikor befordultam az utcába, észrevettem, hogy a boltajtóban egy gyönyörű termetű leány állt egy fiatal emberrel. Átmentem az utca másik oldalára és megálltam. Hallottam, mikor a fiatal lány így szólt:

- Menj már be!

Úgy tettem, mintha nem vettem volna észre, hogy figyel rám. Ránéztem, anélkül, hogy valami ismertető jelt adtam volna magamról, aztán elhatároztam, hogy távozom. Tovább mentem és ime, az üzlet küszöbén senki sem állt már. Nem is néztem be, mert mihelyt elmentem előtte, annyira megkönnyebbült a lelkem, hogy sohsem éreztem magam jobban, mint abban a pillanatban.³ Végigmentem az utcán és épen befordultam a baloldali utcába, mikor három kalapos nőt láttam felém közeledni. Mikor már vagy tizenöt lépésnyire voltak tőlem, láttam, hogy egyikük, akiben felismertem G. leányát, elválk a többiektől, előre megy és mikor hozzám ér, rám néz és tovább siet. Mikor már vagy tizenöt lépésnyire volt tőlem, hallom, hogy a visszamaradt lányok közül az egyik azt kérdezi a másiktól:

---

³ Az, aki valaha szeretett, meg fogja érteni e gyöngéd, de tulhajtott érzésnek kifejezését. Olyan nagy a bátortalansága, hogy a szerelem gyönyörűsége sem tudja legyőzni és a szerelmes örül, hogy az annyira óhajtott találkozás nem sikerült.

- Ő az?

- Igen! - szólt a másik halkán.

Gyorsan hazasiettem és azonnal lefeküdtem. Nyolc napig nem tettem a lábam abba az utcába. A nyolcadik nap estéjén mégis végigmentem rajta. G. üzlete már zárva volt, de még égett benn a lámpa. Jól ismerték a lépteimet. Ugyan megváltoztattam a járásomat, de azért mégis felismerték és hirtelen eloltották a lámpát. Mikor a fiatal leány ablaka előtt elmentem, jól hallottam, hogy azt sugta: «Isten veled!» Nem adtam életjelet magamról, de elhatároztam, hogy még egy utolsó kísérletet teszek, hogy dülőre vigyem a dolgot. A rákövetkező reggel ismét levelet irtam, amelyet kilenc óra tájt átadtam egy fiúnak a következő megbizással.

- Vidd ezt a levelet a Rovelecca-utcai fűszeresboltba és mond meg a boltosnénak, hogy a levelet egy ismerős asszony küldi, aki választ vár.

Mikor megkapta a leveletem, azt mondta a fiúnak:

- Most nincs időm, mert el kell mennem, gyere egy félóra mulva, akkor megkapod a választ.

A gyerek egy félóra mulva megint visszajött és elmondta, hogy mikor G. asszony átadta a választ, így szólt:

- Nesze, vidd vissza és mond, hogy: Nem. Vigyázz, hogy el ne veszítsd a levelet!

Feltéptem a borítékot és benne találtam az első leveletem. A gyerekek borraivalót adtam és elbocsátottam, aztán megint elővettem a leveletem és elolvastam, gondolva, hogy talán illetlen módon fejeztem ki magam, de nem találtam semmi bántót írásmodoromban. Borzalmas gondolat tört utat agyamban, de megnyugtattam magam, hogy bolondság az egész és száműztem szivemből minden emlékezetet. Elhatároztam, hogy többé sohse teszem a lábam abba az utcába. Rövid idő mulva azonban megint oda vitt valami belső ösztönöm; anya és lánya a küszöbön álltak. Mikor megpillantottak, le nem vették rólam a szemüket, még egészen nem jöttem a közelükbe.

- Ide jön! - sugták aztán egymásnak.

Most már bizonyosan tudtam, hogy szeret és ez a gondolat nagy fájdalmat okozott. A viselkedése bizonyosan a rossz utra fog csábítani. Elhatároztam, hogy elhagyom szülővárosomat és Genuába költözöm. Mindez az 1862. év pünkösdjét követő kedden történt.

Azonban Genuában se voltam biztonságban G. hiveitől, akik állandóan üldöztek és így elhatároztam, hogy visszatérek szülőföldemre. Nyár elmúltával, a tél beálltakor ismét üldözni kezdtek ellenségeim, G. hivei. Voltak ugyan nekem is jó barátaim, de én senkire sem bízam titkomat, de sőt óvatosan kikerültem őket, nehogy véletlenül beszéljek nekik a bajomról, félve, hogy akkor boszura fognak ingerelni.⁴ Békességgel türtem mindent 1866 farsangjáig. Erre egy napon kedvem kerekedett, hogy egy operaelőadást végignézzek s azért elmentem a színházba. Mikor beléptem, senki se vette észre jelenlétemet. Nyolc vagy tíz perc mulva azonban bejött két fiatal ur, jól megnéztek, mintha meg akartak volna győződni arról, hogy valóban én vagyok az. Mikor megismertek, elváltak egymástól; az egyik jobbra ment, a másik balra. Mindegyik egy-egy csoporthoz csatlakozott, suttogtak velük, aztán eltávoztak. Az opera első felvonásának végén - Borgia Cézárt adták - baloldalon ezt a kiáltást hallottam: «Cézár!

---

⁴ Ebből magyarázható, hogy a szerencsétlen a törvényszék előtt senkivel se bizonyithatta képzelt üldözését.

Cézár!» Jobbra pedig azt kiabálták: «Vigyázz! Jól célozz! Cézár! Cézár!» Ez így ment egy darabig, mikor megint megjelent egy ur - gondolom, egyike az előbbieknél - és egy fiút vezetett be, akit mellém ültetett. A gyermek leült mellém a pad szélére, a vezetője pedig megint eltávozott. Három-négy percig ülhetett ott, mikor elkezdett kiabálni: «Nem tudok! Nem tudok!» Erre a gyalázatosságra kis hiba, hogy el nem ragadt az indulatom, ha észre nem vettem volna, hogy ebben a pillanatban nagy ostobaság lenne, ha dühömnél utat engednék. Hallgattam tehát és úgy tettem, mintha azok a sértések nem rám vonatkoztak volna. Közben kezdődött a 2. felvonás. Öt arcátlan ember jött fel és mellém telepedett. A legokosabbik közöttük, aki közvetlenül mellettem ült, megkért, hogy magyarázzam meg neki az opera szövegét, amivel láthatólag az volt a célja, hogy szóváltásba elegyedjek velem. Én azonban átláttam a cselen és ügyesen kitértem a kérdés elől. Mikor vége lett az operának, legelsőnek én álltam föl; azután az az arcátlan férfi állt fel, aki mellettem ült és eközben társának karjára veregetett. Erre a többiek is felálltak, persze azon szándékkal, hogy követnek engem, de nem árulták el e tervüket. Megkísérlettem kisiklani körmük közül, ami sikerült is. Mihelyt azonban lementem a lépcsőn, az előcsarnokban egy magas fiatal emberrel találkoztam, aki mozdulatlanul megállt előttem, mintha meg akarta volna akadályozni, hogy tovább menjek. Ezen az estén nagyon kusza volt az agyam, a felindulás erőt vett rajtam, mindenféle gondolatok kergetőztek a fejemben és az életemet adtam volna érte, ha beléköthettem volna valamelyik üldözőmbe. Közben azonban arra az emberre terelődtek a gondolataim, aki rámoszította az üldözőimet és ezt az embert G. asszonynak egy fiatal kifutójában fedeztem fel, aki az egész összeesküvést szervezte; azért elhatároztam, hogy elsősorban vele kezdek ki.

Éjfél lett és én egyedül mentem végig a Mulli-uton. Egyszerre a távolból három fiatal embert pillantottam meg, akik lestek valakire. Az a gyanum támadt, hogy az, akit keresek, közöttük van. Azért olyan titkon, amennyire csak lehetett, követtem őket. Ők azonban észrevettek és miután föltették, hogy valószínűleg én vagyok az, akire vártak, egyszerre eltűntek a szemem elől.

Ezen az estén az egyetlen fegyverem, amit védelmemül felhasználhattam volna, a kapukulcsom volt; de olyan állapotban voltam, hogy a legerősebb emberrel is bátran szembeszálltam volna. Így hát megálltam egy fagygyugyár előtt és figyeltem a lépésekre, amelyek felém közeledtek. Feszülten vártam a közeledőre. Egy katona volt, aki tovább ment, anélkül, hogy rám nézett volna. Gyanum olyan erős volt ezen az estén, hogy mindenütt titkot sejtettem, s azért követni akartam a katonát, de hamarosan elveszítettem szem elől. Nemsokára ezután ugyanazon az uton egy középnyagyságu fiatal legény közeledett, aki szintén elment előttem; anélkül, hogy rám nézett volna és bement a tőlem baloldalt lévő házba. Tökéletes csend honolt körülöttem és én sietve haza tértem, hogy lefeküdjem.

Üldözőim, ugylátszik, észrevették, hogy átláttam tervükön, mert néhány napig békében hagytak. Akkor azonban újra megkezdődtek a kínzások, amelyek idestova elviselhetetlenek lettek. Folyton hallottam az énekszavukat és a gunyolódásukat és most már nemcsak este, egész éjfél utánig, hanem világos nappal is. Közben beteg lettem, nem volt étvágyam és a köhögés és más testi fájdalmak gyötörték éjjel-nappal.

A szenvedések és üldözőim kiméretlen bánatalmai felbőszítettek, úgy keringtem a szobámban, mintha elveszítettem volna az eszemet és őrjítő láz ejtett volna hatalmába.⁵ Rettenetes érzések és gondolatok tépdesték a keblemet, úgy, hogy alig voltam tudatában annak, hogy mit cselekszem. Midőn végre le akartam feküdni, láttam, hogy még nem vettem meg az ágyam. Még egyszer jól végig gondoltam azokat a rendkívüli történeteket, melyekben csakis G. lehetett a bűnös és elhatároztam, hogy boszut állok, bármi történjék is.

Megragadtam egy konyhakést és a lakása felé siettem. Mikor az utcájába értem, egyszerre eszembe jutott az igazság és a törvény és egy pillanatra tétován álltam meg. Mikor azonban megláttam, hogy vetélytársam kilép abból a házból, rám néz és elmegy mellettem, akkor eltűnt szivemből minden habozás. Az ösztönöm azt sugta, hogy meg kell boszulnom magam. Beléptem az üzletbe, ő elém jött és én... én megboszultam magam.

Anélkül, hogy hosszadalmas leírásokba bocsátkoznék, meg akarom jegyezni, hogy mikor kiléptem az ajtón, a Milano felé vezető uton ellenségeimet pillantottam meg, akik üldöztek. Még nálam volt a konyhakésem és valami belső érzés arra készítetett, hogy megforduljak és üldözőim ellen támadjak. De beláttam, hogy ez csak újabb gonosztettekhez vezetne és azért tovább haladtam.

Az ezután következő utazást nem tudnám pontosan leírni, miután annak egynéhány részletét már elfelejtettem. Megérkezve a vasúthoz, jobbfelé fordultam, azzal a szándékkal, hogy a certosa-i állomáson vonatra ülök. Dacára nagy kimerültségemnek és beteg állapotomnak, épen akkor érkeztem oda, mikor az óra kilencet ütött. Még sokáig kellett volna a vonatra várakoznom s azért, hogy ne késsem hiába, gyalog folytattam utamat a rossz éjjeli időben. Az ut fárasztó volt és a kimerültség erőt vett rajtam. Hogy kipihenjem magam, leültem egy kavicsrakásra, ahol elnyomott az álom. Csupán rövid ideig pihenhettem, mikor azt képzeltem, hogy lovak gyors dobogását hallom felém közeledni: azt gondoltam, hogy lovas csendőrök vannak a nyomomban és azért gyorsan felugrottam. Mikor körülnéztem, nem vettem észre semmi különösét, minden csöndes volt. Letörültem az izzadságot homlokomról és tovább folytattam utamat. Mintha valaki azt kiáltotta volna a mezőről: Cézár! Cézár!⁶ De én rögtön rájöttem, hogy ez nem lehet más, mint felizgatott lelkiállapotom képzelődése,⁷ annál is inkább, mivel baloldaltól, vagyis a Milanóba vivő ut felől, egész érthetően hallottam ellenségeim szavát; ezek, borzalmasan és vakmerően, ugyanazt kiáltották és a nyomomban voltak.⁸ Rövid pihenés után megint összeszedtem az erőt és tovább futottam. Nem is kíséreltem meg leírni, minő érzések vettek erőt rajtam abban a pillanatban. Nem tudom, vajjon fáradtság, vagy az álmoság borított fátyolt érzékeimre. Ugy éreztem, mintha mögöttem a levegőben démoni ének csendült volna meg! Egy hang valamennyit elnyomta s ebben a meggyilkolt G. hangját véltem fölfedezni. Nem féltem az üldözésétől - a harag elvakított, - egy dühös mozdulattal ellene fordultam, mire szertefoszlott az árnyéka és elveszett a távoli erdőkben, mialatt az éneke még sokáig visszhangzott a távolból.

---

⁵ Érdekesen nyilvánul meg itt, hogy a testi rosszullét milyen párhuzamosan halad a fejlődő lelki zavarral. Ilyenformán nagyon könnyen megtörténhetik, hogy az őrült tudatára jut állapotának.

A szerző jegyzete.

⁶ Cézár volt az őrült keresztneve.

⁷ Különös, hogy az őrült ember az egyik hangot képzelődésnek, a másikat pedig valóságnak tartotta.

⁸ Milyen élénksége az előadásnak jellemzi e sorokat! Az írók is megtanulhatnák belőle, hogy csak annak az irányba lehet szép és élénk, aki valóban érez is. Az érzés elevenisége erősíti az előadás erejét és vad szépségét, akár természetes, akár beteges forrásból ered is.

Alighogy eltűnt képzeletemnek ez a látomása, úgy tetszett, mintha vagy husz lépésnyire egy óriási árnyék meredt volna rám - némán, mozdulatlanul - aztán az is eltűnt. Tovább mentem. Egyszerre meghallottam a vonat közeledő robaját, gyorsan tovább siettem, aztán hanyatt feküdtem a földre, hogy meg ne lássanak. Mialatt a vonat elrobogott, egy pillanatra arra gondoltam, hogy milyen jó lenne, ha én is rajta lehetnék. Aztán ismét hatalmába ejtett az a kínzó gondolat, hogy mások gyalázatossága miatt elveszítettem életboldogságomat és azért üldöz a balsors és a szenvedés. A kétségbeesés ismét magamhoz térített, nagynehezen feltápáskodtam, aztán tovább rohantam, gyorsabban, mint valaha. Időnként úgy tetszett nekem, mintha emberekkel megrakott fák mellett futottam volna el; az emberek merőn rámnéztek, a fák is felém hajoltak, de mihelyt jobban megnéztem őket, eltűntek, mint valami rémlátomás. De az az ördögi hang a hátam mögött nem szűnt meg egy szempillantásnyira sem, sőt dacolni látszott dühös mozdulatomnak, mikor visszafordultam. Néha a távolból hallottam, majd meg közvetlen-közelemben; ilyenkor egy különösen átható kiáltás zúgott a füleimbe, azután megint a messzeségbe tűnt. Szakadatlanul előre törtem. Egyszerre, az ut egy fordulatanál, úgy tetszett nekem, mintha elhomályosodott volna a szemem, vagy mintha hirtelen beborult volna az égboltozat. Akárhogyan is történt, tény, hogy nem láttam jól az utat. Akárhányszor nagy veszedelemben forogtam és végre kényszerültem, hogy a sinek közt folytassam utamat, ámbár ez éppenséggel nem volt kellemes.

Közben álmoság és fáradtság gyötrött és egész testem hideg veritékben fürdött. Jól beburkolóztam köpenyegembe, nehogy megfázzam és lefeküdtem két kavicsrakás közé, amely a vasut szélén hevert. Mégse pihenhettem ki magam, miután attól féltem, hogy elnyom az álom. A rémes képek, amelyek kinoztak, legott eltűntek, mihelyt lehajtottam fejemet és megint felujultak, mihelyt felemeltem a fejem.

Végre egy őrházban világosságot pillantottam meg. Bekopogtam, mire megjelent egy ember és megkérdezte, hogy mit akarok. Gyöngé hangon egy korty vizet kértem tőle. Leszállt a töltésről és kétszer is innom adott, miközben megkérdeztem tőle, vajjon messze vagyok-e még Milanótól. Egy rövidebb utat mutatott, amelyen a városba juthattam; megköszöntem a szíveségét és folytattam utamat.

Még sok megerőltetésembe került, amíg végre célhoz értem és egy fogadóban lepihenhettem. Az volt a szándékom, hogy az éjszakát és a rákövetkező napot ágyban töltöm, aztán estefelé elutazom Svájcba, ahol biztonságba lehettem a törvény elől.

Hattól kilencig feküdtem az ágyban, de nemcsak hogy nem voltam képes elaludni, hanem még nyugodtan sem tudtam feküdni. Megváltoztattam tervemet és miután a fogadónak egyáltalán nem lehetett inyére, hogy beteg legyen a házában, elindultam a kórházba. Közben elhatároztam, hogy nem is várom be az időt, amíg egészen helyre áll az erőm, hanem még ugyanazon a napon - este kilenc óra után - átadtam magam az igazságszolgáltatásnak.

Fogházban töltött napjaim leírása. Eleven álmaim.⁹

Három órakor reggel, még ugyanazon éjszaka, fogházba vezettek és egy zárkába dobtak, amelyben már öt vagy hat fogoly volt elhelyezve. Egy rövid szalmazsákot kaptam, vánkös és takaró nélkül; az őr, aki a szalmazsákot hozta, azt mondta, hogy vánkös és takarót másnap reggel kapok. Az őr távozott és én úgy, ahogy voltam, ruhástul, köpenyembe burkolózva, lefeküdtem és rögtön mély álomba merültem. Álmomban mintha nagy fényesség lebegett volna fölöttem s abból egy női hang szólt volna hozzám: «El vagy árulva!» Erre fölébredtem. Nemsokára ezután hajnalodni kezdett, az egyik lakótársam felkelt, megmosta az arcát egy

---

⁹ Az olasz «sogni attivi» szószerint annyit tesz mint: tevékeny álom.

mosdótálban, aztán nevetve javítani kezdte a harisnyáit. Egymásután felkeltek a többiek is, ide-oda jártak a szűk helyiségben, közben egy-egy szót szoltak hozzám, hogy megtudják, miért kerültem közéjük. Nekem azonban semmi kedvem se volt, hogy beszédbe elegyedjem velük. Hogy elkerüljem a kíváncsi kérdezősködéseket, felráztam a szalmazsákomat és megint lefeküdtem. Az egyik fogoly észrevette, hogy reszketek a hidegtől; vette a kabátját, odadobta hozzám e szavakkal: «Vedd, szegény ördög, takarózz be, ha fázol.»

Eközben érkezett az ideje a kenyérkiosztásnak és az örök bedugták az ajtónyíláson a fejüket.

- Hányan vagytok? - kérdezte az egyik.

- Hatan - válaszolt az egyik fogolytársam - mert az éjszaka egygyel megsaporodtunk.

Az egyik ör rám nézett és átadott nekem is egy kenyeret. Még alig épültem föl a betegsé-gemből és így aligha ehettem volna a fekete és kemény kenyérből, ha az éhség nem készítetett volna rá.

Nemsokára bejött az egyik ör egy urral, akit akkor még nem ismertem, de akiről később megtudtam, hogy a fogház igazgatója. Kinyitották az ajtót és kihívtak, miután - ahogy mondták - egy másik zárkába kell vezetniök. Mialatt engedelmeskedtem a rendelkezésnek, az igazgató megkérdezte, hogy miért tartóztattak le. Megmondtam neki, hogy én már mindent bevallottam tegnap este az ügyeletes szobában, mire ő félbe akart szakítani azzal, hogy még nem lenne késő, ha vissza akarnám vonni vallomásomat.

- Hiszen azt mondják, hogy a gyilkos valamivel magasabb és vastagabb a bajusza, mint neked! - szolt rábeszélő hangon.

Ez az ellenkezése türelmetlenné tett és igyekeztem félbeszakítani őt, megismételve tegnapi vallomásomat. Erre megint bevezettek az előbbi zárkába, aminek az öt társam nagyon megörült, némileg megkönnyebbülve vettem észre, hogy mind az öten körülbelül egykoruak voltak velem. A nap és az éjjel minden új esemény nélkül telt el és csak a következő reggel hívtak fel újra kihallgatásra. Mikor beléptem a szobába, amelyben kihallgattak, elém toltak egy padot és felszólítottak, hogy üljek le. Legnagyobb bánatomra tünnöm kellett azt a gyalázatot,¹⁰ hogy a lábamra láncot tettek, amely a falba volt erősítve. Három vagy négy percre egyedül hagytak, minden csendes volt körülöttem, végre belépett a bíró irnokával. Az irnok leült, a bíró állva maradt; aztán még két ur lépett be, akik, mint ahogy később megtudtam, orvosok voltak; ezek a tölem jobboldalt lévő asztalhoz támaszkodtak és le nem vették rólam a szemüket. Nemsokára ezután még egy ur jött be a szobába, aki bírósági tanácsosnak látszott. Most valamennyien összeállottak és halkán beszélgetni kezdtek, miközben minden oldalról vizsgálták a tokot, amelyben a késem volt.

- Igen, igen - szolt az az ur, akit én a bírónak néztem - ennyivel rövidebbnek kellett volna lennie.

A beszélgetés nem soká tartott. A végén mind elhagyták a szobát, miközben szinte jóakaratu pillantást vetettek rám. Rövid távollét után megint visszatértek, újra elfoglalták előbbi helyüket és pedig a bíró a baloldalon, az orvosok pedig a jobboldalon. A bíró kérdéseket intézett hozzám és én épen úgy válaszoltam rájuk, mint előbbi kihallgatásaim alkalmával, anélkül, hogy megváltoztattam volna előző vallomásomat. Mikor a kihallgatásnak vége volt, előbb az orvosok, majd a bíró és az irnok is elhagyták a szobát. Néhány percre egyedül

---

¹⁰ Erre a kifejezésre figyelmeztetnem kell az olvasót mert azt bizonyítja, milyen érzékeny becsület-érzés lakott a szerencsétlenben.

maradtam, aztán megint bejött a fogházőr, leoldotta a láncot lábamról és visszavezetett zárkámra, ahol a társaim már izgatottan vártak, hogy megtudják a kihallgatás eredményét. Nekem azonban egy csepp kedvem se volt ahhoz, hogy beszélgetésbe elegyedjem velük, azért lefeküdtem szalmaágyamra, társaim pedig elkezdtek énekelni, mintha csak meg akartak volna zavarni gondolataimban.

Megint elmúlt egy nap és egy éjszaka, amikor meglátogatott a fogházorvos, megtapogatta az üteremet és aztán jelentősen bólintva fejével, mondta: «Oh, semmi, semmi!»

A többiek jelenlétében úgy tettem, mintha nem értettem volna szavainak jelentőségét. Mikor másnap megint meglátogatott, egy kis lázam volt, de hogy jobban megértesse magát velem, megkérdezte, hogy eszem-e valamit.

- Igen - válaszoltam.¹¹

- Sokat? - kérdezte aztán.

- Igen, sokat.

- Oh, semmi, semmi! - mondta ő.

Valószínűleg azt hitte az orvos, hogy én még mindig nem fogtam föl a viselkedése okát s azért, hogy tökéletesen megnyugtasson, doktor Scar segítségéhez folyamodott. Ez egyszer estefelé bejött a cellánkba és úgy tett, mintha csak azért jött volna, hogy megvizsgálja a foglyokat. Megmagyaráztatta az ő által, hogy aki megakarja magát vizsgáltatni, jelentkezhetik nála. Mikor belépett a zárkánkba, nem nézett felém, mintha nem is ismert volna. Jelentkeztem nála, azt mondván, hogy torokfájásom van. Megvizsgált és hogy a többieket félre vezesse, csak annyit mondott:

- Oh, csak ettől a rossz fogtól fáj!

Csak hogy nem attól fáj és hogy még megerősítsen bizalmamban, hozzátette: «óh, semmi, semmi!» Aztán kiment avval a meggyőződéssel, hogy megértettem őt. Nyugodtan viseltem el helyzetemet és a sorsom kedvező fordulatát reméltem. Közben azok az orvosok is meglátogattak, akik a kihallgatáson jelen voltak és mindenféle kérdéseket intéztek hozzám a vallomásomra vonatkozólag. Ők is éreztették velem, hogy jó reménységben lehetek. Egy napon előre megéreztem, hogy az orvosok itt vannak; a fogházőr által kihivatták egyik fogolytársamat. Megsejtettem, hogy rólam kérdezősködték, vajjon értelmesen, vagy értelmetlenül beszélek-e és hogy szoktak-e rohamaim lenni. Természetesen nem tudhattam meg a fogolytársam választ. Aztán egy másik társamat is kihivatták, akinek vallomása, úgy hiszem, nem különbözhetett az előbbitől. Mikor visszatért, engem vezettek ki. Az orvosok tíz percig fel és alá sétáltak velem a folyosón, mindenféléről beszélgetve, aztán megint visszavezettek a börtönzárkába.

Minden este körülment az őrző és megvizsgálta a fogház valamennyi zárkáját. A társaim azt tanácsolták, hogy tettessek örültséget, mert ilyenformán megrövidíthetem fogságom idejét. Ezért - inkább a mások tanácsára, mint a saját ösztönömre hallgatva, - mindig, mikor az éjjeli őrző jött, valami bolond dolgot követtem el. Mikor beléptek az örök, felálltam és úgy tettem, mintha nagyon meg lettem volna lepődve; aztán az ajtóhoz mentem, ahol a porkoláb

---

¹¹ Már itt látható, hogy a szerencsétlen - valamilyen újabb lelkizavar folytán - valamennyi orvost, aki megvizsgálta, jóbarátjának és védelmezőjének tekintette - épenugy, mint azelőtt ellenséget és szerelmet látott azokban az emberekben, akik nem is ismerték. Ennek a körülménynek tulajdonítható, hogy az orvosok előtt bizalmasan kitárta lelkét, míg a börtöntársai elől teljesen elzárkózott.

állt és megkérdeztem tőle, vajjon megjött-e már értem a nagybátyám, miután úgy egyeztem meg vele, hogy együtt megyünk ki a fogházból. A porkoláb, aki nem volt erre a kérdésre elkészülve, így válaszolt: «Valószínűleg holnap jön.»

- Nem, nem - feleltem én, - megbeszéltük, hogy ma jön értem.

A porkoláb nem válaszolt és az egyik ör lámpájával az arcomba világított és figyelmesen rám nézett. Én azonban a világosságba bámultam, megdörzsöltem a szememet, mintha az álmomban zavartak volna meg.

Az örök eltávoztak és másnap reggel megjelent a két törvényszéki orvos. Egy ör kinyitotta a cellát, kihivott és az orvosok megint körülsétáltak velem a folyosón és én megint azon voltam, hogy ostobaságokat feleljek a kérdéseikre. Miután többször ide-oda mentünk, beléptünk egy szobába. Mind a hárman helyet foglaltunk és ők megint felszólítottak, hogy beszéljem el nekik a tettemet. Engedelmeskedtem, mire azt kérdezték tőlem, vajjon ismerem-e Vicario urat, Scarenzio és Platner tanárokat. Ezen a kihallgatáson nyilvánvalóvá lett előttem, hogy ezen oltalmazóim segítségével mind közelebb jutok reményeim teljesüléséhez.

Ezen a napon az is feltűnt nekem, hogy a társaim, mihelyt reggel fölébredtek, elbeszélték egymásnak álmaikat és örültek, ha azokból úgyük jóra fordulására következtethettek.

- Bolondság, - jegyeztem meg én, - bolondság arra gondolni, hogy az álmok magukban foglalják sorsunk előjeleit.

Erre az egyik társam elbeszélte egy régibb álmát. Egy öreg fogolytársa akkor azt jósolta neki ebből az álomból, hogy nemsokára megszabadul a börtönből, de figyelmeztette, hogy jól vigyázzon magára, mert állandóan abban a veszedelemben forog, hogy megint elfogják. Másnap valóban elbocsátották a fogságból és huszonnégy óra múlva újra letartóztatták.

Ezentúl én is jobban figyeltem az álmaimra.

Először azt álmodtam, hogy az ablak alatt kert van és sűrű hópelyhek hullnak le rája.

- Egész télen át nem esett hó! - szoltam magamhoz. - Most kezd havazni, mikor már vége a télnek.

Reggel elbeszéltem álmodat társaimnak és azok úgy magyarázták, hogy irataim, melyek a törvényszék elé kerülnek, nagyon világosak. Én azonban mást olvastam ki belőle.

A következő éjjel ismét visszatért az álmom; ekkor azonban olyan sűrűn hullottak a hópelyhek, hogy a szél bekergette őket ablakomon; egyuttal úgy tetszett nekem, mintha több emberrel beszélgettem volna erről a csudálatos jelenségről. Egy más alkalommal úgy tetszett nekem, mintha záporosó zuhogott volna az ablak alatt; mihelyt vége volt az esőnek, havazni kezdett. Legközelebb meg mintha a Ticino partján lettem volna. A folyó vize magasan állt. Én egy fahidon álltam, amely nagyon gyöngén volt összeácsolva. A karomban egy leányt tartottam, aki G. leányához hasonlított és aki le nem vette rólam a pillantását. Nagy gyönyörűséget éreztem, mikor átvittem a hidon, aztán balfelé fordultam és egy kis térre értem, ahonnan a Ravelecca-utcába és a G.-ék házához jutottam. Itt azonban senkit se találtam és azért tovább mentem Borgoratto felé. Mielőtt azonban elértem volna a vámsorompót, egy füszerüzlet előtt mentem el, ahonnan kilépett G. másik leánya, hogy átvegye tőlem a nővérét.

Egy más alkalommal meg azt álmodtam, hogy egy majdnem teljesen elpusztított konyhakertbe jutottam. Éppen el akartam hagyni a kertet, hogy leszálljak a dombról, mikor két fatörzset pillantottam meg, melyek a tövüknél le voltak fűrészelve és a földön heverték. A fatörzsek mellett az egyik unokahugom állt; kétszer-háromszor megcsipkedtem, anélkül, hogy szólt volna valamit.

Ebben a pillanatban, mintha több apró és nagyobb madár ötlött volna a szemembe, kivált egy igen nagy madár, amely egészen halottnak látszott. Mikor végigmentem a kerten, megfogtam egy kisebb élő madarat. A jobb kezemben tartottam és a ballal simogattam. Mihelyt észrevette a kis állat, hogy a fogásom meglazult, kísérleteket tett, hogy kiszabaduljon. Hogy megnyugtassam a madárkát, erősebben megfogtam, szeretettel simogattam és az ujjamat a csőre közé dugtam, míg olyan nyugodt és elégedett nem lett, mint egy angyal, de alig várta a pillanatot, melyben szabadon ereszttem. Én azonban megfordultam és miután a ház urnője is jelen volt és szeretettel nézett rám, hozzá léptem és átadtam neki a madarat. Ő elvette és én tovább mentem.

Majd úgy tetszett nekem, mintha ugyanabban a helyiségben lettem volna, amelybe akkor hoztak, mikor kikerültem az árvaházból. A fejemet kezemre támasztva, elgondolkozva ágyamra dőltem; kis idő múlva a másik szobából bejött egy asszony, kidugta karját egy falnyíláson, egy csomag ruhát adott át nekem és megparancsolta, hogy öltözzem át örültnek. Segítségért akartam kiáltani, de a szó elhalt az ajkamon. Az asszony hajthatatlan maradt és én újra meg újra megkísérlettem, hogy kiabáljak. Lassankint azonban tudatára ébredtem annak, hogy alszom és akkor meg borzalom fogott el arra a gondolatra, hogy a hangom megtagadta a szolgálatot. Végre egy «Nem!» kiáltással fölriadtam. A társaim odafordultak hozzám:

- Mi történt? - kérdezték.

Erre egészen fölébredtem.

Egy másik éjjel egy emberrel találkoztam, aki a vállán egy koporsót vitt. Barátságosan beszélgetve, eljutottunk a Kórház-téren át a Szent-Sirus-templom közelébe. Egy ajtóhoz értünk, melynek baloldalán egy ablak és egy rácsnélküli pinceablak volt. Társam lebecsátotta a koporsót a pincébe, de a koporsó vége még kilátszott a párkányon. Erre elváltunk. Visszamentem azon az uton, amerre jöttünk, míg társam az ajtóval szemben lévő utcában tűnt el.

Eleinte nem épen rosszul telt az időm a fogházban. Egy napon azonban fogolytársaim egyikét átvitték egy másik cellába és a helyébe egy másikat zártak. Mihelyt megpillantottam, éreztem, hogy egyik ellenségemnek nézek a szemébe és nem is csalódtam benne.

Valahányszor a fogházőr belépett a cellánkba, jókedvűen néhány szót szoltam hozzá. Ez nagyon hamar feltűnt új szobatársamnak.

Figyelmeztetett, hogy nem jó lesz tréfálni, mert az olaszok kezében vagyok.

- Te is a hóhérok kezében vagy! - mondta.

- Hóhérok? Hogy értem ezt? - vettem ellen, - Hát nincs igazság?

- Igazság!? - nevetett gunyosan. - Igen, ha megint bevonulnának az osztrákok, akkor talán lenne igazság az országban.

- Hogyan, hát az osztrákok nem a bűnük arányában büntetik meg a büntetéseket?

- De igen! - válaszolta ő. - Az osztrákok igen, de nem az olaszok, azok minden bizonyíték nélkül elítélik a vádlottakat.

Magamban azt gondoltam:

- Valószínűleg mert elég ügyes voltál elrejtteni a bizonyítékokat a bírák elől.

Egy másik azonban helyeselte a szavát és elbeszélte, hogy öt hányszor ítélték el. Mind a ketten megegyeztek abban, hogy az osztrák uralom alatt jobb viszonyok voltak és kíváncsian lenne, hogy az osztrákok megint visszajönnének.

Ezekben a napokban a fogházban is elterjedt a hír, hogy a háború kitört. A két legutóbb említett fegyenc már előre örült, mintha az osztrákok bevonulásuk után azonnal kibocsátanák a foglyokat a börtönökből.

- És hátha az olasz hadsereg győz - kérdeztem én - hát akkor nem remélnétek, hogy megkegyelmeznek nektek?

A másik kettő azonban rám ordított:

- Hát te kegyelmet remélsz az olaszoktól? Na, arra ugyan várhatsz!

- Jó, jó! - mondtam én és végét szakítottam a kellemetlen beszélgetésnek. Ugy tettem, mintha nem törődnék a dolgaival, mert nem akartam, hogy itt a börtönben is szaporítsam az ellenségeim számát.

Időközben nagyon szerettem volna már fogságomból kiszabadulni és ezért az egyik éjjel nagyon különösen viselkedtem. Nem szabadulhattam attól a gondolattól, hogy ilyenformán megrövidülnek kinlódásom napjai. Semmit sem kívántam annyira, mint az orvosok látogatását; mert kívülről nem volt senki, akivel egy okos szót válthattam volna. Időnként Lombroso tanár is felkeresett, aki bizalmasan beszélt velem és megnyugtatta szívemet. Mihelyt azonban elhagyott, visszaestem előbbi kinos állapotomba. Közben megint telt az idő, amely alatt megismerkedtem a fogházigazgató urral is. Ha meglátogatta cellánkat, ő is hajlandó volt minden irányban segítségemre lenni, mert mihelyt bejött, megkérdezte, hogy milyen módon nyilvánul az örülségem, amelyet tettem. Ugy tett, mintha valóban hinne az örülségemben és örömmel távozott, látva, hogy jó kilátásaim vannak. Az éjszakai viselkedésem azonban mindennap feltűnőbb és lármásabb volt, úgy, hogy a fogházőrök, csupa gyűlöletből, feljelentettek. Erre megjelent zárkámban Lombroso tanár, félrehívott és figyelmeztetett, hogy hagyjam abba feltűnő viselkedésemet és ne törjem tovább is a fejemet, miután amugy is meg fog szabadítani.

Ebben az ígértben persze föltétlenül megbíztam. De a fogolytársaim folyton izgattak, ugy-szintén azok is, akikkel a séta alkalmával az udvarban találkoztam. Elhatároztam, hogy valami uton-módon elhallgattatom őket. Ennélfogva, mikor az éjféle őrjárat jött és a társaim aludtak, olyan kiabálást csaptam, hogy a többiek is fölébredtek és nem tudtak elaludni. Közben szomorú napokat éltem át. Kinzó gondolatok gyötörtek és annyira megtámadták érzéseimet, hogy a szellemem majdhogy meg nem zavarodott és már attól féltem, hogy megőrülök.¹² Valószínűleg el is vesztettem volna az eszemet, ha a védelmezőimbe vetett bizalmam nem erősített volna meg; és miután majd minden éjjel álmodtam, élvezetem telt benne, ha álmaimat meggondolva, közeli szabadulásom csálhatatlan előjeleire következtethettem belőlük.

Ugy tettek, mintha betegségemet végső vizsgálatnak akarnák alávetni. Valamennyi szakértő gyanánt szereplő orvos megjelent, megvizsgálták az erőmet, kétségkívül csupán azért, hogy konstatálják azt a betegséget, melyet tettem. Egy szép pünkösdi napon valóban értem jött egy bérkocsi. Megjelent két férfi - azt hiszem, hivatalnokok voltak - kihivattak a zárkából és felszólítottak, hogy kövessem őket. Beszálltam a bérkocsiba, amely elvitt a tébolydába. Azok, akik idekísértek, köszöntek nekem és távoztak. Én pedig a többiekkel beléptem abba a házba, ahol most is tartózkodom és ahol jobb dolgom van, mint a fogházban.

A páviai tébolydában, 1866. november 22-én.

*

---

¹² A szerencsétlen örültnek ezen kijelentése nagyon figyelemreméltó. Azt bizonyítja, hogy az örült ember maga is hiheti magáról, sőt ki is mondhatja, hogy megőrült. Ez megdönti a népek és több elmeorvosnak azon hitét, mely szerint csak szimulálók mondják magukról, hogy örültek.

Farina ezen önéletrajza a gondolat pathológiai anatómiájának egyik legértékesebb töredéke. Azt bizonyítja, hogy vannak olyan érzéksalódások, amelyek minden más szellemi tehetséget érintetlenül hagynak; és hogy ellenállhatatlan kényszer keletkezhetik bűn elkövetésére olyan emberekben is, akik tiszta tudatában vannak tettük minden következményének.

Bámulatos, hogy egy minden képzettség nélküli ember milyen világosan és részletesen tudta kifejezni magát. Bámulatos az emlékezőtehetsége is. Évek multak el és ő hiven emlékszik a lefolyt beszélgetésekre, az álmokra, a helységekre és nevekre, amelyeket pedig egészséges agyu emberek is el szoktak felejteni. Az álmai leírásánál is bámulom előadásának világosságát és az emlékezésnek azt az elevenségét, amelyet ilyen mértékben egészséges embereknel ritkán tapasztalhatunk és azért elmeorvosi szempontból nagyon jelentős tünetek.

Érdekes az is, hogy milyen felvilágosultan harcol társainak az álmok jelentőségébe vetett hite ellen. Igaz, hogy később ő is melljük szegődik, nem tudatlanságból, mint a többi fogolytársa, hanem eredendő utánzási hajlamból.

Bámulatos, hogy milyen magasan áll egészséges, de gonosz jellemű fogolytársai fölött, mikor ezek a gyűlölt osztrák uralmat visszakivánják, ő pedig csupa hazaszeretetből rendületlenül bizik az olaszok igazságszeretetében.

Különös az is, hogy időnként teljesen tudatában van érzéksalódásainak és bajának súlyosbodását felismeri fáradságáról és fejgyöngeségéről, amiből tanulhatnának a spiritiszták és a most már mindinkább kevesbedő érvágó orvosok. És nem különös az is, hogy gyilkos hajlamát ösztönnel nevezi, amely kényszeríti őt a tetre, dacára annak, hogy tisztán látja a következményeket? És mennyire szenved amiatt, hogy gazemberekkel kell együtt lennie a börtönben!

Más szempontból vizsgálva az esetet, megjegyzendő az is, hogy Farina - mint ahogy megírja - mindent előkészített már a Svájcba való szökésre és csak nagy fáradsága és attól való félelme, hogy képzelt ellenségei még aztán is üldözni fogják, térítették el a szökéstől. Ha akkor lecsillapodik és megszökik, ki tudta volna megállapítani, hogy valóságos, vagy tettetett örülség vitte-e a bűntetre?

Farina tettetett örülségénél azokat a tüneteket választotta, melyeknek csiráit önmagánál is tapasztalhatta. Ha rólunk, orvosokról nem hitte volna, hogy megvédelmezzük és kiszabadítjuk fogságából, akkor könnyen megeshetett volna rajtunk, hogy örülségnek látjuk azt, ami csak tettetés volt és viszont tettetésnek tartjuk a valódi örülséget. Ez az eset is azt bizonyítja, hogy a szakértők eddigi megfigyelései milyen hiányos alapon nyugodtak és mennyire szükség van az új pszichiatriai és kísérleti módszerekre.

Aki Farina gyönyörű önéletrajzát olvassa, az nem fog kételkedni abban, hogy az örülség néha közönséges értelmi képességeket rendkívüli szellemi tehetséggé tud fokozni.

VII. FEJEZET.

Az örültek művészete.

Bizonyos fajtájú örültek majdnem valamennyien különös hajlandósággal viseltetnek a művészetek iránt. Tapasztalataim alapján táblázatot állíthatok össze 107 örültről, akik közül 6 festésszel, 10 szobrászattal, 11 rézmetszéssel, 8 zenével, 5 építésszel és 27 költésszel foglalkozott. Ezek közül 25 üldözési mániában, 21 dühöngő örvényezésben, 16 nagyzási hóbortban, 14 időszaki örültségben, 8 búskomorságban, 8 agylágyulásban, 5 erkölcsi örületben és 2 epilepsziában szenvedett. Rögtön feltűnik, hogy a legtöbb gyógyíthatatlan lelkizavarban szenved, sokan pedig olyan bajban, amelylyel együtt jár a tökéletes észnélküliség.

Néhálynak hajlama a művészetekhez betegségük előtt való foglalkozásukban gyökerezik: egy gépész gépeket és ablakokat rajzol; két matróz nagyon csinos kis hajókat épít; egy szakács díszesen terített asztalokat rajzol a padlóra. Egy hajóskapitány eleinte kis hajókat épít, aztán festő lesz, ámbár azelőtt sohse volt ecset a kezében. Kizárólag tengeri jeleneteket fest, amelyek saját szavai szerint némi vigaszt nyújtottak neki, hogy távol kell lennie a szeretett tengertől.

A legérdekesebb jelenség az, hogy minő szorgalommal és kitartással csüggték ezek a tébolyodottak foglalatosságukon. Akik rajzolnak, azoknak nem elegendő a papír, telefirkálják az asztalt, a falakat és a padlót is. Egyikük lemásolta Rafael egyik Madonnáját és pedig olyan tökéletesen, hogy a kép az egyik római műkiállításon díjat is nyert. - *Mignoni*, híres olasz festő búskomorsága következtében tizennégy évig teljes tébolyban élt a reggiói tébolydában. Egyszerre újra ecsethez nyúlt és a tébolyda falait a legremekebb képekkel festette teli. Többek közt lefestette az «Isteni színjáték»-nak azt a jelenetét is, amelyben Ugolino gróf családjával együtt a börtönben éhen hal. A kép olyan élethű volt, hogy a női örültek folytonosan hust dobtak a falra, hogy a szerencsétlen gróft megmentse az éhhaláltól. Még ma is láthatók a zsírfoltok azon a falon. (A reggiói tébolyda évkönyveiből.)

Gyakoribb az az eset, mikor az örültség hatása alatt olyan emberek lesznek festőkké, akik azelőtt sohse foglalkoztak festéssel és ecsettel. Azok az emberek, akik azelőtt is művészetet űztek, a tébolydában rendszeren többé-kevésbé elvesztik tehetségüket. Egy híres szobrász például a tébolydában is tovább dolgozott, de ott készült szobrain teljesen hibásak a test arányai. Egy kitűnő festőből pedig a téboly hatása alatt költő lett, a festést tökéletesen elfelejtette.

Van olyan eset is, ahol az örültség a lelkibeteg művészeknek csupán bizonyos tulajdonságait támadja meg. Egy búskomor festő csupán színérezékét vesztette el, egy másik örült festő túlzottan használta a vörös színt. A részegség folytán eszüket vesztett festők kivált a sárga színnel bánnak pazarul. Egy festő, akit az alkohol minden színérezékétől megrabolt, olyan művészi tökélyre vitte a fehér szín kezelését, hogy egyike lett Franciaország legkiválóbb hófestőinek.

A hülyék és a testi és szellemi fejlődésben visszamaradt emberek úgy rajzolnak, mint a gyermekek, vagy mindig egy és ugyanazt a dolgot rajzolják.

Egy kőmíves a pesarói örültházban lett festővé. Az irónjával boszulta meg magát azokon a hivatalnokokon és szolgákon, akik rosszul bántak vele: képein felakasztva rajzolta le őket. Például lerajzolta a tébolyda szakácsát, amint vágyó szemmel néz egy tál nagyszerű ételre, amelyet egy vasrács zár el előle. Így akart boszút állni a szakácson, aki egyszer nem adott neki valami ételt.

Egy kanonok, aki betegsége előtt egyáltalában nem foglalkozott építésszel, a tébolydában kemény papirosból a legcsudálatosabb templomokat építette.

Milyen tulajdonságok jellemzik az örültek képeit és rajzait?

1. A képek tárgyát nagyon gyakran maga az örütség sugallja. Egy buskomor örült folyton olyan embert farag, aki a fejét a kezében hordja. Egy vallásos örütségben szenvedő asszony folyton Isten képét himezi. Egy üldözési mániában szenvedő ember az Igazság képét rajzolja le, amint lesujt a képzelt ellenségek táborára.

2. Az örültek műveit főképp eredetiség jellemzi. Ennek oka az, hogy a képzeletük szabadabban csapong, nem korlátozza az izlés és a józan ítélet, vagy a nevetségestől való félelem.

Egy maceratai örült egy nagy tömeg pálcikával kirakta az asztalon a tébolyda homlokzatát. Egy másik pipákat vésett a széndarabokba. Egy reggiói örült különös cipőket csinált magának, hogy más föl ne vehesse. A cipő egyik oldalán nyitva volt, de színes szalaggal össze lehetett fűzni, azonkívül teli volt mindenféle művészies diszítésekkel.

Egy M. L. nevű örült, aki a pesarói tébolydában tartózkodott, nagyon vágyott már családjá után. Miután azt mondták neki, hogy nincs kéznél semmiféle szállítóeszköz, amely hazavigye, maga készített kocsit erre a célra. Ez a kocsi négykerekű kordé volt, amelyen egy karó volt megerősítve. A karó végén lévő csigán kötél mozgott, amelynek végei az első és a hátsó kerekek tengelyére voltak kötve. Egy másik ruganyos zsinór segítségével a különös kocsin ülő ember előre és hátra mozgathatta a kordét.

3. Az örültek többnyire a különös, rendkívüli tárgyakat szeretik, ami a képzeletük tulcsapongásából következik. Egy örült festő egyik képe a föld belsejében kristályokból épült, elektromos fénnyel megvilágított házakat ábrázolt; ezekben olyan embereket, akiknek két orruk és két szájuk van (az egyik a rendes, a másik a rendkívüli ételek számára) ezüst az álluk, arany a hajuk, három vagy négy kezük van és egy lábuk, melynek végére kerék van erősítve.

Egy örült különös páncélt készített magának, hogy az ellenségei ellen védekezzen. Egy társa lerajzolta a falakon mutatkozó nedvesség körvonalait; erről a rajzról később azt képzelte, hogy a menyországi birtokainak térképe.

4. Az örültek képeit főképp az jellemzi, hogy többnyire keverik az írást a rajzzal és szimbolikus jelekkel és hieroglifákkal tarkítják a képeiket, mint a japán és indiai festők. Ezzel rokon festmények a régi egyiptomiak falfestményei is. Ennek az oka mindenütt ugyanaz. A cél az, hogy vagy a képet tegyék világosabbá az odairt szöveggel, vagy az írást tegyék értelmesebbé a magyarázó rajzokkal és jelekkel.

Egy siketnéma örült nagyon ügyes építészeti rajzokat készített, de annyi felírást tett rájuk, hogy teljesen érthetlenné tette a rajzot.

Némely nagyzási hóbertban szenvedő embernek az a szokása, hogy különös módon fejezi ki gondolatait. Ebben az esetben is nagyon gyakran használják ezt a rajzokkal tarkított írást, amit nagyszerűen bizonyít annak a G. L. nevű örültnek a példája, akit a *«Világ ura»* név alatt ismer az orvostudomány.

G. L. hatvanhárom éves földmives volt. Biztos, méltóságos fellépésű ember, a homloka szélesen ivelt, a pillantása kifejező és átható. 1871 őszén hirtelen megzavarodott. Mindenfelé bolyongott, beszédes lett, megállította a város tekintélyes polgárait az utcán és elpanaszolta nekik, hogy micsoda igazságtalanság történt rajta. Kipusztította a szőlővenyigéket, a mezőket és borzasztó fenyegetőzésekkel és boszorkiáltásokkal vonult végig a városon. Majd azt képzelte, hogy Isten lett és a Világ ura, az albai dombon, a szószékre lép és az ő isteni hivatásáról szónokol. Beviszik a tébolydába, ahol nyugodtan viselkedik, amíg meg van győződve arról, hogy a környezete nem kételkedik magas méltóságában. A legcsekélyebb ellenmondásra kitör

rajta a düh: azzal fenyegetőzik, hogy mint az elemek ura és megtestesítője, a nap bátyja, fia vagy apja, el fogja pusztítani a földet és a romhalmazt zsámolynak fogja használni.

- Már belefáradtam - kiáltja - hogy annyi ingyenélő szükségletét kielégítsem! Helyes, hogy a gazdagok pénzt küldjenek nekem, hogy megváltsam őket a haláltól. A szegényeknek azonban meg kell halniuk, mert mind haszontalan lények és valósággal borzasztó, hogy palotámban ennyi bolondnak kell betömnöm az éhes bendőjét!

Azt tanácsolta az orvosainak, hogy vágják le a szegény betegek fejét, de azért udvariasan és szeretettel szolgálta ki őket, ha megbetegedtek.

Azt a kevés pénzt, amit a napi munkájával keresett, egy ravasz embernek ajándékozta, aki közvetítette a levelezését a tulvilággal és elvitte a rendeleteit a napnak, a csillagoknak, az időnek, a villámnak, a halálnak és a többi földöntuli hatalomnak, amelyeknek mindenfélét parancsolt. Ezekkel a tulvilági lényekkel éjszakánként bizalmasan beszélgetett is. Mindig borzasztóan megörült, ha a mezőket elpusztította a jég vagy a fagy, vagy valami más elemi csapás; ebben kezdetét látta annak a büntetésnek, amelylyel a világot sujtani akarja és boldog volt, hogy a nap és a villám engedelmeskednek a parancsának.

Egy ládikóban korona-alaku karikákat őrzött: Olaszország, Franciaország és a többi állam valóságos koronáit, mert, ahogy ő mondta, azok a koronák, melyeket az uralkodók viselnek, elveszítették az értéküket, miután méltatlan emberek ragadták magukhoz. Azokat a bitorlókat, akik nem küldtek neki több milliárdnyi váltságdíjról szóló váltókat, halálra ítélte.

Ezen különös ötleteknél sokkal érdekesebbek örületének írásbeli kifejezései.

Gyermekkorában ugyan megtanult írni és olvasni, de azért megvetette a rendes írás használatát. A zsebei tele voltak iratokkal: váltókkal és parancsokkal, melyeket a halálhoz, a naphoz és a polgári, vagy katonai hatóságokhoz intézett. Az írásjelei többnyire a nagy ABC-ből teltek ki, ezeket különös jelekkel keverte, amelyek egyes tárgyakat vagy személyeket jelképeztek. Az egyik szót a másiktól vastag ponttal, vagy kettősponttal választotta el. Rendesen minden szóból csak egy-két betűt irt le, rendesen a mássalhangzókat.

Pl. a következő parancsot: A nap uristen, aki a racconigi-i kórházban tartózkodik, megkérdezi a turini törvényszék elnökét, vajjon meg akarja-e fizetni a halál váltságdíját. Mielőtt meghal, siessen a racconigi-i kórházba. (Domine Dio Sol è ricoverato all' ospedale di Racconigi, fa sentire al prefetto del tribunale di Torino se vuol pagare i debiti della morte. Primadi morire venga di presto all' ospedale di Racconigi.) - így fejezi ki:

☾ O M : D O S : L R e O V A :
A L O : P D L A : D R V N S :
A E S T' : A S : ☾ P e E T : D e T B N A L :
D e T O I O : S V P A · D B I D e L A
P A · D I : V e N : D I B 9 V O :
A L O P D L A : D R V N S.

Az aláírás kétfejű sas, közepén emberarccal. Ez a «Világ urá»-nak kedvenc cimere, ezt használja a kalapján és ruháján is.

Szembetűnő, hogy éppen, mint a sémi nyelvek, ő is kihagy egyes betűket, kivált magánhangzókat. Amellett bizonyos jeleket is látunk az írásában: egy halálfej és két keresztbe tett csont jelképezi a halált, a turini törvényszék elnökét pedig egy félholddal ábrázolja.

Más írásaiban még tovább megy, majdnem minden szót jelek helyettesítenek. Ezek a művek mind igen érdekes és tudományos becsű írások, főképp mert nagyon emlékeztetnek arra a korra, amidőn a betűírás feltalálása előtt az ősnépek (a mexikóiak és kínaiak biztosan) is jelekkel írtak.

Amerika és Ausztrália vad népeinél az írás ma se más, mint primitív festés. Például, ha ezek az emberek azt a gondolatot akarják kifejezni, hogy: «ha én a madár gyorsaságával bírhatnék!» - akkor lerajzolnak egy embert, karok helyett szárnyakkal. Két csónak egy emberrel, egy medvével és hat hallal, azt jelenti, hogy a folyóban a halászok egy medvét és hat halat fogtak. Ezeket a jeleket ősi énekek és hagyományok erősítették meg.

Vannak azonban olyan törzsek is, akiknek az írásjelei nem ilyen kézenfekvők és inkább a mi talányainkhoz hasonlítanak. Pl. az amerikai mayo-indiánok az orvost így jelölik: lerajzolnak egy embert, aki füvet tart a kezében és a lábain szárnyak vannak. A szárnyak azt jelképezik, hogy az orvosoknak mindenüvé oda kell sietniük, ahol szükség van rájuk.

A régi kínaiak három asszonyt rajzoltak le, ha ezt a szót akarták leírni: gonoszság. A «világosság» szót egy nappal és holddal jelölték, a «hallgatóság»-t két ajtó közt egy füllel.

A «Világ urá»-nak nevezett örült példája, azt bizonyítja, hogy gonosztevők és örültek gondolataikat nagyon gyakran úgy fejezik ki, mint az ősvilág emberei. Ez az örült nagyzási hóbortjában azt képzelte, hogy a közönséges emberek írása és kifejezőmódja nem volna méltó hozzá a világ urához és a rendes írásjelek nem is lennének képesek az ő rendkívüli gondolatait kifejezni. Az oroszláncörmök, a sas csőre, a kigyó nyelve, a villám, a vadak fegyverei, a nap-sugarak, azok a jelek, amelyekkel élnie kell, hogy a személye mindenfelé tiszteletet és félelmet gerjeszsen.

Az ilyen írásnak oka abban is kereshető, hogy a betegesen felcsigázott képzelete sokkal elevenebben és szemléletesebben látja a dolgokat, mintsem hogy egyszerű írással ki tudná fejezni gondolatait.

Egy üldözési mániában szenvedő tanár lerajzolta azt a jelenetet, hogy egy ellenséges tanártársa elektromos vezetéken át miképpen üldözi őt egész a tébolydáig. Egy másik örült, mikor láza a tetőpontjára ért, lerajzolta képzelte ellenségét, törrel a kezében, melléje egy szfinksz-formájú asszonyt rajzolt, akinek a szájában egy papír volt, teli válogatott és titokzatos szidalmakkal.

5. Igen érdekes a lelkibetegek hajlama az iniciálék, arabeszk, kifestett betűk és diszitményes rajzok iránt.

6. Különösen szerelmi örülségben és paralízisben szenvedő betegek rajzai teli vannak izléstelen és erkölcstelen vonatkozásokkal.

7. Az örültek alkotásai többnyire semmiféle hasznos célra sem szolgálnak. Egy genfi örült asszony citromhéjra és tojáshéjra rajzolt igen művészi, de úgy eldugta a munkáját, hogy csak halála után találták meg.

8. Ha már valami hasznos dolgot csinálnak, azt sem a maguk használatára szánják. Egy búskomor kapitány olyan ágyat szerkesztett, amelyben dühöngő örülteket lehet elhelyezni; egy

másik örült csontokból gyönyörű dobozokat készített, de egyik sem fordította hasznára munkáját, mert a világért sem mutatta meg senkinek.

A kivételek közé tartozik egy gyilkos, aki öngyilkossági mániában szenvedett s ezért nem adtak neki kést és villát; ezért csontból készített magának evőeszközöket. Egy ötvenéves örvény asszony különös hálósipkát csinált magának, amely egy sisakhoz hasonlított és az egész fejét a nyakáig betakarta. A szerencsétlen asszony ebben a sipkában elég jól aludt, míg nélküle nem jött szemére álom. Ezekhez a kivételekhez nem sorozhatjuk az üldözési mániában szenvedő örülteket, akik vaspáncélokat és sisakokat csináltak maguknak, hogy ilyenformán védekezzenek képzelte ellenségeik ellen.

9. Az örültek művészi alkotásait kivált az izléstelen és lehetetlen formák és színek jellemzik. Egy örült egyszer megfestette a kánai menyegzőt. A képen ott volt valamennyi apostol, Jézust azonban egy óriási virágcsokor jelképezte.

Az agybénulásban szenvedő emberek a tárgyakat a legkülönösebb arányokban és formákban ábrázolják: a tyukokat olyan nagyságuaknak rajzolják, mint a lovakat; a cseresznyét, mint a dinnyét - és amellet valamennyi azt hiszi, hogy rendkívül művészi alkotást hozott létre. Volt egy örült, aki a világ legnagyobb festőjének tartotta magát és egy lovat négy vonallal és egy farkkal ábrázolt. Egy másik minden alakot a feje tetejére állított. Vannak olyanok is, akik, - mint a beszédükben, - elfelejtenek bizonyos fontos alkotórészt, pl. volt a pesarói örültek házában egy beteg, aki elég jól rajzolt le egy ülő tábornokot, csak a széket felejtette el oda rajzolni.

10. Még érdekesebb az örültek műveinek az a sajátja, hogy rajtuk bizonyos mellékes részek rendkívül finoman, a legapróbb részletekig ki vannak dolgozva, míg más fontos részek alig látszanak. Egyik örült tájképe olyan volt, hogy minden fűszálát meg lehetett rajta különböztetni, de tökéletesen hiányzott rajta a perspektíva (távlat). Ezek a képek hasonlítanak a kínai, vagy a régi egyiptomi képekhez, úgy, hogy ezen a téren valóságos visszafejlődést tapasztalhatunk. A reggioi tébolydában volt egy festő, aki egy olyan alakot festett, amelynek rendkívül nagy kezei és lábai, kis arca és merev tagjai voltak, úgy, hogy, a kép tökéletesen hasonlított a 12. század szentképeire.

11. Sok lelkibeteg mindig ugyanazt a fogalmat rajzolja le. Pl. egy örült örökösen csak méheket rajzolt. Egy másik, akinek az volt a rögeszméje, hogy agyonlőtték, folyvást löfegyvereket rajzolt.

Rendkívül érdekes jelenség az is, - amint különben már érintettük is, - hogy az örültek valóban látni vélik azt, ami a képzeletükben megjelenik. *John Clare*, a különös félörült angol költőnek az volt a mániája, hogy ő részt vett az előző évek háborúiban és látta I. Károly, angol király kivégeztetését. Ezeket a jeleneteket aztán olyan elevenen és hűen festette, mintha valóban jelen lett volna; amellet a festészetben soha oktatást nem nyert. Az örültek képzelőereje sokkal hatalmasabb és korlátlanabb, mint a rendes agyu embereké. A képzelődésnek és hallucinációknak a józan ész a legnagyobb ellensége. Ilyenformán a józan ész ellensége a művészi alkotásoknak is.

Ilyenformán meg lehet érteni azt a különös jelenséget is, hogy a művészi képesség kifejlesztheti az emberben a lelki betegségeket. Egy *Spinelli* nevű olasz festő például egy alkalommal megfestette Lucifert. Álmában úgy képzelte, hogy Lucifer megjelent előtte és megfenyegette, amiért olyan rut formákat adott a képének. Ez a látomás éveken át üldözte a festőt és végre egészen megörjítette és a sirba vitte.

Verga elmeorvos írja, hogy egy ember addig rajzolt kigyóvonalakat, míg az a rögeszméje nem támadt, hogy ő is kigyóvá változott. Ez a gondolat annyira üldözte, hogy a vízbe ugrott.

A zenei hajlam általában elhomályosul az őrültség hatása alatt, főképp olyanoknál, akik betegségük előtt hivatásképpen foglalkoztak a zenével. *Donizetti*, a nagy olasz zeneszerző megőrülése után teljesen elveszítette tehetségét. Az őrültség hatása *Schumann* utolsó művein is meglátszik.

Viszont az őrültség sok emberben, aki azelőtt soh'se foglalkozott zenével, zenei tehetséget fejleszt. Volt egy betegem, akit a lelkizavara megfosztott beszélőképességétől, ez a legnehezebb zenedarabokat első hallásra eljátszotta. Egy nagy tehetségű matematikus, aki búskomorságba esett, gyönyörű melodiákat improvizált. Egy nagyvárosi hóbertban szenvedő asszony, izgatott állapotában igen szép áriákat énekelt, egyidejűleg két - az áriától teljesen független, - különböző melódiát improvizált a zongorán.

Raggi-nak volt egy betege, aki kiugrott az ablakon és összetörte a lábát. A gyógyulását az akadályozta meg, hogy folyton a Troubadour-ból énekelt és a beteg lábával verte hozzá a taktust.

Azoknak, akik valaha tébolydában voltak, bizonyára feltűnt az, hogy az őrültek legnagyobb része folyton énekel és kiabál és veri a taktust hozzá. A természetben mindenütt első sorban a ritmus uralkodik, amint azt *Spencer* bebizonyította. Innen van az is, hogy a vademberek olyan rendkívüli hajlammal viseltetnek a zene iránt. Egy amerikai misszionárius beszéli, hogy az indiánok első hallásra megtanulták a legnehezebb zsoltárdallamokat.

Az esztétika nagyon jól tenné, ha részletesebb vizsgálat alá vetné azokat a kérdéseket, melyeket ebben a fejezetben érintettünk. A kutató észrevenné, hogy pl. a hajlam a szimbolizmus iránt, a cifrázott írás, valamely színnek tulzó használata, a trágárság, valamint az eredetiség tulzó hajhászása a művészetnek pathologiai (kórtani) kérdései.

VIII. FEJEZET.

A grafománia.

A grafománia (írásdüh) egy középfa-ju lelki betegség, amely a tiszta ész, a teljes örülltség és a geniális hóbot elemeiből van összetéve.

Raggi, aki ezt a különös betegséget alaposan tanulmányozta, négy osztályba sorozza őket.

Az előbbibe azok a hiszterikus képzelte betegek tartoznak, akik finomabb érzékel bírnak, mint minden más ember. Ezek tulzó életmódra, akár tulzó tartózkodásra, akár tulzó kicsapongásra hajló emberek. Különös rokonszenvvél viseltetnek az állatok, kutyák, macskák, madarak iránt; viszont bizonyos tárgyak ellenszenvesek előttük; kiugranak a vasuti kocsiából; menekülnek a világosság előtt, csupán éjjel mennek ki - napernyővel a kezükben; vagy csupán zárt szobában tartózkodnak, úgy, hogy képesek elájulni egy ajtónyitásra; magam is ismertem egy asszonyt, aki elvesztette eszméletét, ha valami hegyes tárgyat megpillantott. Egy másik asszony rosszul lett, ha meglátta a férjét, akit különben nagyon szeretett. Vannak ezek közt olyan betegek, akiknek rögeszméjük az öngyilkosság. Mások meg annyira rabjai a tisztaságnak, hogy mielőtt alaposan le nem porolták a széket, nem ülnek rá - és képesek keményen megbüntetni a házastársukat és gyermekeiket, valóságos vagy képzelte tisztátalansáért.

Az erkölcsi és kedélybetegek közt akadnak a legtöbb született gonosztevőre; annyira önzők, hogy képtelenek a részvétre, vagy valami meleg emberbaráti érzésre. Érzéketlenek a szenvedés, vagy a halál láttára, sőt örömet szerez nekik a mások kinlódása. Néha meggyűlölik az embereket és lakatlan vidékekre költöznek. Másoknak, éppen ellenkezőleg, szükségük van társaságra, hogy kárörvendhessenek az emberek baján; vágyódnak a mások csudálatára, még ha a legjelentéktelenebb dolgok, - pl. egy gombgyűjtemény, vagy más efféle - miatt történik is; a legnevetségesebb eszközökkel is magukra vonják a közfigyelmet; szerelmes leveleket írnak a saját címükre, hogy eldicsekedhessenek vele - vagy trabukó-szivart szivnak és éheznek. Mindenütt vezető szerepet akarnak játszani: asztaltársaságokat és kis irodalmi egyleteket alapítanak és minél tudatlanabbak, annál lelkesebb apostolok. Már kora ifjúságuktól kezdve rosszlelkűek, tettetők és tolvajhajlamuak; boldogok, ha megkárosíthatják az embereket, aztán csudálkoznak rajta, ha megbüntetik őket - ámbár nagyon jól ismerik a törvényeket. Végtelen a hiúságuk, amelynek kedvéért képesek akárminő gonoszra.

Az intellektuális (értelmes) bolondok fáradhatatlan szónokok, akik néha nem képesek abba-hagyni a beszédet, amelyben logikai következtetésnek nyoma sincs és többnyire épen az ellenkezőjét bizonyítják annak, amiből kiindultak. Végnélkül számlálják az utcaköveket, a padlófákat, vagy a lépcsőket; ha járnak, többnyire a cipőjük hegyére mereszti a pillantásukat. Rendkívül szórakozottak: kétszer-háromszor írnak ugyanabban a dologban ugyanazon személynek; estétől hajnalig ábrándoznak, anélkül, hogy észrevették volna, hogy közben eltelt az éjszaka. Néha rendkívüli az emlékezőtehetségük, úgy, hogy az ajkukról csak úgy ömlenek az idézetek; de többnyire korlátolt ez a tehetségük, mert számokra vagy idegen szókra jól emlékeznek, míg a jóbarátjuk arcvonásait hamarosan elfelejtik. Másoknál viszont a képzelőtehetség van nagyon kifejlődve: ez többnyire izléstelenségre, vagy lehetetlen gondolkozásmódra ragadja őket.

Az ilyenféle jellemeket csak hajsza választja el a valóságos örültektől; a különbség főképp az, hogy ezeknek a hóbotos embereknek a lelki zavara nincs kapcsolatban semmiféle kedélybetegséggel, úgy, hogy a cselekedeteikben nem nyilatkozik meg annyira a bajuk. A hóbotjuk

gyógyíthatatlan, velük született betegség; a beteges és különleges gondolkodásuk olyan, mint a lángeszű embereké, de hiányzik belőlük az ítélőképesség és az alkotóerő.

Ennek az osztálynak egyik mellékága a grafománok és pörösködő mániákusok, akikben a bolondos szellem, erkölcsük, vagy a kedélyük zavarával párosul. Ezzel a két csoporttal részletesebben kell foglalkoznunk, mert nagyon sok az érintkezőpontjuk a lángeszű emberekkel.

A bolondos grafomániákus koponyája rendesen normális alakulatu. Nem örökölte a baját, de gyakran fia geniális embereknek. Jellemének legfeltűnőbb tulajdonsága, hogy meg van győződve nagyságáról és kiválóságáról, de ez a beteges önérzete inkább írásaiban, mint tetteiben és beszédében nyilvánul. Épen azért nem fogja el a harag a legcsekélyebb ellenmondásra, mint a geniális embereket, és nem bánja azt se, ha «szédítő» tehetségéhez nem méltó munkát kell végeznie.

Giancetti, egy híres grafomániákus, írásaiban Galilei-hez és Krisztus-hoz hasonlítja magát, dacára, hogy a kaszánya udvarát söpri.

Passanante «a politikai társaság elnöké»-nek nevezi magát és valójában szakács. *Mangione* Olaszország vértanui közé sorozza magát, aki az emberiség ügyéért szenved, de azért nyugodtan folytatja ügynöki mesterségét. Egy *Blüet* nevű pásztor apostolnak tartja magát, egy lovász pedig azt képzei magáról, hogy bibornok.

A grafomániákusok nem látszanának bolond embereknek, ha az alaposság látszata és egy dolog mellett való csökönyös kitartásuk mellett (ami a lángeszű emberek tulajdonsága) nem nyilatkoznék meg annyira írásaikban az izléstelenség, az abszurdum, az örökös ellenmondás, csacsogó, ostoba szóhalmaz és az a végtelen hiuság, amit különben valamennyi - később megőrült - lángeszű ember munkáiban is megtalálunk. Kétszázötvenöt ilyen ember közül negyvennégy profétának tartja magát.

Passanante azt prédikálta: «Ne pusztítsunk emberi életet, ne nyuljunk a más tulajdonához!» Mégis halálra szánja a bűnös embereket. Azt hirdeti, hogy tisztelni kell a kormányformát, de azért uton, utfelen szidja a királyságot, merényletet követ el az uralkodó ellen és azt indítványozza, hogy az uzsorásokat és a csalókat pusztítsák ki a világból.

Hannequin azt írta, hogy a legközelebbi időben sok férfi asszonnyá és félistenné változik. *Henrion* a legkomolyabban azt állította az Akadémia nyilvános ülésén, hogy Noé 29, Ádám 40, Mózes pedig 25 láb magas volt. *Leroux*, Páris hirneves képviselője, egyik munkájában így határozta meg a szerelem fogalmát: «A szerelem a végtelen lét teljessége egy részének idealizált realitása». *Asgill* azt állította, hogy az ember örökké élhet, csak hinni tudjon benne.

Nem tagadható azonban az sem, hogy ezeknek a beteg elméknek zürzavarából itt-ott egy-egy új, eredeti gondolat is kiválik.

Passanante, aki egyike volt a leghíresebb grafomániákusoknak, a leglehetőlenebb ötletek mellett annyi gyönyörű gondolatot halmozott fel tömör munkájában, hogy nem csoda, ha a kora nem tudta, mit tartson felőle: sokan úgy tisztelték, mint valami profétát, mások meg örültek tartották. Többek közt ilyen mondatokat találunk írásaiban: «Ahol a tudóst meggyalázzák, ott a tudatlan diadalmaskodik». - «Az a történelem, amelyet a néptől és a néppel tanulunk, tanulságosabb, mint az, amit könyvekből meríthetünk».

Természetes, hogy ezek a gondolatok többnyire nem eredetiek, hanem nagy gondolkodók és politikusok műveiből vannak merítve.

Ezt a genális vonást azonban csupán kivételesen találjuk meg a grafomániákusoknál. Többnyire köteteket írnak teli egyetlen értelmes gondolat nélkül. Ahol nem tudják kifejezni magukat, oda gondolatjeleket, kérdő- és felkiáltójeleket tesznek, folyton aláhúznak egyes mondatokat, amellel teli van az írásuk maguk gyártotta szókkal. A betűik is nagyon gyakran furcsa, keresett formájúak, új írásjeleket találnak fel és különös rajzokkal erősítik állításuk hatását. Valamennyi grafomániákus munkájának címe rendkívül bőbeszédű. Van egy ilyen munkám, melynek 19 soros címe van és azonkívül még egy jegyzet is van a címlapon, amely a címet megmagyarázza. Egy másik munkának - egy szomorujátéknak - címlapja 19 sor. Ugy, hogy rendszeren már a mű címe is elárulja írójának zürzavaros gondolkodását.

Démon egyik könyvének ez a címe:

«A semmi negyedrészenek bizonyítéka valami; a semminek és az ettől függő dolgok negyedrészenek kvintesszenciája minden; tartalmazza a szent magikát és *Démon* szent könyörgését, hogy kitalálja, miféle bajok nyomják Franciaországot.»

Sok grafomániákus számokat ír az egyes mondatok után. Kedvenc számuk a 666, amit egy ilyen angol bolond munkájában a legkitünőbb és a legtökéletesebb számnak mond. Mások a 3-as számot szeretik. Éppen ilyen örült tulajdonságuk az is, hogy nagy előszeretettel viseltetnek egyes szavak iránt, melyeket egy-egy oldalon százszor is leírnak. Vannak köztük olyan különcök is, akik a műveiket mindenféle színnel kifestett papírra nyomatják. Az angol *Wirgmann* egy 400 oldalas kötetéért 2200 font sterlinget fizetett. *Filon* műveinek minden lapját más színű papírra nyomatta. Nagyon szeretik a grafomániákusok a szójátékokat is. A legfőbb tulajdonságuk mégis az, hogy rendkívül sokat írnak. *Blüet* lelkész száznyolcvan kötetet írt, egyik ostobább és izléstelenebb, mint a másik. A híres *Mangione*, akinek béna volt a keze s ez akadályozta az írásban, inkább nem evett, csakhogy kinyomathassa a műveit. *Howerlandt* egyik értekezése 117 kötetre terjed.

Többnyire nagyon a szívéükön fekszik, hogy a munkáik elterjedjenek, de vannak olyanok is, akik ezzel nem törődnek, mert az a rögeszméjük, hogy a közönség töri magát, csakhogy megismerhesse műveiket.

Amellett érdekes az is, hogy a grafomániákus mindig másról ír, mint amire a foglalkozása és előképzettsége utalna. Egy lelkész, aki különben képviselő is volt, recepteket ír a tifusz ellen; két orvos mértannal és csillagászattal foglalkozik; egy kapitány gazdasági, egy szakács politikai kérdésekről ír; egy teológus a női betegségeket, egy kocsis a teológiát tanulmányozza, egy adóhivatalnok pedig a szocializmust magyarázza.

Az örültek inkább költői munkákat, a grafomániákus bolondok tudományos műveket és jóslatokat írnak. Legjobban szeretik a lehetetlen tárgyakat, mint: a kör négyyszögösítését, az örökké mozgó gépet, a hieroglifákat, az apokaliptikus jelek megfejtését, a röpülés, spiritizmus stb. kérdéseit. Nagyon szeretnek azokkal a témákkal foglalkozni, melyeket vagy a korszellem, vagy a társadalmi és politikai szükség, vagy pedig a divat vet felszínre. Mikor az olasz pénzügyi válság volt, százával akadtak népboldogítók, akik lehetetlennél lehetetlenebb tanácsokat adtak, hogy hogyan lehetne a bajból kilábalni.

Érdekes dolog, hogy a legtöbb ilyen íróduhben szenvedő félbolond rendes beszélgetésben igen épeszü benyomást kelt; az írásaikban nyilvánuló hóbortos gondolatokat olyan éleslátással tudják bizonyítani, hogy azokat a laikus ember végre egész értelmes dolgoknak tartja. Mikor azonban papír van előttük, akkor megint csupán ostobaságokkal firkálnak teli egész rizsma papirost.

Mikor *Bosisio*-t kérdeztem, hogy miért visel szandált és miért jár juliushoz fedetlen fővel és félmeztelenül, azt felelte: «Csak a rómaiak példáját követem; amellettségi szempontból is és végre, hogy a személyemre és műveimre tereljem a közönség figyelmét. Ugyebár, ön sem érdeklödött volna irántam, ha nem ilyen furcsa ruhában lát?»

Az elítelt rabokat és némely örültet is jellemző tulajdonságuk még az, hogy rendkívül mértékletesen és tartózkodóan élnek. *Bosisio* sótalan polentából él, *Passanante* száraz kenyérből, *Lazzaretti* gyakran két krumpliból; *Mangioni* naponta 13 soldit (kb. 6 krajcárt) költ és borsóból, babból és rizsből él. Csakis az írásban van gyönyörűségük és szegények inkább a dicsőség oltárán áldozzák fel keresményüket, hogysem jóllaknának. Amellettségi rendkívül rendszeretők és becsületesek, ami az örült embereknek nem épen sajátjuk.

Szóval, csakis az írásaikban árulják el, hogy féleszüek, az életben eléggé megtartják józanágukat - ellentétben a lángeszű emberekkel, akik cselekedeteikben is elárulják rendkívüli gondolkozásmódjukat. Innen van az, hogy a leghóbortosabb orvosi könyvek írói a gyakorlatban igen jó orvosok. Az általam ismert grafomániákusok közül három kórházigazgató, öt tanár, sőt kettő egyetemi tanár is, három képviselő, kettő szenátor, egy magasrangú bíró, öt pap stb. - és mindegyik jól megfelel feladatának. Mind elég okos ember - amíg tollat nem vesz a kezébe.

Érdekes dolog, hogy némely hóbortos írás milyen nagy feltűnést kelt és mennyi hívő sereglik félbolond írója köré. A pellagra-betegség komoly tanulmányozóit lekicsinyelték az újságok és a tudományos körök; míg egynéhány grafomániákus ostoba szószátyárkodása több újságban visszhangra talált, az orvosok is beszéltek róla, kipróbálták az ajánlott lehetetlen gyógy-módokat és orvosi szaklapokban komolyan foglalkoztak velük.

A grafomániának egy sokkal veszedelmesebb faja a pörösködési rögeszme. Az ebben a betegségben szenvedő embernek agyformája normális, de a májuk többnyire rendkívül nagy; ezeknek az a mániájuk, hogy folyton panaszra járnak a hatóságokhoz, nagyszerűen ismerik a törvényeket, kérvényt kérvényre, keresetet keresetre halmoznak, mindenütt protekciót keresnek és mikor már az utolsó instancia is elutasította őket, elmennek a király és a parlament elé. Mikor az se használ, megrágalmazzák a bírakat és a hatóságokat, sőt tettlegességre, bűnökre is vetemednek. Aki nem pártfogolja őket, azt halálos ellenségüknek tekintik. Néha maguk lépnek fel bírakul a saját ügyükben, sőt még végre is hajtják ezt az ítéletüket. Egy ilyen hóbortos pörösködő, akinek egy darab földjét a plébános szabályszerű szerződés alapján elfoglalta, a fejébe vette, hogy neki joga van valamennyi papot kiirtani, mert a katolikus egyház az olasz államnak ellensége. Ebből az okból felgyújtotta a templomot és még több erőszakosságra is vetemedett volna, ha le nem tartóztatják. Ezt megelőzőleg minden hatóságra kötetnyi pöriratot és folyamodást zuditott, amelyek mindegyike kitűnő jogtudással volt megszerkesztve. - Egy ilyen mániákus klubot is alapított, a «Leigázottak klubja» címen, melynek tagjai olyanok lehettek, akik a bíróságoknál hiába keresték igazukat. A klub alapszabályait pedig megerősítés végett beküldték az olasz királynak.

A lángeszű bolondok. A grafomániákusoknak egy magasabb fokozata: valósággal lángeszű emberek, akik amellettségi mégis féleszü bolondok. Többnyire még a lelkiismeretesebb mérlegeléssel se lehet eldönteni, hogy tulajdonképpen melyik osztályba kellene őket sorozni: a lángeszű vagy a bolond emberek közé! Ennek a fajnak legérdekesebb képviselője *Bosisio*.

Bosisio apja józanészű, de iszákos ember volt, az anyja egészséges, okos asszony, két bátyja pedig hülye volt. Ő maga fiatal korában adóhivatalnok volt, 1848-ban otthagyta állását; az éhhalállal küzdve, leugrott egy erkélyről és kitörte a lábát. 1859-ben pénzügyőri ellenőr lett, 1866-ig jól betöltötte az állását. Ekkor mintegy 53 éves korában furcsábbnál furcsább

dolgokat követ el: pl. egyszer megveszi Bussolengo falu összes madarait, kinyitja a kalitkájukat és szabadon bocsátja őket. Egész nap ujságot olvas és föliratokat intéz a kormányhoz, azzal a tanáccsal, hogy akadályozza meg az erdők irtását és a madarak pusztítását. Nyugdíjazzák és azontul csakis sótalan polentából él, nadrágon és ingen kívül más ruhadarabot nem hord és minden kis pénzét ujságokra, röpiratokra és saját művei kinyomtatására fordítja; ezeket aztán a nép felvilágosítására ingyen osztogatja.

Ezek a művek azt bizonyítják, hogy Bosisio gondolati rendszere nem ellenkezik a logika törvényeivel. Ilyeneket ír: «A szőlő-betegségeket, a férgek elszaporodását stb. mind az erdők irtása és a madarak pusztítása és az okozza, hogy a vonatok robogása által kinokat okoznak a kis szárnyasoknak.» (Látható, hogy az okoskodás helyes logikai alapon fűződik és csak egy hozzájáruló ostobaság rontja el.)

Egy más helyen azt írja: «A régi rómaiak testedző gyakorlatokat végeztek, nem üztek fényűzést, nem ittak kávé; mindezek a dolgok, ugyszintén az érdekházasságok, kicsapongások és a rosszul alkalmazott keresztényi szeretet is megmételtyezik és megrontják a jövő emberiségét. Szerencsétlen, nyomorék, beteg csecsemők jönnek a világra, ezek még satnyább nemzedéknek adnak életet, ha idejében ki nem pusztítjuk őket. A fajt az tökéletesitené, ha inkább az erőseknek nyujtanánk segédkezet, nem a gyöngéknek és krónikus nyavalyásoknak, akiknek mindenféle uton-módon igyekeznek a kórházakban meghosszabbítani az életét. A rablókat és gyilkosokat is ki kellene pusztítani, nehogy megrontsák a fajt. És milyen szomorú és állatias az emberek falánksága! Mindent feláldoznak, hogy az életvágyukat kielégítsék és nem gondolnak a jövő nemzedékek sorsára; nem törődnek azzal, hogy e pusztítás, a természet szépségének és gazdagságának ez a könnyelmű pazarlása¹³ szörnyű büntett, a jövő nemzedék szent jogainak bitorlása.»

Ebből a példából láthatjuk, hogy Bosisio-nak nagyon élénk képzelőtehetsége és igen következetes, de bizonyos irányban beteges gondolkozása volt. Az örütsége abban nyilatkozott, hogy a legjelentéktelenebb dolgokból a legmerészebb következtetéseket vonta: pl. ha azt olvasta az ujságban, hogy valahol Lisszabonban vízbe esett egy gyermek, vagy egy asszony elégette a ruháját, ő már az emberiség elkorcsosulására következtetett. Bizonyos azonban, hogy ha Bosisio kellő műveltséget szerezhett volna, egyike lehetett volna a kor legkiválóbb filozófusainak, mert a bölcsészeti rendszere nagyon érdekes, eltekintve, hogy mindenféle örült ideával van spékelve. De ha rendes életmódját, becsületességét és gondolatainak eredetiségét tekintjük, akkor semmikép se hasonlíthatjuk őt azokhoz az örültekhez, akikről fentebb irtunk.

Ez és még igen sok, helyszüke miatt nem emlithető példa azt bizonyítja, hogy az örület és a józan ész nem választható szét teljes pontossággal. Ez különben megfelel a természet ama törvényének, mely szerint minden *folytonosan* változik, lassu átmenettel, nem pedig ugrásokkal.

Ki tudná meghatározni a félbolondok és a féltudósok számát?

Természetes dolog, hogy ezeket a fokozatokat nemcsak az irodalmi, hanem kriminális örültek között is észleljük; úgy, hogy nagyon sok bűnös ember csupán félig felelős tettéért, ámbár az emberi tudás még nem tudja csálhatatlan pontossággal megállapítani, hol van a határa a teljes beszámíthatóságnak és a beszámíthatatlanságnak.

---

¹³ Vagyis a madaraknak és más állatoknak irtása.

IX. FEJEZET.

A próféták és a forradalmárok.

Mindez azt is megmagyarázhatja, miért irányítják olyan gyakran örültek és félbolondok a nemzetek vallási és politikai átalakulásait. Csak ők képesek olyan fanatikus önfeláldozásra, hogy nem kimélik életüket sem az eszme érdekében. Ezek nem ismerik a kételkedést, mint a nagy gondolkodók; vakon előre törnek és lelkesedésükkel, szenvedélyük és meggyőződésük erejével magukkal rántják a tudatlan tömeget is. Hogy minő hatást érnek el, az természetesen attól függ, hogy eszméik mennyiben egyeznek meg a korszellemmel. Ha a népnek más a véleménye, akkor hamis prófétának kiáltják ki őket és ilyenkor többnyire elbuknak eszméikkel együtt.

Az örültek a barbár és vad népekre különben is nagy hatással vannak. Félnék tőlük és szentnek tartják őket. Indiában az örülteket nagyon tisztelik és a braminok (papok) tanácsokat is kérnek tőlük. Indiában még ma is 43 vallási szekta van, amely valósággal örült módon imádja istenét: mezitláb éles köveken táncolnak, vagy mozdulatlanul állanak órák hosszat napon.

A bibliában is igen sok nyomára akadunk annak, hogy a régi zsidók közt is nagyon el volt terjedve az örülség. Így pl. Dávid attól való félelmében, hogy Saul király meggyilkolja, örülséget tettett, mire a király így szólt: Hát nincs ugyis elég bolondom, még ez is megőrült? - Ez azt bizonyítja, hogy nemcsak sok bolond volt a zsidók közt, hanem az is, hogy sérthetetlenek voltak. A Királyok Könyvében olvashatjuk, hogy a berek 400 prófétája és Baal prófétái úgy ordítanak, mintha megőrültek volna és véresre vágják testüket.

Hasonló ehhez az arabok közt, különösen Algirban gyakori medjubim-örülség. Egy ilyen örült a legjótékonyabb hatással volt tolvaj és bűnökkel teli honfitársainak erkölcsére. Három, négy napig étlen-szomjan feküdt egy helyen; egyszer 40 napig nem aludt. Egy másik óraszám forgott maga körül és mindenről a világon megfeledezett, egy-egy ilyen rohama után nem ismert meg senkit. A mohamedánok is nagyon tisztelik az örülteket. Azt hiszik, hogy értelmük az Istenhez szállt és csak akkor nyilatkozik meg újra, ha jósolni akarnak. A berberék, mielőtt egy karaván utra kél, a szent örültől kérnek tanácsot. Ezeknek minden szabadságukban áll; egyszer az egyik bolond mindenkit megfojtott, aki a templomba lépett és semmi bántódása sem lett.

A törökök azt hiszik, hogy az örültek közelebbi viszonyban vannak az istenséggel; még a miniszterek is tisztelettel fogadják őket házukban. (A nevük, ullah-deli, azt jelenti: isten fiai, vagy isten bolondjai.) A dervisek táncai sem józanok. Minden kolostornak saját vallási tánca van. A legszentebb dervisek, a kufai-k többnyire egyáltalában nem, vagy pedig vízbe mártott lábbal alszanak; néha hetekig böjtölnek. Mikor imádkoznak, a bal lábukon állnak, a jobb lábukat pedig szédületes sebességgel előre-hátra mozgatják. Egymásba fogózva, előre ugrálnak, mindig hangosabban énekelve és gyorsabb tempóban táncolva; míg végre átizzadva, halálra fáradtan összeesnek, vértelen arcukat a vallásos őrjöngés torzítja el. Ebben az öntudatlan állapotukban izzó vassal sütögetik a testüket és késekkel és karddal véresre sebzik magukat.

Az indiánok is rendkívüli tiszteletben tartják az örülteket, valamint a többi félvad faj, mint az afrikai szerecsenek, a kínaiak, a peruiak, a patagonok stb. is.

Ennek a különös tiszteletnek okai a következőkben foglalhatók össze:

1. A nép minden új benyomást csodálattal fogad, a különösét, az érthetlent pedig imádja.
2. Az örültek nagy részénél a szellemi erő rovására a fizikai erő fejlődik ki; a vad népek pedig tisztelik a nyers erőt.
3. Néha különös módon érzéketlenek a hideg, tűz és sérülések ellen, könnyen bírják a tartózkodásokat, a böjtölést - s ez a népet bámulatba ejti.
4. Némely örült rohamai közben földöntuli lénynek képzeletét magát és ezt hirdeti is. A nép pedig könnyen hitelt ad az ilyen csodáknak.
5. A főök a következő: Ezek az örültek meggyőződésük erejével, nagy akaratukkal és néha a tömegnél jóval kiválóbb szellemi tehetségükkel tiszteletet gerjesztenek maguk iránt. Ennek köszönhetik a próféták nagy hatásukat. Ismeretes, hogy például a jóslási epidémia korában a Cevennekben és Stockholmban, tudatlan teremtesek, gyermekek és cseléd lányok akadtak, akik nyilvánosan tüzes szónoklatokat tartottak a népnek. Egy lány pl. így szónokolt: «Vajjon tehetsz-e egy darab fát a tűzre, hogy eszedbe ne jutna a pokol? Minél több a fa, annál nagyobb a láng!»
6. S a műveletlen embereknél néha úgy terjed az örültség, mint valami ragály. Ennek számtalan példáját láthattuk az ókorban, de főképp a középkorban, amidőn a vallási őrjöngések voltak divatban. Az ördögökben és boszorkányokban való hit a mániáig fajult és egész vidékeket őrjített meg. A Cevennek egész népe prófétának képzeletét magát, asszonyok és gyermekek a naphól és a felhőkből olvassák az isteni üzeneteket. Ezer meg ezer asszony sereglik össze, zsoltárokat énekelnek és jósolnak, ámbár tömegesen akasztják őket. Egész városokat «megszállt az ördög» - írja egyik akkori krónikás. 1374-ben Franciaországban vallásos táncdüh tört ki, mely egész városok asszonyait a pusztulásba rántotta. Nagy tömegekbe verődve, táncoltak a nyilvános tereken, félíg öntudatlan állapotban, miközben a nyitott égboltozatot és az angyali sereget vélték látni. Az őrület Köln-ig, Metz-ig és több német városig terjedt. A rákövetkező évben Szent Vitus napján újra kitört az őrület és ezen a napon ezrek táncoltak a szent ereklyék körül. Ezek a zarándoklások 1623-ig folyvást ismétlődtek.

Nagyon különös az a zarándoklási mánia amely a középkorban a gyermekek közt pusztított 1212-ben, mikor a lelkeket kétségbe ejtette a Szentföld elvesztésének híre, egy vendomi pástor Isten küldöttje gyanánt lépett fel és maga köré gyűjtötte a környék gyermekeit. Ez a 30.000 főnyi őrjöngő tábor Marseille felé tartott, azt remélve, hogy a tenger ketté válik előttük és ők száraz lábbal mehetnek át a Szentföldre. Itt két furfangos gazember hajókra csalta a fanatikus tábor és Afrikában rabszolgák gyanánt eladta a szerencsétlen örülteket.

A XVI. század végén élt egy *Brandano* nevű vallásos rajongó, aki azt képzelte magáról, hogy ő Keresztelő Szent János. Csupánban, mezitláb, egyik kezében kereszttel, másik kezében pedig halálfejjel bekalandozta a falvakat, prófétálva és csodákat téve. Rómában a pápa ellen prédikált. A pápa a tordinonai fogházba záratta, azok közé az örültek közé, akik kikerülték az örültek szomorú sorsát: az elevenen való megégetést. Mikor innen kiszabadult, megint tovább prédikált és megsértette Don Diego-t, a spanyol hadak főparancsnokát. Ez börtönbe záratta, de a börtön felügyelője elbocsátotta őt, a következő okoskodással: Ha szent, akkor nem való börtönbe, ha pedig örült, akkor nem lehet megbüntetni.

Igen sok szerencsétlent, akit nagyzási hóbortja és vallási őrültsége jóslásokra ragadott, prófétának tartott a kora és minden szavukat szent kinyilatkoztatásként fogadta a tömeg. Így keletkeztek azok a vallási és politikai szekták, amelyek a középkornak és az újkornak is annyi vallási küzdelmét és szabadságharcát okozták

Igy pl. *Picard* azt hitte, hogy ő Isten fia és atyja a földre küldte őt, hogy az embereket a jóra vezesse; követői az adomiták. Épen így keletkeztek az ujrakeresztelők és a janzeniták szektái.

Nagyatyáink tán még emlékeznek *Krüdener* Julia prófétanő nagy hatalmára. Annyira hisztérikus volt, hogy egy izben a közönség szeme láttára térden állva vallott szerelmet egy tenoristának. Mikor csalódott a szerelmeiben, vallási őrjöngés tört ki rajta és rendkívüli szónoki képességgel prédikált isteni küldetéséről. 20.000 zárandok követi lépteit, Badenben 4000 ember várja a piacon, hogy megcsókolja ruhája szegélyét, egy asszony 10,000 forintot ad neki, hogy építsen rajta templomot, ő elosztja a pénzt a szegények közt. Ahol megjelenik, felzavarja a kedélyeket. A hatalma rendkívüli; gyűlöli Napoleont, akit fekete angyalnak nevez; olyan befolyással van Sándor cárra, hogy nem tuloznak azok, akik a szent szövetség eszméjét neki tulajdonítják.

Még érdekesebb a híres *Savonarola* története. Már ifjúkora óta az volt a hite, hogy őt az Isten küldte az emberek közé, hogy a romlott népet visszavezesse hozzá. Látásai voltak, amelyek utjait irányították. 1491-ben például már elhatározta, hogy ezentul nem fog politikáról szónokolni. «Egész éjjel ébren voltam - írja - és a hajnali órákban, amint imádkoztam, tisztán hallottam e szavakat: Ostoba lélek, hát nem látod, hogy Isten akarata, hogy ugyanazon az uton járj!?»

1492-ben egy kard jelent meg előtte, amely a föld felé fordult. Az ég elsötétedett és kardok, nyilak és tüzeső hullottak a földre - az emberiséget éhség és pestis pusztítja és ő ebből a látomásból megjövendöli a közelgő pestist és ez a jövendölése be is teljesedett.

Egy másik látomásában beutazza a paradicsomot, beszélget a szentekkel és a Szent Szűzzel, akinek trónját pontosan leírja, miközben nem felejt elmondani azt sem, hogy hány drágakő disziti a csodaszép aranytrónust.

Ez a különös, de mindenesetre lángeszű ember, ékesszólásánál fogva, korlátlanul uralkodott a flórenci népen, amely úgy hallgatott a szavára, mintha az Isten beszélt volna hozzá. Felébresztette a firenzei nép szabadságszeretetét, úgy, hogy fegyvert fogtak és elűzték zsarnok uralkodójukat. Arra törekedett, hogy a régi elfeledett köztársasági erkölcsöket felujítsa, a kételyt kiirtsa a szivekből és az embereket a vallás útjára térítse. Ezért kiméletlenül ostorozott minden gyengeséget, elfajulást; de mikor az akkori papságot is megtámadta, gazdagsága és buja élete miatt, a papok is ellene fordultak, bevádolták a pápánál, mire VI. Sándor pápa a firenzei prófétát egyházi átokkal sujtotta. Mint vallásháborítót és népizgatót vád alá fogták és máglyára vitték.

X. FEJEZET.

Különös ismertetőjelei azon lángeszű embereknek, akik örültek voltak.

Ha hidegen vizsgáljuk a történelemben szereplő lángeszű örültek cselekedeteit, akkor igen sok olyan vonásra akadunk, amely megkülönbözteti őket azon lángeszű emberektől, akik különösebb lelkizavar nélkül futották meg fényes pályájukat.

1. A lelkibeteg zseniknek többnyire nincs szilárd jellemük. *Tasso* szidta az udvarokat és egyben alázatosan koldult az uralkodók kegyéért: - *Cardano* maga írja, hogy hazug, rágal-mazó és játékos volt. - Az érzékeny *Rousseau* elhagyta hűséges barátnőjét; kitétte gyermekeit és mindenkit megrágalmazott - önmagát sem kímélve, - azonkívül háromszor lett hitehagyott. - *Swift* pap létére istentagadó volt, erkölcstelen verseket írt; népbarát létére azt ajánlta, hogy emberhúst egyenek kenyér helyett; büszkesége határt nem ismert, de azért a legaljasabb korcsmákban dorbézolt.

2. A lángeszű ember tudja az értékét, büszke is rá, de nem a józan ész határain túl, mint azok, akiknek lángeszét az örület támadta meg. *Tasso* több helyen írja, hogy Isten öntött bele szellemet. Innen lehet az is, hogy ezek a beteg elmék nem türnek semmi ellenmondást. A legendyhebb kritikát is halálos sértésnek tekintik. Ebből a határtalan önhittségükből és beteges érzékenységükből magyarázható, hogy többnyire emberkerülők is.

3. Nagyon gyakran tulságosan korán megnyilatkozik bennük a lángesz. *Tasso* hat hónapos korában beszélt, 7 éves korában latinul tudott. *Ampère* tizenhároméves korában kész matematikus volt. *Pascal* tíz éves korában alkotta meg hangtani elméletét, tizenöt éves korában írta híres tanulmányát a kupszeletekről.

4. A legtöbben közülük mértéktelenül élnek izgató szerekkel és szeszes italokkal. *Rousseau* naponként hihetetlen mennyiségű kávét fogyasztott. *Tasso* részeges volt, valamint a következő modern költők is: *Kleist*, *Musset*, *Murger*, *Poe* *Edgár*, *Baudelaire*, *Lenau* stb.

5. Többnyire természetellenes nemi hajlamokkal bírnak. *Pascal* fiatakorában kicsapongó életet élt, később pedig bűnnek tartotta még az anyai csókot is. Nagyon sokan közülük nem ismerték, mások viszont tulzásba vitték a szerelmi gyönyörűséget.

6. Soha sincs nyugalomuk egy helyen, örökké utazni szeretnének. *Lenau*-ról már említettük, hogy mennyire rabja volt az utazás-váagnak. *Rousseau* megírta: «Az utazás fontos szükség-letem. A szép időszakokban nem maradhatok 2-3 napon túl egy helyen, hogy ne szenvednék».

7. Gyakran változtatják pályájukat és tanulmányaikat. *Cardano* egy időben volt matematikus, orvos, teológus és költő. *Rousseau* festő, zenetanár, filozófus, természettudós és költő volt. *Ampère* fiatal korában festett, hegedült és citerázott, ezzel egyidejűleg nyelveket tanított, fizikával és metafizikával foglalkozott. *Lenau* orvos, gazda, jogtudós, költő és teológus volt.

8. Vadul törnek az eredetiség felé, csak a legnehezebb és legtávolabbeső kérdések izgatják az agyukat.

9. Csak az örület pillanataiban tudnak igazán alkotni, ezért a stílusuk sohasem természetes, hanem mindig dagályos, szenvedélyes, különös.

10. Majdnem valamennyit vallási kételyek gyötrik.

11. Nagyon sokat foglalkoznak önmagukkal, a betegségükkel, hallucinációikkal, ilyenkor keletkeznek azok a csodálatos művek, teli szenvedéllyel, amelyekben a költő örült szer-telensége a legjobban megnyilvánul. *Cardano* művét, amelyben különös álmait írja le, már említettük. A legszebb ilyenféle művek egyike *Rousseau* «Vallomásai».

12. Az örültség legjellemzőbb vonását azonban a beteg nagy elmék életében és műveiben megnyilatkozó szertelenségben, ellenmondásokban, képzeletük tultengésében találhatjuk. Így *Newton*, aki a világegyetem törvényeit felfedezte, babonás volt és egyes, nem ismert természeti titkokra egyenesen rámondta, hogy ott Isten működését ismeri fel. *Pascal*, aki egyike volt a legfelvilágosultabb természettudósoknak, rendíthetetlenül hitt abban, hogy szentek ereklyéinek megérintése által kigyógyulhat az ember bizonyos betegségekből - és ezt a nézetét műveiben is megörökítette.

Rousseau azt hiszi, hogy minden, amit a természet alkotott és a szemnek-szájnak jólesik, ártalmatlan, amiből azt is következteti, hogy az arzenikum se veszedelmes a szervezetre. Az élete is teli van ellenmondásokkal: műveiben dicsőíti a falusi életet és ő Párisban lakik; könyvet ír a nevelésről, gyermekeit pedig lelenházba juttatja; kételkedő éleselméjűséggel bírálhatja a vallásokat, de azért nem röstell egy régi babona szerint követ dobni egy fa felé, hogy a kő helyzetéből a jövőjére következtessen és levelet ír az Istennek, a levelet pedig a templom oltárára helyezi.

13. Nagyon sok jelentőséget tulajdonítanak álmaiknak; ennek példáit már egynehány helyen láhattuk.

14. Agyuk alakja többnyire szabálytalan és a központi idegük elváltozott formájú. Így pl. *Pascal* agyveleje keményebb volt, mint a rendes agyvelő és a bal lebernyege genyes volt. *Byron*, *Lenau* stb. is agybetegségben szenvedtek.

15. Többnyire azt hiszik, hogy valami földöntuli lény sugallja műveiket. Egy *Blanc* nevű szobrász mindig visszavonult a tengerpartra, hogy Mózes-sel, Virgilius-szal, Homeros-szal, Milton-nal tanácskozzék. *Sokrates* cselekedeteit egy szellem irányította. *Palestrina* azt képzelte, hogy zeneműveit egy angyal diktálja neki.

Minden lehetetlen dolgot úgy el tudnak képzelni, mintha valóban látták volna és a legapróbb részletekig le tudják írni. Ezért van stilusuknak olyan hatalmas meggyőző ereje, mert maguk is hisznek azokban az abszurdumokban, amit leírnak, vagy jósolnak. Innen van az is, hogy ha ezek a szerencsétlenek az átszellemülés elmúltával ellankadnak, elveszítik lelkes stilusukat, meggyőző erejüket, akkor azt hiszik, hogy megmérgezték őket, vagy láthatatlan ellenségek üldözik. Ilyenkor a vallásos kételyt a legnagyobb bűnnek tartják és ennek tulajdonítják szerencsétlen állapotukat.

XI. FEJEZET. Összefoglalás.

Vajjon azt következtethetjük-e az itt felsorolt tényekből, hogy a lángész mindenesetre örült is egyuttal? - Itt kezdődik a tévedés. Van ugyan érintkezőpont a lángész és az örült ember életében; voltak lángeszű emberek, akiknek zavart agyuk volt; vannak olyan örültek, akikben betegségük a lángész egy szikráját kelti; de erről azt következtetni, hogy minden kiváló szellem egyuttal örült is volt, olyan tévedés, mint azoké a vad embereké, akik minden örültet imádnak, mint Isten által megihletett lényeket.

Ha a lángész mindig lelkizavar lenne, akkor hogyan magyarázzuk meg azt, hogy *Galilei*, *Kepler*, *Columbus*, *Voltaire*, *Napoleon*, *Michelangelo* stb. életében a legcsekélyebb agybeli rendellenesség nyomára se akadunk, dacára annak, hogy igen sok szerencsétlenség sújtotta őket.

Különben a lángész mindig hamarabb mutatkozik, mint az örültség, amely a 35. életévben éri el tetőpontját. *Nagy Sándor* kiváló tehetsége 20 éves korában, *Nagy Károlyé* 30 éves korában, *Napoleoné* 26 éves korában nyilatkozott meg.

Az örültség többnyire átöröklődik és pedig a következő nemzedékeknél rosszabbodó formában, míg a lángész többnyire nem öröklődik.

Az örült ember, ha meg is nyilatkozik benne a magasabb szellem, soh'sem képes nagyobb szorgalomra és kitartásra, rendszeres gondolkozásra, mély és higgadt megfigyelésre, melyek a lángeszű emberek legfőbb tulajdonai. Amellett a beteg agyu emberek gyűlölik embertársaikat, közönyösek, vagy türelmetlenek mások iránt és az életben nem tudnak igazán gyönyörködni. Az igazi lángész vidám és emberszerető, tökéletes jellemű, nem vezeti tévuttra sem a szerencsétlenség, sem a szenvedély. Nincs köztük senki, akinek nagy, de harmonikus formájú agya ellenmondó gondolatokat szült volna; egyikben sem ölte ki az igazért és a szépért való lelkesedés a család és a haza iránti szeretetet. Nem változtatják vallásukat, sem jellemüket, nem térnek el kitűzött pályájuktól, sohsem hagyják befejezetlenül megkezdett művüket.

Pedig nekik is végig kell szenvedniök a lehangoltság, az üldözés, a félreismerés, a kétely kinjait, de azért nem térnek le soha az igaz utról.

Fejezzük be elmélkedéseinket: A lángeszű ember lélektana és a lelkibeteg ember kórisméje igen sok közös vonást sorolhat fel. Vannak örültek, akik lángeszűek és vannak lángeszű emberek, akik örültek. - De vannak lángeszű emberek, akik a tulérzőkenységükön kívül semmiféle lelkizavarban sem szenvedtek. Viszont az örült nagy szellemnek olyan tulajdonságai vannak, amelyek félreismerhetetlenül megkülönböztetik az épelméjű lángésztől.

Remélem, hogy mindannak, amit itt előadtam, hasznát veszi a képzőművészeti, irodalmi és tudományos művek kritikája. Bizonyos, hogy a képzőművészetnél a tulzott aprólékosság, a szimbolikussal való visszaélés, egy bizonyos színnek tulhajtása, az eredetiség hajhaszása, beteges művészeti jelenségek. Épen ilyenek a tudományos irodalomban a veszekedő, személyeskedő vitairatok, a rendszerek tulhajtása, az ilyen írásokban megnyilatkozó tulzó hiuság, szintugy az eredetiség tulhajtása - valamint a bibliai stílus, a kiemelt és gyakran ismételt kifejezések használata stb. Némely grafomániákusnak a valódi lángészszel való bizonyos hasonlósága ne tévessze meg a kritikusokat és gyanakvással fogadjanak minden írást, ami a logika örök törvényeivel ellenkező módszerrel bizonyít, amely az igazság helyébe szellemnek látszó paradoxonokat, szónoki képeket helyez.

Ha már most tekintetbe vesszük, minő vonatkozásokat tapasztalhatunk az őrült ember és a lángész, valamint az őrült és a gonosztevő között és ha arra gondolunk, hogy némely őrült ember bámulatos szellemi képességgel és energiával rendelkezik, úgy, hogy felületesen ítélő emberek lángeszű embernek tartják, a nép pedig csudálattal tiszteli - akkor irányadó szempontokat találunk a bírák és jogászok részére, akik még mindig tapogatóznak a beszámíthatóság nehéz kérdésénél - valamint meg tudják ítélni a lángész lélektani titkait, azokat az ellenmondásokat és hibákat, melyeket egy köznapi ember életében nem találhatnak; egyúttal meg tudjuk magyarázni, hogy bizonyos fanatikus őrültek és próféták hogyan gyakorolhatnak korukra olyan hatást, hogy egész forradalmaknak lettek okozói.

Mintha az őrültség és a lángész bizonyos hasonlatossága által a természet figyelmeztetni akarna bennünket, hogy tiszteljük a legnagyobb emberi szerencsétlenséget, az őrültséget, másrészt pedig, hogy ne hagyjuk elvakítani magunkat a lángész ragyogó fényétől, amely gyakran ahelyett, hogy üstökös gyanánt az égre törne, mint szegény szerencsétlen hulló csillag, a földre esik és tévedések és kételyek közepette elsüllyed.

FÜGGELÉK

Említett hírességek az egyes fejezetekben

I. Fejezet: Alfieri; Alkibiades; Ampère; Archimedes; Aretinus; Beckmann; Beethoven; Bichat; Boileau; Bolyai; Buffon; Byron; Cagnoli; Cato; Chateaubriand; Conolly; Corneille; D'Alembert; Davy; Diderot; Foscolot; Francia; Fresner; Fulton; Galilei; Galvani; Gay-Lussac; Gioja; Giovanbattista; Gluck; Goethe; Gretry; Halle; Harun al Rasid; Haydn; Heine; Hogart; Humbolt; II. Mohamed; Julius Caesar; Kolumbus; Lafontaine; Lamy; Leibnitz; Lenau; Linné; Malesherbes; Meyer; Michelangelo; Milton; II. Mohamed; Monge; Montina; Mozart; Nagy Péter; Nagy Sándor; Napoleon; Newton; Pitt; Poisson; Porta; Rossini; Schiller; Schopenhauer; Sebujah; Seneca; Sokrates; Tasso; Vergilius; Vico; Wagner; Watt; Whyston; Zola

II. Fejezet: Alfieri; Béranger; Byron; Dante; Diderot; Galvani; Giordani; Goethe; Lamartine; Luther; Malpighi; Michelangelo; Milton; Montesquieu; Napoleon; Rousseau; Schiller; Viktor Hugo; Volta; Voltaire

III. Fejezet: Angelico; Bocaccio; Byron; Dante; Donati; Ghirlandaio; Gotto; Macaulay; Macchiavelli; Napier; Newton; Scott; Vegetus

IV. Fejezet: Aeschylus; Aguilar; Ariosto; Aristophanes; Aristoteles; Ascoli; Auerbach; Bach; Balsano; Beethoven; Bellini; Benda; Bernoulli; Berti-család; Byron; Cassini; Coleridge; Corneille; Correggio; Darwin; Demaux; Euler; Fiorentino; Flemming; Gluger; Guzkov; Haidenhain; Halévy; Hegel; Heine; Hermann; Hiller; Hirschfeld; Jakobsohn; Jucke Miksa; Kasper; Kompert; Körner; Lassale; Laurence; Marx; Mendelssohn; Meyerbeer; Mozart; Munk; Murillo; Nagy Frigyes; Offenbach; Örült Johanna; Palestrina; Racine; Richelieu; S. Hilaire; Saphir; Schiff; Schopenhauer; Sophokles; Spinoza; Stilling; Swift; Tintoretto; Tizián; Torquato Tasso; V. Károly; Valentin; Van der Weld; Van Eyck; Veronese; Wagner

V. Fejezet: Ampère; Bolyai Farkas; Cardanus; Codazzi; Comte Ágoston; Fodera; Gogol; Harrington; Hoffmann; Lenau; Locke; Loyd Tamás; Montanus; Mozart; Newton; Renan; Rossini; Rousseau; Schopenhauer; Schumann; Swift; Széchenyi; Torquato Tasso; Van Leyden; Von Goes

VI. Fejezet: -

VII. Fejezet: Donizetti; John Clare; Mignoni, Raggi; Schumann; Spencer; Spinelli

VIII. Fejezet: Asgill; Blüet; Bosisio; Démon; Filon; Giancetti; Hannequin; Henrion; Howerlandt; Lazzaretti; Leroux; Mangioni; Passanante; Wirgmann

IX. Fejezet: Brandano; Dávid; Krüdener Julia; Picard; Savonarola

X. Fejezet: Ampère; Baudelaire; Blanc; Byron; Cardano; Kleist; Lenau; Murger; Musset; Palestrina; Pascal; Poe Edgár; Rousseau; Sokrates; Swift; Tasso

XI. Fejezet: Galilei; Kepler; Columbus; Voltaire; Napoleon; Michelangelo; Nagy Sándor; Nagy Károly; Napoleon

(A Függeléket összeállította:
dr. Nizalowski Attila)